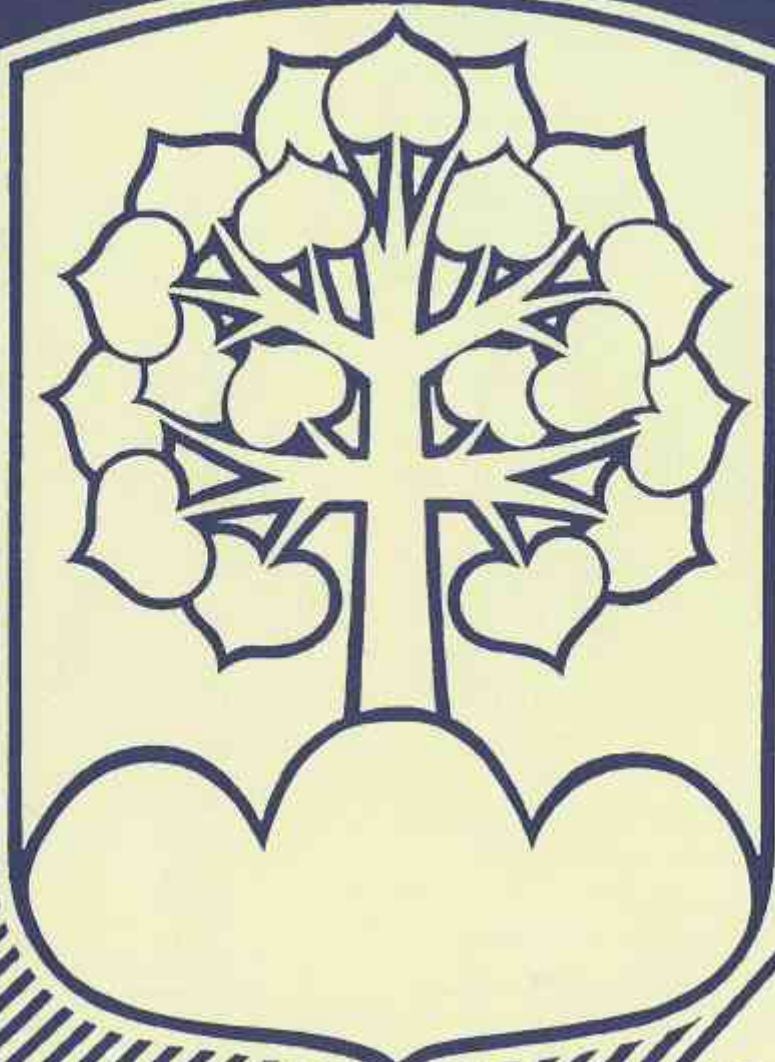

GENEALOGICKO - HERALDICKÝ
HLAS

2
2007

SLOVENSKÁ GENEALOGICKO- HERALDICKÁ SPOLOČNOSŤ

člen Medzinárodnej konfederácie genealogických
a heraldických spoločností
www.genealogy-heraldry.sk

Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť
(zal. 1991 v Martine) podporuje záujemcov
o genealógiu, heraldiku a príbuzné disciplíny,
osobitne tých, ktorí skúmajú pôvod
a príbuzenské vzťahy slovacikálnych rodín
a osobností.

Za týmto účelom poskytuje konzultácie,
organizuje vedecké a vzdelávacie podujatia,
vydáva periodikum Genealogicko-heraldický hlas
a ďalšie publikácie, pripravuje rôzne výskumno-
zberateľské akcie, buduje vlastnú knižnicu
a archív.

ČLENSTVO

Spoločnosť je otvorená pre domácich
i zahraničných členov. Členstvo (individuálne
alebo kolektívne) vzniká po zaregistrovaní
vyplnenej prihlášky a zaplatení členského
príspevku na príslušný kalendárny rok

ČLENSKÉ PRÍSPEVKY

Slovensko:

SKK 200,-/rok

SKK 150,-/rok pre študentov a dôchodcov

Česká republika:

EUR 7,-/rok (aktuálny ekvivalent v SKK)

Príspevky, prosím, posielajte len v slovenských
korunách a, pokiaľ je to možné, priamo
na účet SGHS

KONTAKT

Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť
Nám. J. C. Hronského 1, 036 01 Martin
Telefón: 043/413 12 67, klapka 459
E-mail: genealogy@snk.sk

BANKOVÉ SPOJENIE

Názov prijemcu: Slovenská genealogicko-
heraldická spoločnosť

Adresa: J. C. Hronského 1, 036 01 Martin

Číslo účtu: 17237362/0200

IBAN: SK630200000000017237362

BIC (swiftový kód): SUBASKBX

Názov banky: Všeobecná úverová banka, a.s.

Adresa banky: M. R. Štefánika 2, 036 01 Martin

Časopis Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti a Kabinetu genealógie Slovenskej národnej knižnice. Vychádza 2-krát do roka. Predplatné zahrnuté v členskom príspevku.

Ročník 17/2007, číslo 2.

Zostavovateľ a zodpovedný redaktor:

Milan Šišmiš

Redakčná spolupráca:

Eva Augustiniová

(preklady z maďarčiny)

Technická spolupráca:

Ivan Bílý

Milan Novák

© Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť, Martin 2007

ISSN 1335-0137

**ĎAKUJEME
ZA 2 %
Z VAŠEJ DANE**

Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť

Sídlo: Nám. J. C. Hronského 1.

036 01 Martin

IČO: 14225875

Právna forma:

Občianske združenie

podľa zákona č. 83/1990 Zb.

Informácie a formuláre:

<http://www.genealogy-heraldry.sk/slo/podpora.html>

ŠTÚDIE – ČLÁNKY

Alena Kredatusová

Spišský lekár, vzdelanec a podnikateľ

Samuel Spilenberger (1572 – 1654)

3

Martin Bartoš

Počiatky Andrášiovcov na Gemeri II.

17

Maroš Mačuha

Heraldická výzdoba hradu Sklabiňa

23

Šarlota Drahošová

Rodina Welsovcov a Audrey Hepburnová

30

PRAMENE

Peter Keresteš

Neznámy armádes pre Náriovcov z Bedegu

z roku 1457

34

ROZHLADY

Jiří Brňovják – Tomáš Krejčík

Ke štúdiu nové šlechty v českých zemích

v 18. – 19. století

39

SPOLOČNOSTI – INŠTITÚCIE

Britský Cech výskumu priezvisk

47

KURIOZITY

O priezviskách

49

ANOTÁCIE – GLOSY

51

KRONIKA

64

FROM THE CONTENTS

67

Z KNIŽNEJ PRODUKCIE

Slovenskej genealogicko-heraldickej spoločnosti

ERBOVÉ LISTINY

(pevná väzba, 240 strán, početné farebné vyobrazenia)

Dokumenty, ktoré prítahujú pozornosť každého, koho zaujímajú dejiny šľachty. Ako vznikali, kto ich udeľoval, čo obsahujú, kde sa dajú nájsť? Na tieto i ďalšie otázky odpovedá kolektív autorov v jedinečnom zborníku z medzinárodnej konferencie.

Cena: členská 358,- Sk (bežná 398,- Sk)*

K DEJINÁM GENEALOGICKÉHO VÝSKUMU na Slovensku

(lepená väzba, asi 100 strán)

Stovky jednotlivcov a desiatky inštitúcií sa podieľali na výskume príbuzenských vzťahov našich predkov. Táto publikácia – zborník z rovnomennej konferencie z roku 2006 – približuje pôsobenie mnohých z nich.

Cena: členská 158,- Sk (bežná 198,- Sk)*

PRÍRUČKA KU GENEALOGICKÉMU VÝSKUMU na Slovensku a v slovackálnom zahraničí 1

(pevná väzba, 250 strán, bohato ilustrovaná)

Prvá slovenská príručka ku genealogickému výskumu. Prináša podstatné fakty o rodopise a základné informácie o tom, ako a kde nájdete údaje o svojich predkoch a príbuzných.

Cena: členská 358,- Sk (bežná 398,- Sk)*

MEDZI MLYNMI A BANKAMI Dejiny rodu Makovickovcov

(autor Zdenko Ďuriška, pevná väzba, asi 350 strán, farebné vyobrazenia)

Sága slovenského podnikateľského rodu, ktorého členovia výrazne zasiahli do života Slovenska a Slovákov v 19. a 20. storočí. Dielo popredného genealóga a kultúrneho historika ocenené 1. miestom v súťaži Najlepšie genealogické práce.

Cena: členská 458,- Sk (bežná 498,-)*

Objednávky

www.genealogy-heraldry.sk/slo/objedna.html

balkova@snk.sk

TEL.: 043-413 12 67, kl. 459

SGHS, Nám. J. C. Hronského 1, 036 01 Martin

* Poštovné a balné neučtujeme

SPIŠSKÝ LEKÁR, VZDELANEC A PODNIKATEĽ SAMUEL SPILENBERGER (1572 – 1654)

Alena Kredatusová

Levoča sa môže popýšiť celým radom v minulosti významných postáv. Chýr o nich neraz prekročil hranice samotného Spiša. Skvelým príkladom je mestský a spišský stoličný lekár Samuel Spilenberger, člen rozvetveného rodu, ktorého príslušníci pôsobili na Spiši v 16. – 19. storočí. Dodnes ho pripomína ich niekdajší dom na levočskom námestí, ktorý oku návštevníka nemôže uniknúť. Je totiž najvyšší v celom rade domov. Nad portálom ho zdobi rodový erb a v hornej časti priečelia tri mušle – atribúty patróna farského chrámu Levoče, sv. Jakuba.

Spilenbergerovci nepochádzali z nášho územia. Na Spiš sa dostali z nemeckých krajín. Staršia literatúra im pripisovala pôvod vo Vestfálsku,¹ avšak levočský kronikár Viktor Greschik priniesol novú informáciu o ich koliske v bavorskom Augsburgu. Tam sú údajne zaznamenaní v mestských knihách až do roku 1559. Kronikár tiež píše, že prvý Spilenberger (krstné meno však neuviedol) sa na Spiši objavil v smolnickej banskej oblasti ako podnikateľ (*Erzeinsenlöser*).²

V nasledujúcej štúdií prinašame mnoho nových a opravujeme rad nepresných informácií o Samuelovi Spilenbergerovi a jeho príbuzných.

Otec, matka a súrodenci

Hoci archívny materiál mesta Levoče spreď roku 1550 zničil požiar, predpokladáme, že Spilenbergerovci sa v meste usadili až po ňom. Najstaršie doklady o ich prítomnosti v Levoči pochádzajú z roku 1559. Podľa tridsiackového registra (lekárnik) *Paulus Spillenberger* doviezol 5. októbra 1559 do mesta liečivá a 75 libier jemného cukru (v celkovej hodnote 10 zlatých).³ Lekárnik Pavla (*Paulus Apotecarius*) uvádzajú aj dva skoršie záznamy z toho istého roku (z 20. marca a 15. mája). Keďže v tom čase žiaden iný lekárnik toho mena v Levoči nepôsobil, išlo nepochybne tiež o Pavla Spilenbergera.⁴ Najneskôr na jar 1559 boli teda už Spilenbergerovci v Levoči písomne doložení.

¹ Napr. KLEIN, J. S. *Nachrichten von den Lebensumständen und Schriften evangelischer Prediger in allen Gemeinden des Königreichs Ungarn II.* Leipzig und Ofen 1789 (ďalej KLEIN 2, tiež 1), s. 245, pozn. 175; NAGY, I. *Magyarország családai czimerekkel es nemzékrendi táblákkal* 10. Pest 1863, s. 329; *I. Regni Hungariae et partium eidem annexarum statuum et ordinum seu nobilium familiarum. Stemmographia ... Pars II.* Posonii 1798, s. 367.

² GRESCHIK, V. *Alt Leutschau in historischen Einzel-Darstellungen.* Leutschau 1932, rkp. (ďalej GRESCHIK), s. 962b. Kronika sa v súčasnosti nachádza v Štátnom archíve v Levoči v Greschikovom osobnom fonde. PETROCIOVÁ, O. *Lekársko lekárnický rod Spilenbergerovcov v Levoči.* In: *Československá farmacie*, 35, 1986, č. 10 (ďalej PETROCIOVÁ), s. 465.

³ Štátny archív v Levoči (ďalej ŠA Levoča), Magistrát mesta Levoče (ďalej MML), IV 273, s. 31 – 32. PETROCIOVÁ, s. 463 uvádza plný výskyt jeho mena až v roku 1560.

⁴ ŠA Levoča, MML, IV 273, s. 4, 15.

Portrét Samuela Spilenbergera z roku 1638
od neznámeho spišského maliara
(Maďarská národná galéria v Budapešti)

Dom Spilenbergerovcov na levočskom
námestí – súčasný stav.
Foto: Š. Péchy

V roku 1560 figuruje Pavol Spilenberger (*Paulus Spilenberger Apoteker*) v daňovej knihe mesta Levoče ako vlastník domu v 9. dvanástine (mestskom obvode).⁵ Išlo o už spomínaný dom, situovaný priamo na námestí, ktorý sa stal na ďalších vyše dvesto rokov dedičným majetkom rodu. V roku 1564 získal Pavol Spilenberger v Levoči aj meštianske právo.⁶ Po usadení sa však venoval svojej lekárskej profesii len krátko.⁷ Možno práve vidina rýchlejšieho zbohatnutia a zisku ho viedla k zanechaniu lekárne a rozbehnutiu obchodných a podnikateľských aktivít v baníctve. No ani v tejto oblasti sa mu nedarilo, o čom svedčia jeho veľké dlžby.⁸

Zomrel v roku 1586 (nevedno, v akom veku). Zanechal po sebe vdovu Margarétu, päť detí – dcéru Zuzanu a synov Pavla, Martina, Dávida, Samuela a neblahé dedičstvo – už spomenuté dlhy.⁹ Práve posledné z detí, Samuel, malo túto situáciu zmeniť.

⁵ ŠA Levoča, MML, XXI 57, s. 107. Levoča bola rozdelená na 12 dvanástin – obvodov.

⁶ ŠA Levoča, MML, XXI 49, Bürgerrechtbuch, s. 12. V zázname je uvedený ako „*Schpillburger*.“ PETROCIOVÁ, s. 463, pozn. 10 ho uvádza ako „*Schpillurger*.“

⁷ Podrobnejšie KREDATUSOVÁ, A.: *Spilenbergerovci na Spiši v 16. – 19. storočí*. Rigorózná práca. Levoča 2005, rkp. (ďalej KREDATUSOVÁ), s. 20.

⁸ KREDATUSOVÁ, s. 20 – 21.

⁹ KREDATUSOVÁ, s. 22 – 28.

¹⁰ *Slovenský biografický slovník* 5. Martin 1992 (ďalej SBS 5), s. 321 uvádza rok 1575 a nesprávne krstné meno Samuelovho otca – Dávid. Podobne tiež SPILENBERG-DIÓSZEGI, G. A.: *A Spillenberg család története (befejező közlemény)*. In: Turul 1 – 2/1999, s. 1 (táto

Samuelove študentské roky

Samuel sa narodil niekedy v roku 1572 (presný dátum jeho narodenia nepoznáme).¹⁰ Údajne už ako žiak levočskej školy upútal na seba pozornosť svojím talentom a umom. Rozhodol sa, že bude lekárom. Ak vezmeme do úvahy stav zdravotníctva a akútny nedostatok lekárov s akademickým vzdelaním v Uhorsku (a zvlášť na Spiši) v tej dobe, mal pred sebou veľkú perspektívu.¹¹

V tejto situácii mali rozvinuté mestá záujem získať pre seba kvalifikovaných a vzdelaných lekárov. Talentovaným študentom preto udeľovali štipendiá, aby si zabezpečili ich návrat.¹² Aj predstavitelia Levoče sa chopili príležitosti a talentovanému chlapcovi (Samuelovi Spilenbergerovi) umožnili zahraničné štúdiá s finančnou podporou zo základiny Alexeja Turzu.¹³ Jeho povinnosťou, podobne ako vo všetkých podobných prípadoch, bolo informovať mestskú radu o priebehu štúdií a predkladať jej vyúčtovania pridelených prostriedkov. O tom, že mladý Spilenberger plnil túto povinnosť vskutku svedomito, svedčí 13 jeho listov adresovaných levočskému magistrátu.¹⁴

V zahraničí študoval najprv na gymnáziu v Görlitzi (Zhorelci), v rokoch 1592 – 1593 aj so svojím priateľom Štefanom Xylandrom (alias Holzmannom), neskôr známym humanistom.¹⁵ Pokračoval na univerzite vo Wittenbergu (1593 – 1595); na jar roku 1594 tu dokončil štúdium filozofie.¹⁶ Levočskému magistrátu posielal nielen vyúčtovania a podrobné informácie o svojom študijnom pobyte, ale aj správy o tamajších sociálnych a školských pomeroch.¹⁷ V jednom z listov sa napr. zmieňuje

štúdiá nemá relevantný poznámkový aparát a vo veľkej miere sa odvoláva na staršiu literatúru) a GUDENUS, J. J. (zost.) *Nobilitas*. Budapešť 2005, s. 253. Bartunkov údaj – rok 1572 ako rok narodenia Samuela Spilenbergera – je vierohodnejší, nakoľko v roku 1622 vyšla v Levoči kniha oslavných veršov venovaná k jeho päťdesiatke (BARTUNEK, A. *Osobnosti slovenského lekárstva*. Martin 2001 – ďalej BARTUNEK – s. 159). PETROCIOVÁ, s. 465 správne určila Samuelovho otca – Pavla. O Dávidovi predpokladala, že bol zrejme Pavlovým synom, no ďalej sa ním nezaoberala. O mylnej interpretácii Dávida ako Samuelovho otca podrobnejšie KREDATUSOVÁ, s. 25 – 27.

¹¹ MARTINCZAK, F. *Medicina na Spiši v rokoch 1412 – 1770*. In: Vlastivedný zborník Spiš 3 – 4, 1973, s. 158. *Zdravoveda*. Martin 1989, s. 10 – 12.

¹² MARTINCZAK, F. c. d., s. 155 – 156, 166 – 170.

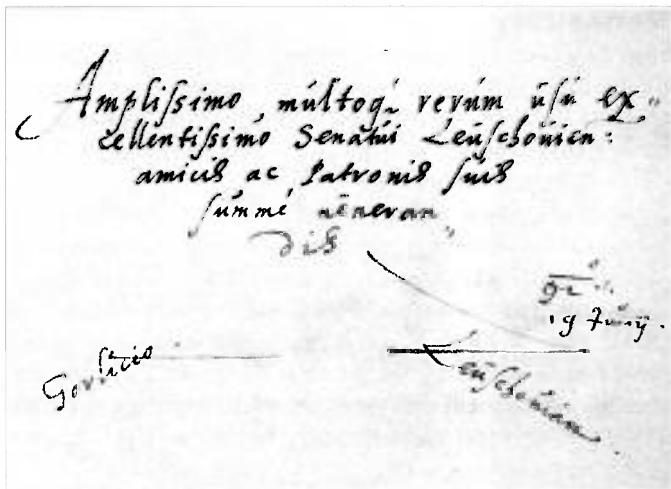
¹³ Základinu vytvoril Alexej Turzo za účelom podpory vzdelávania študentov. SUCHÝ, M. *Dejiny Levoče 1*. Košice 1974, s. 75, pozri tiež KATONA, T. *A löcsei Testamentbuch alapiratai (1549 – 1551). Die Grundschriften des Leutschauer Testamentbuches*. In: *Kulturelle Bestrebungen in der frühen Neuzeit*. Szeged 1997, s. 231 – 242, ŽIFČÁK, F. *Die Caritas der Stadt Leutschau/Levoča im 16. und 17. Jahrhundert nach der Thurzo'schen Stiftung*. In: MEIER, J. – ZIEGLER, A. (Hrsg.) *Geschichte und Gegenwart*. Wien 2001, s. 585 – 591.

¹⁴ ŠA Levoča, MML, V/56 1-13, publikoval ich KATONA, T. – LATZKOVITS, M. (ed): *Löcsei stipendiánsok és literatúrsok. Külföldi tanulmányutak dokumentumai 1550 – 1699*. In: *Fontes rerum scholasticarum II/1*. Szeged 1990 (ďalej KATONA – LATZKOVITS), s. 149 n.

¹⁵ ŠA Levoča, MML, XXI 74, s. 397, 455, 491 – 492, XXI A 419, s. 86, 116, V 39/4, V/56 1, 3, 4, 14, XXVII a 27, s. 85, 87, XXI 3, s. 272, 278. Podľa uvedených prameňov dostával priemerne asi 60 zlatých ročne a mesto mu hradilo aj cestovné, porovnaj PETROCIOVÁ, s. 465.

¹⁶ ŠA Levoča, MML, V/56-5, 6, 8, XXVIIa/27, s. 88, XXI 74, s. 539, XXI A 419, s. 116, 144, 174, PETROCIOVÁ, s. 465.

¹⁷ ŠA Levoča, MML, V/56 1-13, KATONA – LATZKOVITS, s. 149 n., PETROCIOVÁ, s. 465.

Obálka listu Samuela Spilenbergera z roku 1592 (Štátny archív v Levoči, MML, V/39-4)

o dobrej úrovni prednášok z teológie a práva vo Wittenbergu, v inom ale uvádza, že univerzita už ďaleka nie je taká dobrá ako kedysi a vraj aj učenci odporúčajú prejsť do Štrasburgu.¹⁸

Jeho túžbou však bolo dostať sa na lekársku fakultu bazilejskej univerzity, o ktorej mal veľmi vysokú mienku. Z krátkej, 4-týždňovej praxe v Bazileji u renomovaného lekára Matherusa, písal, že by sa tu za jeden rok naučil viac, než vo Wittenbergu za tri. Kvôli veľkej dražobe si tu však nemohol dovoliť zostať dlhšie a presťahoval sa do lacnejšieho Altdorfu v Bavorsku.¹⁹ Prakticky v každom liste sa sťažuje na nedostatok peňazí a biedne hmotné zabezpečenie.²⁰ Ťažko posúdiť, či to bolo skutočne tak. Isto však musel a vedel s peniazmi narábať, lebo mestskej rade posielal napr. aj informácie o „kurze“ uhorského zlatého: v Bazileji sa dal zameniť výhodnejšie než vo Wittenbergu.²¹

Samuel Spilenberger istý čas študoval aj v Kolíne²² a od roku 1596 tiež v Rezne (Regensburgu), kde absolvoval lekársku a lekárnickú prax u známeho lekára Jána Dávida Rulanda. Tu nielenže navštevoval chorých, ako sám píše, ale ich aj liečil. V správe odtiaľ pritom opäť nezabudol poukázať na svoje zlé hmotné zabezpečenie: výdavky s tamojším pobytom ďaleko presiahli jeho štipendium. V Rezne počas prázdnin navštívil aj jedného zo svojich priateľov – Jakuba Kramera.²³

¹⁸ ŠA Levoča, MML, V/56-4; KATONA – LATZKOVITS, s. 160 – 161.

¹⁹ ŠA Levoča, MML, V/56-2; XX 3, s. 314 – 315; XXVIIa/27, s. 90; PETROCIOVÁ, s. 465; BARTUNEK, s. 157.

²⁰ ŠA Levoča, MML, V/56-2, 9, 10, XXXVIIa/27, s. 93; pozri tiež PETROCIOVÁ, s. 465.

²¹ ŠA Levoča, MML, V/56-6; KATONA – LATZKOVITS, s. 174 – 177.

²² HAJNÓCZY, R. J.: *Lócsei tanulók kulföldön a XVI. és XVII. században*. In: Magyar paedagogia, 26, 1917, č. 6 – 7, s. 342.

²³ ŠA Levoča, MML, V/56-9, 10; KATONA – LATZKOVITS, s. 194 – 195, 199 – 200; BARTUNEK, s. 158.

V duchu doby a dobovej módy používal vo svojej korešpondencii mená, resp. prímená *Leuchoviensis*, *Leuschoviensis Pannonius*, *Leuschouianus Scepusiensis* (samostatne alebo za menom). Priezvisko si tiež písal v rôznych tvaroch, napr. *Spillenburg*, *Spillenburg*, *Spillenbergius*.²⁴ Neskôr bol známy aj ako *Ludimontanus*, teda pod zlatinizovanou formou svojho priezviska. V posmrtnom súpise pozostalosti z roku 1655 sa spomína ako *Doctor Samuel Ludimontanus alias Spillenberger*.²⁵

Cieľ študovať v Bazileji sa mu napokon splnil. V roku 1597 tu napísal svoju dizertačnú prácu *Theses de morbo hungarico* a 26. januára 1598 bol slávnostne promovany. Stal sa teda lekárom.²⁶

Chýrny lekár a lekárnik

Po krátkom študijnom pobyte v zahraničí (v ďakovnom liste levočskej mestskej rade z decembra 1599, ktorá aj túto cestu sčasti financovala, sa nezmiňuje, kde ho absolvoval),²⁷ s lekársym diplomom v ruke vrátil sa Samuel Spilenberger roku 1598 do rodnej Levoče. Sotva tu stihol rozbehnúť lekársku prax, vplyvom viacerých udalostí (okrem iného kvôli veľkej morovej epidémii v roku 1600, zrejme však hlavne pre nevyplácanie mzdy) rozhodol sa prechodne usadiť v blízkej Spišskej Novej Vsi, v tom čase tu bol jeho svokor Jonáš Dirner richtárom,²⁸ neskôr, v rokoch 1601, 1609, 1617 – 1618, 1623 dokonca grófom zálohovaných 13 spišských miest.²⁹

Lekáreň v Levoči nechal na starosť svojej matke, pred odchodom ju však vybavil liečivami a takto sa svojim spôsobom postaral o krajanov. Mestskej rade poslal zo Spišskej Novej Vsi list, v ktorom píše, že si uvedomuje, čo svojim odchodom spôsobil (neľúbosť u obyvateľstva). Súčasne jej však vyčíta, že pre mesto, napriek márnym ústnym i písomným žiadostiam o plat, pracoval dva roky zadarmo.³⁰

Účinkovanie Samuela Spilenbergera v Spišskej Novej Vsi pripomína napis v kostolnej veži, ktorý dal sám zhotoviť. Vypovedá o zúfalom hlade v roku 1599, počas ktorého obyvateľa mesta jedli len otruby.³¹ Jeho prítomnosť v Spišskej Novej Vsi

²⁴ ŠA Levoča, MML, V/39-4, V/56-1, 3 – 6.

²⁵ ŠA Levoča, MML, XXI 51, s. 282, PETROCIOVÁ, s. 466. Priezvisko Spilenberger sa v prameňoch vyskytovalo v rôznych modifikáciách (*Spilburger*, *Spilenberger*, *Spielenberg*, *Spillenberger*), no najčastejšie v tvare *Spilenberger*, ktorý používame aj v tejto štúdii.

²⁶ ŠA Levoča, MML, V/56-12, PETROCIOVÁ, s. 465. GRESCHIK (s. 959) nesprávne uvádza rok získania doktorskej hodnosti 1605. Porovnaj HORVÁTH, P.: *Nobilitácia a erby lekárov na Slovensku v prvej polovici 17. storočia*. In: Genealogicko heraldický hlas, 10, 2000, č. 1 (ďalej HORVÁTH), s. 17.

²⁷ ŠA Levoča, MML, V/56-11; KATONA – LATZKOVITS, s. 216 – 217. Mesto mu pomohlo štipendiom vo výške 165 zlatých. ŠA Levoča, MML, XXVIIa/27, s. 95, 97.

²⁸ MUNNICH, S.: *Igló királyi korona és bányavaros története*. Igló 1896, s. 328.

²⁹ VOJTAS, J.: *Spišská Nová Ves 360 rokov v zálohu poľských kráľov*. In: *Spišská Nová Ves 1*. Zborník príspevkov k dejinám a výstavbe mesta Spišská Nová Ves 1968, s. 151.

³⁰ ŠA Levoča, MML, V/56-13, KATONA – LATZKOVITS, s. 217 – 219, PETROCIOVÁ, s. 465, BARTUNEK, s. 158.

³¹ MUNNICH, S.: c. d., s. 328.

v roku 1600 sa považuje za najstarší dôkaz o pôsobení diplomovaneho lekára v tomto meste. Ďalší (dr. Engel) sa tu spomína až v roku 1700.³²

Spilenberger sa však do Levoče naostatok predsa len vrátil. Od roku 1602 tu znova pôsobil ako mestský lekár.³³ O tri roky sa stal aj plnoprávnym levočským mešťanom,³⁴ bol zvolený dokonca za senátora³⁵ a spolu so Sebastianom Kramerom aj za člena tzv. kľúčového súdu (*Schlüsselrecht, Schliesselrecht*).³⁶

Aj veci okolo jeho platu sa pohli. Mesto 15. februára 1602 rozhodlo, že ako „začínajúci“ lekár bude dostávať 100 zlatých ročne.³⁷ Postupne mu však plat zvyšovalo. V roku 1616 predstavoval 120³⁸ a od roku 1622 na vtedajšiu dobu veľmi slušných 200 zlatých ročne.³⁹ Rektor levočskej školy vtedy dostával 100 zlatých a notár len 80 ročne.⁴⁰ Aj tieto skutočnosti svedčia o tom, ako si Spilenbergera v Levoči vážili.

Chýr o ňom sa niesol ďalej. Stal sa tiež spišským stoličným lekárom (na odporúčanie hlavného župana Krištofa Turzu mu 16. januára 1612 určili ročný plat 100 zlatých),⁴¹ liečil aj palatina Juraja Turzu,⁴² sedmohradské kniežata Gabriela Betlena a Juraja II. Rákociho (10. októbra 1625 Betlen žiadal levočsky magistrát, aby Spilenbergera na niekoľko dní uvoľnil k synom satumarského župana Michala Karolyho⁴³), bol dokonca členom lekárskeho konzilia pri smrteľnej posteli cisára Mateja.⁴⁴ Preslávil sa pritom nielen lekárskou a lekárnickou praxou (odborníci ho radia k významným osobnostiam uhorskej a slovenskej farmácie),⁴⁵ ale aj odbornými prácami z me-

³² VOJTAS, J.: *Z dejín zdravotníctva v Spišskej Novej Vsi*. In: Spišská Nová Ves 1. Zborník príspevkov k dejinám a výstavbe mesta. Spišská Nová Ves 1968, s. 179, 182.

³³ ŠA Levoča, MML, XXII 252, s. 164.

³⁴ ŠA Levoča, MML, XXI 49, s. 48; PETROCIOVÁ, s. 465.

³⁵ BAL, J. – FÖRSTER, J. – KAUFFMANN, A. (ed.): *Hain Gaspár löcsei kronikája*. Löcse 1910 – 1913 (ďalej BAL – FÖRSTER – KAUFFMANN), s. 378.

³⁶ ŠA Levoča, MML, XXI 88, s. 256, 261; PETROCIOVÁ, s. 465; k problematike kľúčového súdu pozri ŽIFČÁK, F.: *Kancelária Levoče v druhej polovici 16. storočia*. In: Slovenská archivistika, 11, 1976, s. 130 – 131; PIIRAINEN, I. T.: *Das Schlüsselrechtsbuch der Stadt Leutschau/Levoča. Ein Beitrag zum Frühneuhochdeutschen in der Slowakei*. In: Der Ginkgo Baum 13. Helsinki 1995, s. 292 – 295.

³⁷ ŠA Levoča, MML, XXII 252, s. 164; PETROCIOVÁ, s. 465 uvádza až rok 1603.

³⁸ ŠA Levoča, MML, XXII 266, s. 115.

³⁹ PETROCIOVÁ, s. 465 uvádza až rok 1625, no podľa mestského protokolu z roku 1622 mu mestská rada určila plat 200 zlatých a oslobodila jeho dom od zdanenia už 8. februára 1622 a 18. mája 1622 mu vyplatila 50 zlatých za prvý štvrťrok (ŠA Levoča, MML, XXI 4, s. 30, 37). Podľa účtovnej knihy z toho istého roka mu neskôr bolo vyplatených aj ďalších 150 zlatých za 3 kvartále (ŠA Levoča, MML, XXII 270, s. 230).

⁴⁰ ŠA Levoča, MML, XXII 286, s. 96; XXII 299, s. 111.

⁴¹ ŠA Levoča, SŽ, šk. 6, i. č. 27, kongr. prot. č. 8, s. 393. Porovnaj SVÁBY, F.: *A régi varmegye Vázlatok Szepesmegye levéltárából*. In: A Szepesmegyei történelmi társulat évkönyve 5. 1889, s. 89, tiež PETROCIOVÁ, s. 465.

⁴² KLEIN I, s. 245, pozn. 175; GRESCHIK, s. 960.

⁴³ SZILÁGYI, S. (ed.): *Levelek és acták Bethlen Gábor uralkodása történetéhez*. In: Történelmi tár, 4, 1886, s. 634.

⁴⁴ KLEIN I, s. 245, pozn. 175; SVÁBY, F.: c. d., s. 89; PETROCIOVÁ, s. 465 – 466; HORVÁTH, s. 17; SBS 5, s. 321.

⁴⁵ BARTUNEK, s. 160.

dicíny. V publikácii *Zur Zeit der Infection soll man allen Dingen nachvolgende Mittel brauchen* (Levoča 1622), ktorá vyšla v nemeckom a latinskom jazyku, sa zaoberal otázkami liečenia moru. Išlo o jednu z prvých domácich odborných kníh profylakticko-terapeutického zamerania. Podobnej problematike sa venoval aj v knihe *Pestis Alexiacus renovatus anno 1634 in usum comitatus Scepusiensis publicatus* (Levoča 1634), kde uviedol tiež liečivá dostupné v jeho lekárni.⁴⁶

Podnikateľ a vzdelanec

Počas liečenia palatina Turzu v Banskej Bystrici a v dvadsiatych rokoch 17. storočia sa so Spilenbergerom počítalo aj ako s lekárom banských miest. Ponuku pravdepodobne zvažoval – hodlal totiž v Banskej Bystrici otvoriť aj lekáreň⁴⁷ – napokon však predsa len zvíťazila Levoča, kde zostal pôsobiť až do konca života. Obyvateľ tu rodičovský dom (nachádzajúci sa v deviatej dvanástine mesta). Podľa daňových kníh z roku 1600 zdedil aj 1 erdtach (okolo 0,69 ha)⁴⁸ poľa za Ruskinovskou cestou *Am Brekelchen* a ovocnú záhradu nad Achatiovou vežou (*Achatii thurm*).⁴⁹ Neskôr slúžila ako botanická záhrada a pestovali sa v nej rozličné druhy liečivých rastlín.⁵⁰ V roku 1610 získal aj ďalší dom v Levoči (v jedenástej dvanástine) a 1 erdtach poľa na Mariánskej hore v chotárnej časti Pod obrázkom. V roku 1620 vlastnil poľa o celkovej výmere 6 erdtachov (po 2 erdtachy na Mariánskej hore, za starou tehelňou a v Psej priekope – *Hundsgraben*)⁵¹ a kapustnísko Pod Burgom.⁵² V roku 1629 kúpil za 322 zlatých ešte aj dom na *Katzwinkl*.⁵³

Hoci sa Samuel Spilenberger preslávil najmä ako lekár, bol aj úspešným podnikateľom. V roku 1613 v Spišskej Teplici založil a až do roku 1644 vo vlastnej režií viedol papiereň,⁵⁴ ktorá zasobovala tri východoslovenské tlačiarne – levočsku, bardejovsku a košickú. Pravom je teda považovaný aj za priekopníka výroby pa-

⁴⁶ WEBER, S.: *Szepesvarmegye történelmi irodalmának bibliographiaja*. In: *A Szepesmegyei történelmi társulat Milleniumi kiadványai I. Lócse 1895*, s. 137; REXA, D.: *Tizenket ismeretlen Lócsei nyomtatvány*. In: *Kozlemanyek Szepes varmegye multjabol*, 2, 1910, č. 4, s. 217; ČAPLOVIČ, J. (zost.): *Bibliografia tlači vydaných na Slovensku do roku 1770 I* Martin 1972 (ďalej ČAPLOVIČ), s. 291 – 292; KUZMÍK, J.: *Slovník autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu 2*. Martin 1976, s. 703 – 704. pozri tiež PETROCIOVÁ, s. 466; BARTUNEK, s. 159.

⁴⁷ PETROCIOVÁ, s. 468. pozn. 36

⁴⁸ O plošnej miere erdtach pozri bližšie SUCHÝ, M.: *Pozemková miera erdtach na Spiši a jej vzťah k levočskému gbelu a bratislavskej merici v 17. storočí*. In: *Historické štúdie 14*. Bratislava 1969, s. 165.

⁴⁹ ŠA Levoča, MML, XXI 59, s. 9.

⁵⁰ PETROCIOVÁ, s. 465.

⁵¹ ŠA Levoča, MML, XXI 59

⁵² Toto kapustnísko vlastnil už od roku 1616. ŠA Levoča, MML, bez sign. Register cenzu z kapustnísk z rokov 1616 – 1629.

⁵³ ŠA Levoča, MML, XXI 49, s. 372 – 373. Podľa Suchoho sa toto označenie vzťahovalo na dnešnú Košickú ulicu. SUCHÝ, M.: *Dejiny Levoče 1*. Košice 1974, s. 95.

⁵⁴ WAGNER, C. (ed.): *Analecta Scepusii sacri et profani 2*. Viennae 1774, s. 22; KLEIN I, s. 245, pozn. 175; GRESCHIK, s. 959 – 962b.

piera v Uhorsku.⁵⁵ Ustredným motívom jeho vodoznakov boli figúry z erbu Levoče (mestečko Spišská Teplica vtedy patrilo Levoči).⁵⁶ V roku 1644 však papieren postihla katastrofa – rozsiahly požiar, pri ktorom úplne zhorel papierenský mlyn (hlavne výrobné zariadenie). Bolo nevyhnutné postaviť nový, čo znamenalo väčšiu finančnú investíciu. Na túto úlohu sa podujal papierenský majster Andrej Lang, ktorému Samuel Spilenberger papieren prenajal na 10 rokov.⁵⁷

Vzdelaný a kultúrne rozhladený Spilenberger sa priatelil s viacerými humanistami z východného Slovenska – s už spomenutým Štefanom Xylandrom, ktorého poznal ešte zo študentských čias, s Jánom Bocatiom, Jurajom Fabriciom a Pavlom Kramerom (venovali mu k sobášu zborník latinských veršov *Bellaria poetica*, vydaný v Košiciach v roku 1616).⁵⁸ Neskorsí učiteľ a filozoficky autor Ján Duchoň vydal na jeho počesť dišputu *Synopsis naturalis scientiae* (Wittenberg 1624).⁵⁹

Aj samotný Spilenberger rád písal rozmanité príležitostné verše.⁶⁰ Napríklad v roku 1635 spolu so synom Jonašom prispel do zbierky sobášnych veršov pre kežmarského rodáka Dávida Frölicha, ktorý bol známym matematikom, astronómom, jazykovedcom a vydavateľom kalendárov.⁶¹ Klein o ňom (o Spilenbergerovi) píše, že patril medzi najlepších básnikov vtedajšieho Uhorska.⁶²

Šľachtic

Prírodzenou snahou Spilenbergera bolo zaujať miesto v radoch uhorskej šľachty. S podporou samotného palatína Turzu sa oň uchádzal už v roku 1611.⁶³ Získal ho však až 20. októbra 1615, kedy ho cisár Matej (v Prahe) aj s potomkami povýšil do šľachtického stavu a udelil im erb.⁶⁴ Spilenbergerove zásluhy neboli v armálnej listine bližšie špecifikované. Konštatovalo sa len, že bol nobilitovaný za vernosť a verne služby, ktoré vynaložil na rôznych miestach a v rôznom čase v prospech

⁵⁵ WAGNER, C. c. d., s. 22. SBS 5, s. 321. HORVÁTH, s. 18. PETROCIOVÁ, s. 465.

⁵⁶ DECKER, V. *Dejiny ručnej výroby papiera na Slovensku*. Martin 1982, s. 205, obr. 1102.

⁵⁷ PETROCIOVÁ, s. 465 uvádza, že Spilenberger vlastnil papieren do roku 1645.

Z horeuvedeného však vyplýva, že vlastníkom bol aj po tomto roku a papieren len prenajmal. ŠA Levoča, MML XXI 49, s. 504 – 513.

⁵⁸ ČAPLOVIČ, s. 206. HORVÁTH, s. 18.

⁵⁹ SBS 5, s. 321. HORVÁTH, s. 18. KUZMÍK, J. c. d., s. 704.

⁶⁰ ČAPLOVIČ, s. 291 – 292. KUZMÍK, c. d., s. 704.

⁶¹ REXA, D. c. d., s. 219 – 220. PETROCIOVÁ, s. 466.

⁶² KLEIN 2, s. 245, pozn. 175.

⁶³ Štátny archív v Bytči. Oravský komposesorat – turzovská korespondencia, i. č. 548. Za poskytnutie xerokópie ďakujem riaditeľke archívu p. PhDr. Jane Kurucárovej. HORVÁTH, s. 17 nesprávne uviedol ako rok žiadosti o nobilitáciu rok 1614.

⁶⁴ ŠA Levoča, SŽ, šk. 1868, i. č. 3652. *investigationes nobilium 1732, c. 20*. SVÁBY, F. c. d., s. 89 a CHALUPECKÝ, I. *Znaky a erby levočských mešťanov v 16. a 17. storočí*. In: Zborník FFUK – Historica, 51. Bratislava, s. 81 uvádzajú nesprávny rok vystavenia armálesu – 1617. Zachoval sa odpis armálnej listiny bez miniatúry erbu, vyhotovený v súvislosti s vyzídaním svedectva o šľachtickom pôvode potomkov (ŠA Levoča, SŽ, kongr. 318/1777). FÖRSTER, J. *Cimeres nemeslevelek Szepes vármegye levéltárában*. In: *Közlemények Szepes vármegye múltjából*, 2. 1910, c. 1 (ďalej FÖRSTER), s. 47. PETROCIOVÁ, s. 466.

Mramorový erb Spilenbergerovcov z roku 1677, pravdepodobne z domu Samuelovho syna Dávida, levočského lekára a richtára (Spišské múzeum v Levoči). Foto: Š. Pechy

uhorskej kráľovskej koruny a majestátu. Erbové figúry – lev s hadom ovitým okolo krku – zrejme mali symbolizovať lekára ako mocného, udatného bojovníka zápasiaceho s chorobami.⁶⁵ Armáles bol 22. februára 1616 publikovaný v Spišskej stolici a neskôr (9. decembra 1658) aj v Abovskej.⁶⁶

O používaní erbu Samuelom aj jeho potomkami svedčia viaceré kamenné vyhotovenia z Levoče – jedno na ich niekdajšom dome, ďalšie, mramorové vystavené v Spišskom múzeu v Levoči – erb namaľovaný na striebornom krčahu na vino, ktorý je majetkom levočského evanjelického a. v. zboru,⁶⁷ i mnohé pečate, ktoré sa zachovali na rodových písomnostiach v levočskom archíve.⁶⁸

Rodina

Zdá sa, že už počas štúdií mal medik Spilenberger vážnu známosť. Krátko po promócií sa v liste levočskej mestskej rade datovanom 5. mája 1598 v Rezne, zveril so svojím úmyslom oženiť sa (meno nastávajúcej ale neuviedol).⁶⁹ Urobil tak pravdepodobne niekedy v 2. polroku 1598. Jeho vyvolenou sa stala šľachtičná **Judita Dirnerová**,⁷⁰ teda dáma z „vyššej“ spoločnosti. Postupne sa im narodilo 5 detí

⁶⁵ Porovnaj BIEDERMANN, H.: *Lexikon symbolov*. Bratislava 1992, s. 85 – 86, 163, ROYT, J. – ŠEDINOVÁ, H.: *Slovník symbolů*. Praha 1998, s. 137 – 138, 147 – 148.

⁶⁶ ŠA Levoča, SZ, kongr. 318/1777, FÖRSTER, s. 47. Porovnaj PETROCIOVÁ, s. 466.

⁶⁷ Viac KREDATUSOVÁ, s. 83 – 84.

⁶⁸ Viac KREDATUSOVÁ, s. 51n.

⁶⁹ ŠA Levoča, MML, V/56 12.

⁷⁰ Dirnerovci boli nobilitovaní 1. februára 1595 cisárom Rudolfom II. Armáles bol zverejnený v Spišskej stolici v roku 1596. FÖRSTER, s. 40.

– traja synovia a dve dcéry: **Jonáš, Valentín, Samuel, Mária a Maľgaréta**. Ich mená poznáme zo spisu týkajúceho sa realizácie poslednej vôle Spilbergerovej manželky z 28. júla 1616.⁷¹ Dátumy ich narodenia sme však zistiť nemohli, pretože levočské matriky pokrstených sa zachovali až od roku 1625.⁷²

Najstarší syn **Jonáš** pôsobil v Levoči ako úspešný a uznávaný lekárnik.⁷³

Z ďalšieho syna **Samuela** sa stal umelecký maliar. Levoču však opustil a usadil sa v Košiciach.⁷⁴ O **Valentínovi** a **Márii** sa nám nezachovali žiadne správy. Posledná z dcér, **Margaréta**, sa vydala za levočského kníhtlačiara Vavrince Brewera. Ich tlačiaraň mala veľmi dobré meno po celom Uhorsku.⁷⁵

Predpokladáme, že tesne pred rokom 1616 Samuel Spilberger ovdovel. Ako vdovec s malými deťmi nemohol dlho zostať sám a 14. apríla 1616⁷⁶ vstúpil do nového manželského zväzku s **Magdalénou Klementisovou** (Clementisová), dcérou levočského richtára a notára Michala Klementisa,⁷⁷ pôvodom zo Spišského Podhradia.⁷⁸ Spišská stolica im k sobášu prostredníctvom zastupujúceho podžupana Krištofa Hrhovského (Görgey) venovala čašu v hodnote 32 zlatých.⁷⁹ V tomto manželstve sa narodilo 7 detí: štyria synovia a tri dcéry – **Pavol, Katarína, Judita, Dávid, Samuel, Ján a Mária**.⁸⁰

O **Pavlovi**, prvom synovi z druhého manželstva, vieme len toľko, že dňa 21. augusta 1643 získal v Levoči meštianske právo.⁸¹ Ďalšie stopy o ňom sme v doteraz preskúmanom materiáli nenašli. Keďže nebol zahrnutý ani do otcovej poslednej vôle v r. 1655, zrejme v čase jej napísania už nežil.⁸²

Dcéra **Katarína** sa dvakrát vydala. Jej prvým manželom sa stal levočský mešťan Tomáš Ficker, druhým prešovský lekár Ján Filip Schönling (niekedy uvádzaný aj ako *Schönl*).⁸³

O ďalšej z dcér – **Judite** – preskúmané pramene nepodávajú žiadne správy.

⁷¹ Až tu sme prvýkrát našli indíciu, týkajúcu sa jej rodného priezviska – Dirnerová. Spomína sa tu totiž švagor S. Spilbergera Jonáš Dirner zo Spišskej Novej Vsi, brat nebohej Judity (ŠA Levoča, MML, XXI 49, s. 337). PETROCIOVÁ, s. 464 jej priezvisko nepoznala.

⁷² ŠA Levoča, ZCM, šk. 135, i. č. 353.

⁷³ O Jonášovi podrobnejšie KREDATUSOVÁ, s. 67.

⁷⁴ *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler von der Antike bis zur Gegenwart*. Leipzig b. r., s. 379.

⁷⁵ MIŠIANIK, J. *Dejiny levočského kníhtlačiarsťva*. Trnava 1945, s. 27 – 28.

⁷⁶ ČAPLOVIČ, s. 206.

⁷⁷ GRESCHIK, s. 960. PETROCIOVÁ, s. 464 nesprávne uvádza ako jeho druhú manželku Magdalénu Dirvasovú.

⁷⁸ GRESCHIK, s. 800/8, ŽIFČÁK, F. *Leutschauer Notare als humanistische Gelehrten*. In: ČIČAJ, V. – PICKL, O. (Hrgs.) *Städtische Alltagsleben in Mitteleuropa vom Mittelalter bis zum Ende des 19. Jahrhunderts*. Bratislava 1998, s. 101, 105.

⁷⁹ ŠA Levoča, SŽ, kongr. prot. č. 10, šk. 6, i. č. 29, s. 188.

⁸⁰ PETROCIOVÁ, s. 464, 466.

⁸¹ ŠA Levoča, MML, XXI 49, s. 91.

⁸² ŠA Levoča, MML, XXI 51, Weisenbuch 1616 – 1665, s. 282 – 285.

⁸³ ŠA Levoča, MML, XXI 76, s. 329, XX 4, s. 455. PETROCIOVÁ, s. 464, 466 uvádza ako manžela len Jána Filipa Schönlinga.

64 DOMINICA NONA TRINITATIS
 Feria Tertia DAVID,
 H. D. Samuel, Spillenberger
 R. D. M. Stanislav Horber
 H. Daniel Kramer
 R. D. Elias Veresimovjn f. Christina
 H. Hanns Blotzeln Frau Pidos

Záznam o narodení Dávida Spilenbergera v levočskej evanjelickej matrike
(Štátny archív v Levoči)

Syn **Dávid** bol ďalšou významnou osobnosťou v rode. Narodil sa 3. augusta 1627 v Levoči.⁸⁴ Kráčajúc v otcových šľapajách, stal sa osobným lekárom palatína Vešeléniho⁸⁵ a jeho manželky Márie Sěchiovej.⁸⁶ V samotnej Levoči sa tešil veľkej obľube a požíval aj patričnú úctu. Svedčí o tom skutočnosť, že štyrikrát po sebe – v rokoch 1670 – 1673 – bol zvolený za richtára.⁸⁷ Jeho životnou partnerkou sa stala Zuzana Regina Reuterová, dcéra zámožného banskoštiavnického senátora a významného banského podnikateľa Juraja Ulricha Reutera.⁸⁸ Manželia mali jediného syna Dávida a aj z neho sa stal lekár.⁸⁹

Nasledujúci syn **Samuel** sa narodil v Levoči 27. augusta 1633.⁹⁰ Nevedno prečo dostal rovnaké meno ako Spilenbergerov syn z prvého manželstva, ktorý vtedy

⁸⁴ ŠA Levoča, ZCM, šk. 135, i. č. 353, s. 64. PETROCIOVÁ, s. 464, 466 zmenila 3. august 1627 uvádzaný v literatúre na 27. júl 1627 (nesprávne previedla z matriky dátum označený podľa cirkevného sviatku *Dominica Nona Trinitatis feria tertia 1627*, pričom Svatotrojčná nedeľa bola v citovanej matrike označená ako *Dominica Prima Trinitatis*). Nesprávny údaj prevzal aj BARTUNEK, s. 159.

⁸⁵ ŠA Levoča, MML, XXI 76, s. 1549.

⁸⁶ BAL – FÖRSTER – KAUFFMANN, s. 373.

⁸⁷ BAL – FÖRSTER – KAUFFMANN, s. 375, GRESCHIK, s. 800/8, PIIRAINEN, I. T.: *Das Rechtsbuch der XI Zipser Städte*. Levoča 2003, s. 252. PETROCIOVÁ, s. 466 uvádza, že bol za richtára zvolený len dvakrát. HORVÁTH, s. 19 ho ako richtára spomína len v roku 1670.

⁸⁸ GRESCHIK, s. 960 – 961, AGNET, J.: *Kapitoly z dejín spišských knižníc*. In: *Knihy '81*. Martin 1982, s. 139. K erbú a pamätnej knihe Reuterovcov pozri GINDL, J.: *Heraldické pramene v pamätnej knihe Ulricha Reutera*. In: *Zborník Slovenského banského múzea*, 9, 1979, s. 129 – 147.

⁸⁹ Viac o ňom a jeho otcovi KREDATUSOVÁ, s. 68 – 90.

⁹⁰ ŠA Levoča, ZCM, šk. 135, i. č. 353, s. 200. PETROCIOVÁ, s. 464 uvádza 21. august 1633.

zrejme žil a – paradoxne – druhého Samuela zrejme aj prežil. V liste levočského magistrátu z roku 1642 sa totiž (Samuel Spilenberger mladší) spomína ako excellentný maliar.⁹¹ Muselo ísť teda o Samuela „prvého“, pretože ten druhý – ak žil – mal vtedy len 9 rokov. So Samuelom – maliarom pôsobiacim v Košiciach zrejme súviselo aj publikovanie armálesu v Above (1658).⁹² A práve on pravdepodobne vystupuje tiež pri delbe otcovského majetku v roku 1654. Spomína sa už ako dospelý, pričom David a Ján, medzi ktorými sa narodil Samuel z druhého manželstva, figurujú ešte ako neplnoletí. Keby bol žil aj Samuel narodený v roku 1633, bol by v otcovom teste zahrnutý.⁹³

Predposledný z detí, syn **Ján**, prišiel na svet 18. marca 1636 tiež v Levoči.⁹⁴ Vyučil sa u prešovského lekárniko Martina Haasa a stal sa lekárnikom.⁹⁵ Viac o ňom doposiaľ nebolo známe. Systematický výskum vo fonde levočského magistrátu nás však doviedol k zisteniu, že žil a pôsobil v rodnej Levoči. Podľa daňovej knihy býval v dome, ktorý sa nachádzal v jej druhom (zdaňovanom) obode. Okrem toho mal v chotári mesta aj pozemky.⁹⁶ Z viacerých záznamov v mestskom protokole z roku 1684 zase vieme, že ktosi tomuto, vtedy už nebohému levočskému lekárnikovi („...condam Joannis Spilenberger ordinarii Pharmacopaei hujus Liberae ac Regiae Civitatis Leuchoviensis...“) ukradol zlaté a strieborné šperky a dukáty.⁹⁷

O poslednom dieťati Spilenbergerovcov, **Márii** narodenej v Levoči 20. augusta 1638 v Levoči,⁹⁸ sa nezachovali žiadne údaje.

Pozostalosť a potomstvo

Samuel Spilenberger, doktor medicíny a filozofie, ukončil svoju životnú púť vo veku 83 rokov dňa 11. júna 1654 v Levoči.⁹⁹ Podľa súpisu pozostalosti zanechal hnuiteľný majetok v hodnote 3661 zlatých a 97 denárov. Čo k nemu patrilo?

V Spilenbergerovej domácnosti sa našlo 68 dukátov (v prepočte 244 zlatých a 80 denárov), 1 rišsky toliar (1 zlatý 80 denárov), 5 zlatých prsteňov, niektoré aj s diamantami (v hodnote 45 zlatých a 20 denárov), tiež rozmanité strieborné pred-

⁹¹ HORVÁTH, P.: *Výtvarní umelci a stavební remeselníci na Slovensku v posledných storočiach feudalizmu (dokončenie slovníka)*. In: *Vlastivedný časopis*, 28, 1979, č. 1, s. 46.

⁹² ŠA Levoča, SŽ, kongr. 318/1777.

⁹³ ŠA Levoča, MML, XXI 51, Weisenbuch 1616 – 1665, s. 282 – 285.

⁹⁴ ŠA Levoča, ZCM, šk. 135, i. č. 353, s. 275. PETROCIOVÁ, s. 464 uvádza 12. apríl 1636.

⁹⁵ PETROCIOVÁ, s. 466. BARTUNEK, s. 159 – 160.

⁹⁶ ŠA Levoča, MML, XXI 64, rok 1680.

⁹⁷ ŠA Levoča, MML, XXI 10, s. 311. Kauza je podrobne popisovaná na s. 259 – 266, 286, 300 – 301, 311 – 315.

⁹⁸ ŠA Levoča, ZCM, šk. 135, i. č. 353, s. 329. PETROCIOVÁ, s. 464 chybné uvádza 25. máj 1636.

⁹⁹ Tento dátum uvádza levočský kronikár Hain (BAL – FÖRSTER – KAUFFMANN, s. 259). Zdá sa, že ho možno považovať za správny. Nepriamo to potvrdzuje aj fakt, že Spilbergerov plat za 2 kvartále – 100 zlatých – v októbri 1654 zaslali už jeho synovi Davidovi (ŠA Levoča, MML, XXII 301, s. 108). Keby bol Samuel nažive, boli by peniaze poslali jemu a nie jeho synovi. PETROCIOVÁ, s. 464, 466 na základe spisanej pozostalosti po Samuelovi Spilenbergerovi,

mety – šperky, riad, pohare, čaše, kanvice, fľaše a príbory (v hodnote 321 zlatých a 5 denárov). Skromný šatník stareho pána, ocenený na 85 zlatých, pozostával z čierneho vlneného futrovaného kabáta, iného čierneho kabáta, stareho kožucha, dvoch hodvábných čiapok a jedného stareho klobuka. Zostala po ňom aj akási kožušina, ktorú používal na spanie. Zenské ošatenie malo na druhej strane vyššiu, skoro dvojnásobnú hodnotu (168 zlatých, 20 denárov). Rôzne lanové plachty, obrusy a uteráky boli ocenené na 48 zlatých a 80 denárov, cinové a medené predmety boli ohodnotené rovnako: na 40 zlatých a 68 denárov. Ďalšie kovové nádoby ocenili na 41 zlatých a 26 denárov.

Stolárske, kolárske výrobky a nábytok z domácnosti Samuela Spilenbergera mali hodnotu 60 zlatých. Knižnica, ktorá pozostávala zo 126 kníh, bola ocenená na 50 zlatých.¹⁰⁰ Zaznamenané pohľadávky v prospech Spilenbergera boli vyčíslené až na 922 zlatých a 60 denárov. Z nehnuteľnosti sa spomína jedna ovocná záhrada v hodnote 150 zlatých a dom na dolnom ríniku v hodnote 1400 zlatých. Popri všetkom trochu usmevne pôsobí do pozostalosti pojata slanina za 2 zlaté.

Všetok spomínaný majetok sa mal rozdeliť medzi sedem Spilenbergerových potomkov: Jonaša, Samuela, Máriu a Margarétu z prvého a Katarínu, Dávida a Jána z druhého manželstva.¹⁰¹ Z toho možno usudzovať, že 5 z 12 Spilenbergerových detí v tom čase už nežilo. Pravdepodobne išlo o Valentína z prvého, Pavla, Juditu, Samuela a Máriu z druhého manželstva. V matrikách zomrelých to však nemožno potvrdiť, pretože chýbajú.

Ďalší potomkovia preniesli v roku 1732 sídlo rodu do Zamaguria. Odvtedy začala stagnácia až úpadok rodu,¹⁰² nevyprofilovali sa v ňom už žiadne výraznejšie osobnosti. Potomstvo Samuela Spilenbergera sa postupne široko rozvetvilo. Osud zavial jeho členov na územia Šariša, Abova, Zemplína, dnešného Rumunska i Maďarska. Na Spiši vymreli po meči v roku 1822 smrťou Jozefa Spilenbergera.¹⁰³

ktorá bola datovaná 19. júna 1655 (ŠA Levoča, MML, XXI 51 – Weisenbuch 1616 – 1665, s. 282) chybné uviedla jeho úmrtie v júni 1655. BARTUNEK, s. 160 uvádza nesprávne interpretované údaje z prešovských matrik, ktoré sa týkajú syna Jonaša Spilenbergera (vnuka lekára S. Spilenbergera).

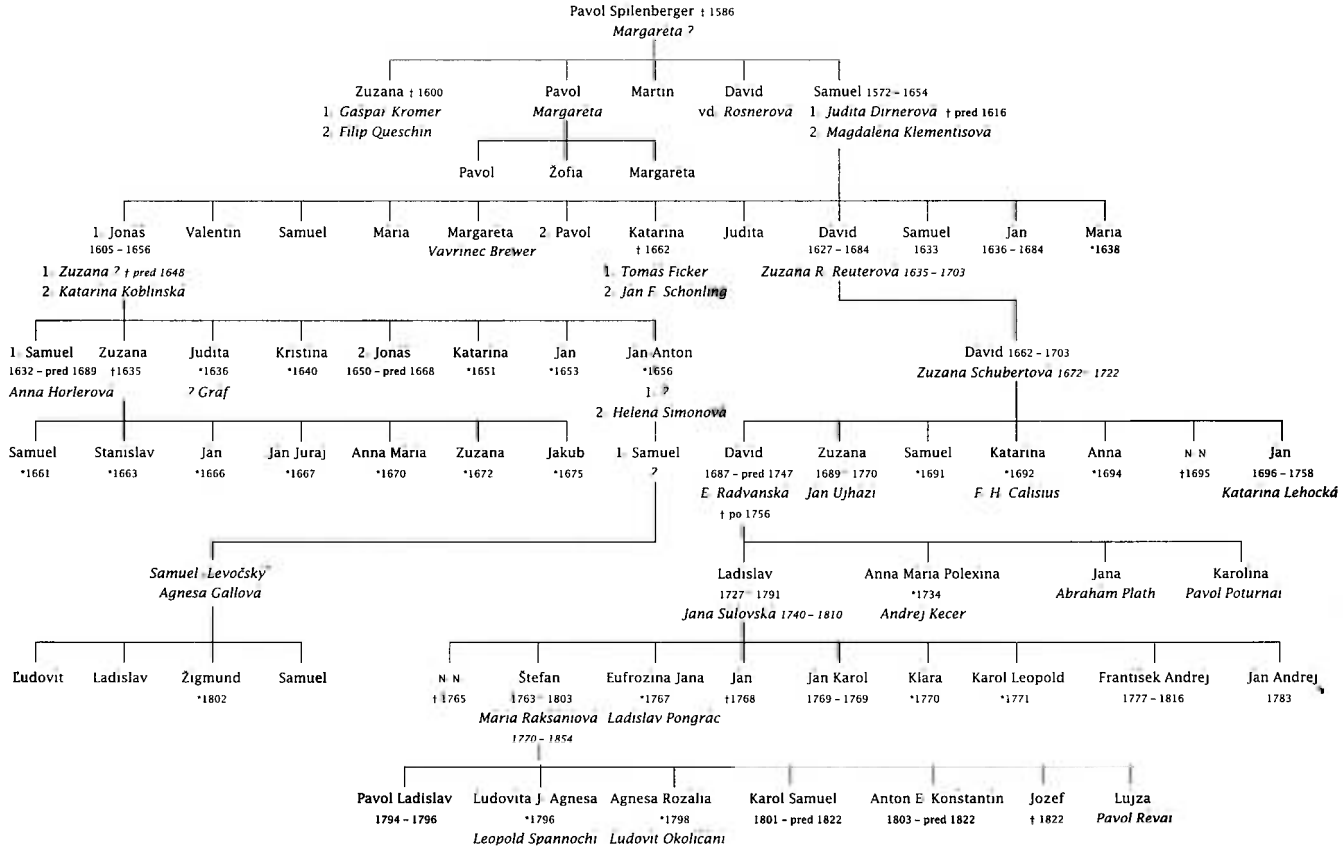
¹⁰⁰ Knižnicu zdedil syn Dávid. Viac o nej AGNET, J. c. d., s. 139 – 143.

¹⁰¹ ŠA Levoča, MML, XXI 51 – Weisenbuch 1616 – 1665, s. 282 – 285. PETROCIOVÁ, s. 466.

¹⁰² Viac KREDATUSOVÁ, s. 91n.

¹⁰³ Viac KREDATUSOVÁ, s. 106.

RODOKMEŇ SPILENBERGEROVCOV

POČIATKY ANDRÁŠIOVCOV NA GEMERI II.

Martin Bartoš

Rodinu Andrášiovcov sme v predchádzajúcej štúdií opustili v r. 1598, v čase smrti krásnohorskeho kapitána Mateja I. Andrášiho, syna Petra I.¹ Keďže Matej mal okrem dvoch dcér iba jediného syna Mateja II., ktorý bol vtedy len malým dieťaťom, Andrášiovcom reálne hrozilo, že o Krásnu Hôrku prídu. V tom čase však na scénu vstúpila Žofia Becová (*Becz*), manželka Petra I., ktorá začala spravovať andrášiovský majetok a spolu s ovdovelou nevestou Annou Pálfiovou (*Pálfy*) brániť záujmy svojho vnuka Mateja II.

Krásna Hôrka v rukách Žofie Becovej

Už v decembri 1599 dostali andrášiovské vdovy mandát arcivojvodu Mateja, ktorý im prikazoval, aby bez problémov odovzdali Krásnu Hôrku, keď dostanú sľúbených 150 poddanských usadlostí, pretože nie je vhodné, aby ženy spravovali hrad v čase vojny. Oznamoval aj, že už prikázal Spišskej komore, aby im vydala takýto majetok.² Rozbehlo sa tiež rokovanie Krištofa a Štefana Kubíniouvcov (*Kubínyi*) so Spišskou komorou, na základe ktorého bola potom uzavretá dohoda o tom, že za 25 000 zlatých dostanú krásnohorské panstvo a hrad do zálohu Kubíniouvcí. S takýmto riešením súhlasil aj arcivojvoda Matej. Dohodu ale nakoniec zrušili. Jedným z dôvodov bola intervencia protitureckého generála Mikuláša Pálfího a Štefana Iľešháziho (*Iľešházy*).³ Anna Pálfiová bola totiž ich neterou.

Keďže Andrášiovci mali záujem o udržanie krásnohorskeho panstva, uzavreli 12. februára 1600 so Spišskou komorou podobnú dohodu ako Kubíniouvcí. S dohodou opäť súhlasil arcivojvoda Matej.⁴ Nasledne, 27. júla 1600, vydal Rudolf II. v Prahe záložnú listinu, na základe ktorej dostala Žofia Becová a jej potomkovia oboch pohľadív do zálohu krásnohorské panstvo a hrad na 8 rokov. Záložná suma pozostávala z 18 000 uhorských zlatých a zo starých andrášiovských pohľadávok voči cisárovi, ku ktorým patrilo 150 poddanských usadlostí, výsluhový žold Petra I. Andrášiho z r. 1589 vo výške 3069 rýnskych zlatých, 5 grajciarov a 2 denare, nešpecifikovaný dlh vo výške 2472 uhorských zlatých a 21 denárov, ako aj výdavky Andrášiovcov vynaložené na opravy Krásnej Hôrky.⁵ V neskorších záložných listinách z rokov 1628, 1631 a v konečnej donácii z r. 1642 sa spomína pri tomto zálohovaní už len jednotná suma 20 455 uhorských zlatých.⁶

¹ BARTOŠ, M.: *Počiatky Andrášiovcov na Gemeri*. In: Genealogicko-heraldický hlas, 16, 2006, č. 1, s. 8 – 17.

² Štátny archív Levoča, fond Andráši – Krásna Hôrka, I. oddel. (ďalej len ŠA Levoča), fasc. 2, č. 32 NB.

³ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 33 NB.

⁴ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 34 NB.

⁵ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 37 NB.

⁶ ŠA Levoča, fasc. 6, č. 138, fasc. 7, č. 147 a fasc. 8, č. 174.

Hrad Krásna Hôrka od juhovýchodu. Akvarel rakúskeho maliara Thomasa Endera z polovice 19. storočia. Originál je uložený v Knižnici Maďarskej akadémie vied v Budapešti.

Spory so zaťom

Krásnohorské panstvo v čase zálohovania pozostávalo z dedín Krásnohorské Podhradie, Pača, Tichá Voda, Úhorná, Jovice, Krásnohorská Dlhá Lúka, Lipovník, Drnava, *Kornalippa* (zaniknutá), Betliar, Malá Poloma, Veľká Poloma, Henckovce, Nižná Slaná, Gočovo a Vlachovo a z majetkových dielov v dedinách Ochtiná, Čierna Lehota, Roštár, Hanková, *Araniaska* (osada, ktorá neskôr splynula so Slavošovcami), Vyšná Slaná, Rejďová, Honce, Rožňavské Bystré, Rakovnica (prv Rekeňa) a Rochovce, ktoré sa nachádzali na štítnickom panstve.⁷

Hneď po získaní zálohu sa začal majetkový spor medzi Žofiou Becovou a jej zaťom Jurajom Kékedym, ktorý sa snažil získať časť krásnohorského panstva pre seba a svojich potomkov. Základom sporu bola formulácia v záložnej listine, podľa ktorej mali dediť potomkovia Petra I. Andrášiho oboch pohlaví. Táto formulácia sa do záložnej listiny dostala proti vôli Žofie Becovej a na žiadosť Juraja Kékedyho, ktorý ju tam vsunul pri rokovaní o podmienkach zálohu.⁸ Juraj Kékedy opieral svoj nárok aj o 6000 zlatých, ktoré požičal Žofii Becovej na vyplatenie záložnej sumy.⁹

Žofia Becová sa snažila dosiahnuť zmenu záložnej listiny tak, aby mohli v prvom rade dediť mužskí potomkovia, teda predovšetkým Matej II. Andráši. Juraj Kékedy sa tomu snažil zabrániť. Zachovali sa dva jeho listy cisárovi, v ktorých žiadal, aby nebola povolená žiadna zmena. Ak by Rudolf II. aj napriek tomu chcel urobiť zmeny, zaviazal sa poskytnúť lepšie podmienky zálohu. Taktiež navrhol, aby ho cisár vymenoval za správcu Krásnej Hôrky.¹⁰

⁷ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 37 NB.

⁸ ŠA Levoča, fasc. 8, č. 174.

⁹ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 52.

¹⁰ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 48.

Spor napokon vyriešila Uhorská komora, ktorá v r. 1604 rozhodla, že Žofia Becová má vrátiť Jurajovi Kékedymu v dvoch termínoch (27. mája a 1. septembra) požičaných 6000 uhorských zlatých. Navyše mu musela dať do zálohu Drnavu za 1500 uhorských zlatých.¹¹

Majetky v Štítniku, spory o chotárne hranice

V r. 1602 musela Žofia Becová vrátiť majetkový diel v Štítniku, ktorý mala v zálohu od Spišskej komory. Tento majetkový diel, ktorý podľa súpisu z r. 1600 pozostával z 8 celých, 10 polovičných, 6 tretinových a 3 želiarskych usadlostí,¹² bol následne predaný Janovi Bakošovi (*Bakos*), Michalovi Lórantfimu (*Lórantffy*), Margaréte Gorgeiovej (*Gorgey*) a Anne, Margarete a Zuzane Četnekyovým (*Csetneky*) za 3000 uhorských zlatých.¹³

V čase, keď prebrala správu krásnohorského panstva Žofia Becová, prešiel do rozhodujúcej fázy aj spor s Rožňavou, ktorý sa začal ešte v 1. polovici 16. storočia. 22. júna 1600 obišiel na príkaz arcivojvodu Mateja Mikuláš Micatius, varadínsky biskup a prefekt Spišskej komory, s komisiou sporné hranice medzi chotárom Rožňavy a krásnohorským panstvom. Keďže Rožňavčania jednoznačne dokázali metačnou listinou Ondreja III. z r. 1291, že sporné územia medzi vrchom Rakoš a Lipovnickým potokom a les pri Volovci patrili pôvodne im a Juraj Kékedy, zástupca Žofie Becovej, len vyhlásil, že sporné územia patria ku krásnohorskému panstvu, rozhodol Micatius jednoznačne v prospech Rožňavy. V neprospech krásnohorského panstva boli upravené aj jeho hranice s panstvom hradu Szádvár.¹⁴

Žofia Becová sa samozrejme s takýmto rozhodnutím nechcela zmieriť, preto už v nasledujúcom roku protestovala proti rozhodnutiu pred jágerskou kapitulou¹⁵ Micatia tiež obvinila, že jej svojvoľným vytýčením hraníc spôsobil škodu 7000 zlatých.¹⁶ Mikuláš Mikatius sa bránil tým, že hranice určil podľa staršej dohody medzi Petrom I. Andrášim a Faigelom, hoci Rožňave patrilo pôvodne ešte viac.¹⁷

Obidve strany neostali len pri vzájomných žalobách. R. 1602 vtrhli ozbrojenci Žofie Becovej do rožňavských baní a viacerých baníkov zajali. Rožňavčania odpovedali podobným spôsobom, keď okolo 1. mája chytili v Rožňave na týždennom trhu jej poddaných Pavla Lazara a Lazára Beora z Krásnohorskej Dlhej Lúky, Pavla Bodnára z Krásnohorského Podhradia a Michala Kiša (*Kis*) a Jána Hegeduša (*Hegedüs*) z Pače.¹⁸

V nasledujúcich rokoch sa Žofia Becová dožadovala revízie Micatiovej metácie od Spišskej komory a Štefana Bátoriho (*Báthory*).¹⁹ Spory neustali ani po procese

¹¹ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 52.

¹² ŠA Levoča, fasc. 20, č. 121.

¹³ ŠA Levoča, fasc. 20, č. 123.

¹⁴ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 35 NB a 36 NB; fasc. 6, č. 144.

¹⁵ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 42.

¹⁶ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 45.

¹⁷ ŠA Levoča, fasc. 2, č. 43.

¹⁸ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 51 a 65.

¹⁹ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 50 a 58.

pred delegovanými sudcami v r. 1606.²⁰ Ďalší spor vznikol r. 1607, keď Žofia Becová odmietla vydať rožňavskej fare desiatkové obilie z Betliara, ktorý bol jej filiálkou.²¹ Obyvatelia Rožňavy a k nej patriacich dedín si ho preto vzali násilím. Žofia Becová následne zažalovala 99 osôb²² a proti vôli Rožňavy založila v Betliari r. 1608 samostatnú faru.²³

Vojna s Rožňavou

Dňa 22. decembra 1608 prikázal Matej II. na žiadosť Žofie Becovej a Anny Pálfiovej revíziu sporných hraníc, ktoré určil Micatius.²⁴ Rožňava prešla do útoku r. 1610, keď si nechala Matejom II. konfirmovať metačnú listinu z r. 1291.²⁵ Proti tomu Andrášiovci protestovali prostredníctvom Mikuláša Šemšeia (*Semsey*) pred palatínom Jurajom Turzom (*Thurzo*).²⁶ Okrem konfirmácie vydal Matej II. pre Rožňavu zvláštnu listinu, ktorou ju vzal pod svoju ochranu pred kýmkoľvek, zvlášť pred Žofiou Becovou.²⁷

Juraj Turzo predsedal aj zvláštnemu súdu, ktorý sa zišiel 13. júla 1610 v Košiciach na príkaz panovníka za účelom vyriešenia sporu medzi Rožňavou a Žofiou Becovou. Súd jednoznačne rozhodol v prospech Rožňavy a potvrdil platnosť Micatiovej metácie.²⁸ Žofia Becová proti rozsudku okamžite, 15. júla, protestovala pred jasovským konventom.²⁹

Uvedenie rozsudku do platnosti sa konalo 1. decembra 1610. Na vrchu Rákoš sa zišli zástupcovia jasovského konventu, Gemerskej stolice, Rožňavy a Andrášiovcov. Hneď na začiatku protestoval proti vykonaniu rozsudku Juraj Kékedy, ktorý ničil hraničné znaky, avšak proti presile nič nezmohol. Komisia postupovala až k Lipovníckemu potoku, kde na ňu čakal zástup 331 poddaných Andrášiovcov ozbrojených puškami, šablami a inak. Zástup viedla Žofia Becová, ktorá sedela na voze, sprevádzaná Ladislavom Horvátom-Kiševičom (*Horváth-Kissevich*) a 8 zemanmi na koňoch. Podporená takouto organizovanou silou zabraňovala Žofia Becová komisii vo výkone rozhodnutia. Keď sa tá domáhala svojich práv, ozbrojenci ju rozohnali, pričom troch Rožňavčanov zabili, dvoch zajali a 19 osôb zranili.³⁰

Rok 1611 bol preplnený vzájomnými žalobami, revíziami, odvolaniami, žiadosťami o nový súd a pod. Zrejme z popudu Žofie Becovej sa na Rožňavu sťažovali obyvatelia Betliara a Krásnohorského Podhradia.³¹

²⁰ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 59.

²¹ TAJTÁK, L.: *Dejiny Rožňavy I*. Košice 1978 (ďalej len TAJTÁK), s. 157

²² ŠA Levoča, fasc. 3, č. 61 NB.

²³ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 62.

²⁴ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 63.

²⁵ TAJTÁK, s. 162

²⁶ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 68.

²⁷ TAJTÁK, s. 162

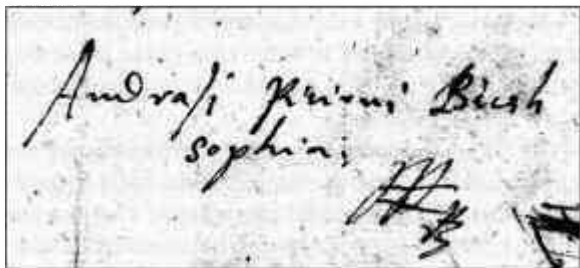
²⁸ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 69.

²⁹ ŠA Levoča, fasc. 3, č. 70.

³⁰ TAJTÁK, s. 163; ŠA Levoča, fasc. 6, č. 132.

³¹ TAJTÁK, s. 163.

Podpis Žofie Becovej
(Andrasi Péterné Béczh Sophia)

Neskoršie reambulácie hraníc buď konštatovali správnosť Micatiovej metácie,³² alebo sa skončili neúspechom kvôli protestom Rožňavy.³³ Inokedy prekazili reambuláciu Andrášiovcí tým, že zahnali komisiu, alebo prevrhli voz, na ktorom sedel rožňavský richtár.³⁴ V ďalších desaťročiach spor ustal, avšak definitívne bol ukončený až v r. 1630.

Andrášiovskí familiári

Vyššie sme sa zmienili, že pri zmarení reambulácie sprevádzali Žofiu Becovú viacerí zemaní. V tomto prípade to boli Ján a Juraj Časárovcí (*Czaszár*) z Jovic, Mikuláš Kiš-Kelemen (*Kis-Kelemen*) z Krásnohorskej Dlhej Lúky, Andrej Balog, Andrej Caza (*Czaza*), Andrej a Jakub Kováčovci (*Kovacz*) z Krásnohorského Podhradia a Gašpar Naď (*Nagy*) z Betliara.³⁵ Pochádzali zo zemianskych rodov, ktoré mali majetok na území krásnohorskeho panstva, alebo ho získali v službách Andrášiovcov. Zachovali sa viaceré listiny, ktorými Andrášiovcí obdarovali svojich verných služobníkov. Napríklad v r. 1587 daroval Matej I. Andráši Jakubovi Kováčovi polovicu poddanskej usadlosti v Krásnohorskom Podhradí,³⁶ alebo r. 1621 dostal Gašpar Naď od Žofie Becovej a Mateja II. Andrášiho poddanskú usadlosť v Betliari.³⁷

Testamenty „železnej“ vdovy

V roku 1614 spísala Žofia Becová svoj druhý testament (prvý bol spísaný r. 1598). V tom čase mala už viac ako 70 rokov. Svoj majetok rozdelila tak, že väčšinu nehnuteľností odkázala vnukovi Matejovi II. Dcéram Kataríne Šemšeiovej a Anne Kékedyovej odkázala majetkový diel v Štítniku a dediny Kováčovú s osadou Kornalippa a Drnavu. Vnučkám Kataríne Héderváριοvej (*Héderváry*) a Žofii Vašovej (*Vass*) odkázala 3000 zlatých. Tento testament potvrdil v r. 1618 krajinský sudca Žigmund Forgáč (*Forgács*).³⁸

³² ŠA Levoča, fasc. 4, č. 86.

³³ ŠA Levoča, fasc. 4, č. 85.

³⁴ TAJTÁK, s. 163.

³⁵ ŠA Levoča, fasc. 6, 132.

³⁶ ŠA Levoča, fasc. 6, č. 129.

³⁷ ŠA Levoča, fasc. 5, č. 121.

³⁸ ŠA Levoča, fasc. 5, č. 109.

Roku 1621 Žofia Becová spadla z cesty pri hrade, pričom si zlomila nohu. Vzhľadom na jej vysoký vek to bolo veľmi vážne zranenie (liečil ho Ján Borbil z Rožňavy). Jeho následky jej už neumožňovali opúšťať Krásnu Hôrku, preto správu majetkov prevzal Matej II.³⁹

Vzťahy v rodine sa postupne zhoršovali kvôli zvyšovaniu majetkových nárokov Becovej dcér a vnučiek. Spory riešila Žofia Becová tak, že v r. 1624 spísala nový testament, v ktorom odkázala všetok svoj majetok už len vnukovi Matejovi II. Andrašimu.⁴⁰ Toto svoje rozhodnutie potvrdila ešte raz v r. 1631 pred zástupcami Spišskej komory.⁴¹ V nasledujúcich mesiacoch zomrela, pretože 24. januára 1632 sa spomína už ako nebohá.⁴²

Vek Žofie Becovej v čase úmrtia bol jedným z predmetov vyšetrovania, ktoré sa konalo v r. 1633. Komisia vtedy vypočula svedkov zo Szendroa, Plešivca, Rožňavy, Jovic, Drnavy a Jágru. Väčšinou sa zhodli na tom, že Žofia Becová mala viac ako 100 rokov. Najvyšší vek uviedol Juraj Nad'pál (*Nagypál*), ktorý od účastníkov jej pohrebu počul, že mala 110 rokov. Rožňavčan Martin Grunblat, odvolávajúc sa na tvrdenie kňaza uviedol, že Žofia Becová zomrela vo veku 105 rokov.⁴³ Ak by sme za správny pokladali skôr uvedený údaj, že Žofia Becová mala v r. 1614 viac ako 70 rokov, v čase smrti musela mať viac ako 87 rokov, čo bol v 17. storočí veľmi vysoký vek.

³⁹ ŠA Levoča, fasc. 7, č. 154.

⁴⁰ ŠA Levoča, fasc. 5, č. 127.

⁴¹ ŠA Levoča, fasc. 7, č. 150.

⁴² ŠA Levoča, fasc. 7, č. 151.

⁴³ ŠA Levoča, fasc. 7, č. 154.

HERALDICKÁ VÝZDOBA HRADU SKLABIŇA

Maroš Mačuha

Hrady plnili v minulosti veľmi významnú úlohu s viacerými funkciami. Okrem obrannej, správnej a hospodárskej (ako centrum príslušného panstva) bola dôležitá aj ich rezidenčná funkcia. Táto sa dostala do popredia hlavne na konci stredoveku a v období novoveku, keď väčšina hradov prešla donáciami z kráľovských rúk do majetku šľachtických rodov. Ako najvýznamnejším svetským stavbám v období stredoveku a raného novoveku im bola venovaná pozornosť aj z hľadiska reprezentácie. Každý hrad bez výnimky bol stavbou, ktorá bola vyzdobená a označená symbolmi svojho majiteľa, šľachtickým erbom, resp. erbom kráľovstva.¹ Heraldická výzdoba väčšiny hradov na Slovensku je však v súčasnosti chudobná. Súvisí to so stavom týchto pamiatok, ktoré sú väčšinou nezakonzervovanými ruinami a stoja často pred postupným zánikom. Heraldické pamiatky sa kvôli svojej atraktivite stávajú predmetom, ktorý zo stavby mizne medzi prvými, ešte pred deštrukciou nosných stien. Zachovávajú sa často len erby, ktoré sú vďaka svojej nedostupnej polohe chránené pred neželaným záujmom ľudí.²

Aj hrad Sklabiňa niesol v minulosti na svojich múroch viacero zaujímavých kamenných článkov, ktorých súčasťou boli heraldické znaky. Popudom k napísaniu tohto príspevku sa stali nedávne nálezy dvoch takýchto článkov s heraldickými motívmi, ktoré patria k najstaršej známej výzdobe tohto hradu.³

Erb Mateja Korvína

Najstarším doteraz známym erbom zo Sklabiňa je erb, ktorý bol súčasťou svorníka gotickej klenby (obr. 1). Napriek značnému poškodeniu môžeme identifikovať neskorogotický, na štyri časti delený turnajový štít, v ktorom sa nachádzajú erby jednotlivých častí Uhorského kráľovstva. V ľavom hornom rohu sú to arpádovské brvná, znak dolného Uhorska, v ľavom zasa charakteristický, z koruny vyrastajúci dvojkriž na trojvrší, ktorý bol znakom horného Uhorska. V pravom dolnom rohu sa zachovala jedna korunovaná levia hlava. Ide o zlomok erbu Dalmácie, ktorý tvoria tri zlaté korunované levie hlavy v modrom poli, dve zvyšné sú odlomené.⁴ Pravá dolná polovica erbu chýba úplne. Podľa analógií sa však práve v tejto časti

¹ Pomerne veľká zbierka erbov a epitafov sa zachovala napr. na hrade Stará Lubovňa, kde je v priestoroch tamojšej expozície zriadené aj lapidarium.

² Napr. aj na dosť zachovalej hradnej ruine Lietavy je iba jeden vysoko a neprístupne položený erb. Táto dôležitá rezidencia Turzovcov musela iste niesť viacero (nielen ich) erbov – podobne ako ich druhý zámok v Bytči.

³ Kamenné články našli pri rekonštrukcii objektu postaveného v predhradi členovia občianskeho združenia Donjon, ktoré ruinu hradu prevádzkuje.

⁴ Fragment podobného erbu sa našiel aj na hrade Likava. RAGAČ, R.: *Dva heraldické nálezy z hradu Likava (príspevok k uhorskej panovníckej heraldike 15. storočia)*. In: Genealogicko-heraldický hlas, 11, 2001, č. 1, s. 6 – 7.

mala nachádzať figúra leva (obr. 2). Podľa spôsobu jeho stvárnenia to mohol byť buď znak českého kráľovstva, alebo znak sedmohradského komitátu Bistrița (Rumunsko), ktorý v roku 1453 spolu s titulom bistrického grófa udelil Matejovmu otcovi Jánovi Huňadymu do dedičnej držby kráľ Ladislav V. Pohrobok.⁵ Možno teda konštatovať, že chýba takmer celá polovica hmoty erbu, ktorého zvyšok má rozmery zhruba 60 x 60 cm. V strede, kde sa všetky štyri polia prelínajú, je výrazná prázdna plocha. Práve v týchto miestach sa mohol nachádzať srdcový štítok s korvínovským havranom. Takýto erb bol jedným z viacerých variantov erbu, aký používalo Uhorsko v období panovania kráľa Mateja Korvína (1458 – 1490) (obr. 3). Takmer identický erb sa nachádza napr. aj na parapete arkiera Mateja Korvína na Bratislavskom hrade.⁶

Je vysoko pravdepodobné, že tento erbový svorník pochádza z neskorogotickej kaplnky, ktorá bola najcennejším stavebným prvkom sklabinského „horného“ hradu. Vysokú úroveň jej výtvarného stvárnenia dokladajú kamenné články oporných pilierov s rastlinnou výzdobou, ktoré sa na jej ruine stále nachádzajú. Klenba kaplnky sa zrútila okolo roku 1800, po predchádzajúcom opustení schátratej stredovekej časti hradného komplexu majiteľmi. Ako cenný architektonický detail sa však pravdepodobne stala súčasťou rodového múzea Révaiovcov, ktoré bolo zriadené v priestoroch „nového“ hradu v druhej polovici 19. storočia. Historik František Sasínek pri správe o exponátoch tohto múzea uvádza aj kamennú tabuľu s erbom Mateja

⁵ V tejto podobe lev držal korunu vo vztýčenej prednej labe. ŠULCOVÁ, J.: *Arkier Mateja Korvína na Bratislavskom hrade*. In: *Pamiatky a múzea* 1/2004. http://www.snm.sk/old/pamiatky/pam_2004_1c.htm

⁶ Tamže.

⁷ Na svorníku sa datovanie nenachádza, nie je teda isté, či išlo o tento, alebo iný artefakt z rovnakého obdobia. SASÍNEK, F.: *Sklabinský hrad*. In: *Slovenský letopis*, 2, 1877, č. 1, s. 39. Súkromné múzeum Révaiovcov zaniklo v roku 1944 po vypuknutí Slovenského národného povstania a následnom rozkradnutí jeho inventára. Budovu „nového“ hradu ako strediska odboja pri potlačení povstania neskôr vypálili postupujúce nemecké vojská.

1. Fragment erbu Mateja Korvína zo Sklabinského hradu (nález z roku 2006).

2. Jeden z mnohých používaných variantov erbu Mateja Korvína.

3. Erby krajín pod vládou Mateja Korvína (Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum*, 1488)

Korvína z roku 1468.⁷ Existencia takéhoto kamenného neskorostredovekého erbu je na slovenských hradoch unikátom a môže svedčiť o funkcii Sklabine ako kráľovskej rezidencie Mateja Korvína pred rokom 1470, prípadne aj neskôr.⁸

Erby Františka Révaia a Barbory Pongrácovej

Druhým nálezom je erb znázorňujúci len samostatný znak horného Uhorska. V predĺženom štíte netypického tvaru, z oboch strán s vpadnutým driekom, sa nachádza rovnoramenný dvojkriž vyrastajúci z koruny, ale bez trojvršia (obr. 5). Nad orámovaním heraldickej figúry je excentricky umiestnený pravidelný štvorcový otvor, ktorý mohol slúžiť ako miesto na zavesenie zástavy. Tento kamenný článok bol totiž ešte v druhej polovici 20. storočia doplnkom kamenného epitafu, ktorý visel nad hlavnou vstupnou bránou do hradného komplexu a s ktorým je svojim vyhotovením identický. Kamenná tabuľa s erbami sa nad touto bránou, chránenou

⁸ Majetková situácia Sklabinského hradu počas 15. storočia nie je dostatočne transparentná. V roku 1410 dal Žigmund Luxemburský Sklabiňu do zálohu Andrejovi Balickému, šľachticovi poľského pôvodu. Jeho potomkovia zastávali funkciu kastelánov tohto hradu až do roku 1469, avšak nie je vylúčené, že po vyplatení záložnej sumy pôsobili už ako kasteláni kráľa. V roku 1470 daroval Matej Korvín za sumu peňazí hrad svojmu pokladníkovi Jánovi Ernstovi, ale v roku 1487 ho spolu s ďalšími panstvami opäť daroval svojmu ľavobočkovi Jánovi Korvínovi. Ten však podobne riešil svoju majetkovú situáciu zálohovaním sklabinského panstva od roku 1490. BEŇKO, J.: *Starý Turiec*. Martin 1996, s. 166.

4. Erby Františka Révaia a Barbory Pongrácovej z roku 1636.

5. Erb horného Uhorska zo Sklabinského hradu (nálež z roku 2006).

6. Umiestnenie erbu horného Uhorska a Františka Révaia a Barbory Pongrácovej nad hlavnou bránou do hradu (foto spreď r. 1945).

dvoma baštami, nachádzala ešte v 80. rokoch 20. storočia (obr. 4, 6). Dnes je však nezvestná. Znázorňovala vedľa seba umiestnené erby Františka Révaia (+1656) a jeho manželky Barbory Pongrácovej. František Révai (v genealógiách označovaný aj ako František V.) sa po vymretí línie Petra Révaia stal dominantným dedičom sklabinsko-blatnického panstva Révaiovcov a zároveň po svojom otcovi Gabrielovi aj spolumahiteľom susedného veľkého panstva Lietava. Jeho znakom bol typický révaiovský erb, známy z mnohých predchádzajúcich i neskorších vyobrazení, ktorý počas celej novovekej histórie rodu neprešiel zmenami. Tvoril ho vlk vyrastajúci z kráľovskej koruny, zvierajúci v labe trojružu, ktorej stredný kvet mal bielu, ostatné červenú farbu. Rovnaká erbová figúra, umiestnená na turnajovej prilbe, tvorila aj klenot erbu.

Barbora Pongrácová zo Svätého Mikuláša a Starhradu bola prvou manželkou Františka Révaia. Jej erb znázorňuje dvojhľavého orla s rozprestretými krídlami, ktorého stredom prebieha ihlan. Na erbe nie je zreteľné, čo tvorilo vyobrazenie vo vnútri tohto ihlanu, ale podľa literatúry by to mali byť z koruny vyrastajúce symboly ruky a trúbky. Klenot tvorila tiež turnajová prilba, z korunky ktorej vyrastal orol s rozprestretými krídlami.⁹ Obidva erby boli umiestnené v renesančných štítoch s bohatými prikrývadlami. Pod erbami bola nápisová tabuľa s jemne rytou huma-

⁹ Porovnaj NAGY, I.: *Magyarország családai czímerekkel és nemzékrendi táblákkal*. CD, Arcanum. Budapest 1999. Heslo Pongrácz.

nistickou majuskulou, ktorej obsah sa však už vzhľadom na nejasnosť samotného textu, ale aj zľú kvalitu fotografie nepodarilo interpretovať. Slabo viditeľný je len začiatok textu, ktorý datuje osadenie tabule do roku 1636(?). Tento dátum zároveň dokladá vznik najmladšej časti opevnenia hradu a pravdepodobne aj budov pred hradia¹⁰.

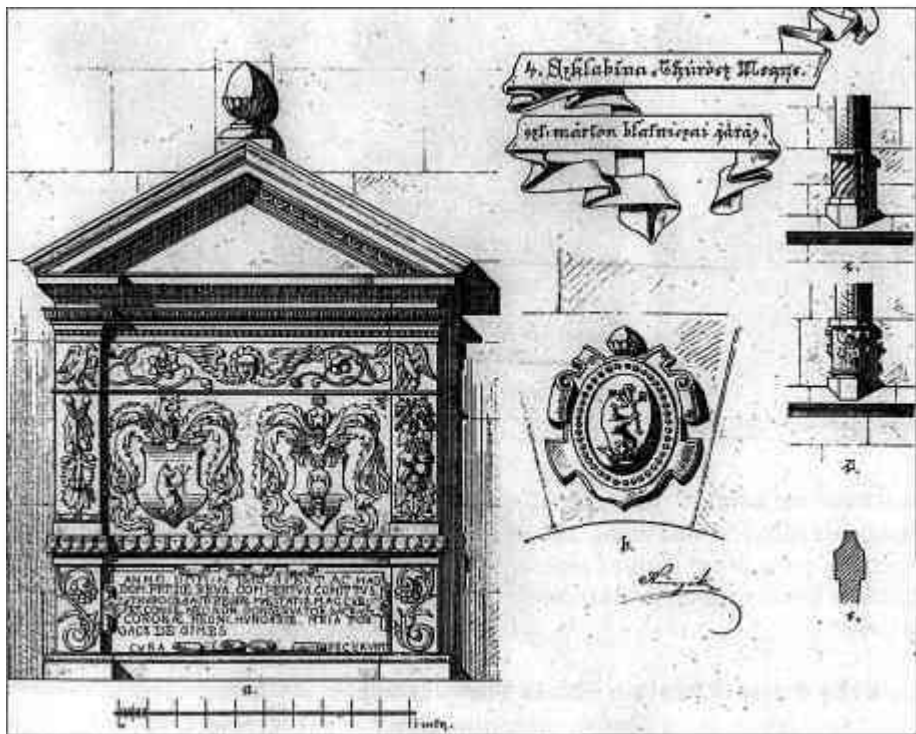
Erbý Petra Révaia a Márie Forgáčovej

Erbová tabuľa Petra Révaia a jeho manželky Márie Forgáčovej bola osadená pri dokončovaní stavby tzv. nového hradu (*arx nova*).¹¹ Umiestnená bola na čestnom mieste pri vchode do tejto novej, renesančnej rezidencie (obr. 7). Z korešpondencie prefekta panstva vieme, že už pri dokončovaní stavebných prác na hrade bola hotová kamenná tabuľa s erbami a nápisom, ktorej výrobu mala na starosti Mária Forgáčová.¹² Umelecké stvárnenie erbov je dosť podobné stvárneniu vyššie opísaného erbu jeho nasledovníka. U Petra Révaia ide opäť o nezmenený erb Révaiovcov. Erb Forgáčovcov tvorila kráľovná vyrastajúca z turnajovej korunovanej prilby, pri hlave ktorej sú dva polmesiace na každej strane. Rovnakú erbóvu figúru, len bez mesiacov, niesol aj klenot. Oba erby sú doplnené bohatými príkrývadlami, podobne

¹⁰ BÓNA, M.: *Hrad Sklabiňa. Severná bašta prvej brány. Sondážny pamiatkový výskum a návrh na obnovu pamiatky*. Pamiatkový ústav, regionálne stredisko Nitra, 1999, s. 2.

¹¹ Peter Révai (+1622) bol významný krajinský hodnostár, turčiansky župan, ale aj literárne činný humanista, ktorý sa preslávil už vo svojej dobe v prestížnom úrade strážcu uhorskej koruny (*conservator sacrae oronae regni hungariae*). Pozri napr. BÓNIS, G.: *Revay Péter*. Budapest 1981, 113 s., SOPKO, J.: *Dielo Petra Révai a jeho význam pre slovenskú historiografiu*. In: *Historický časopis*, 28, 1980, č. 3, s. 400 – 417.

¹² Prefekt Sklabiňe Matúš Ivánka oznamuje 26. novembra 1610 Petrovi Révaiovi: *Erb kamenari giž dokonali toliko ty litery ktore w (ásej) p (ani) m (ilost) rozkazala magi wryti*. Matúš Ivánka. Slovenský národný archív Bratislava, AR, Korešpondencia Frantisek III Révai, škatuľa 78, s. 53.

ako v predchádzajúcom prípade. Celé dielo je bohato renesančne zdobené motívmi viniča a úponkov rastlín. Pod erbami sa nachádzajú mená a plná intitulácia majiteľa stavby

ANNO DOMIN(I) 1610. SPECT(ABILI) AC MAG(NIFICI) DOM(INI) PET(RI) DE REWA
COM(ES) PER(PE)TV(VS) COMIT(A)TVS THUROCZ SACR(AE) REGIAE MAESTATIS M(A-
GISTRI) CUR(IAE) ET CONSIL(IARII) NEC NON CONSERVATOR SACRAE CORONAE REGNI
HUNGARIAE.

MARIA FORGACZ DE GIMES
CURARE FECER(VNT).¹³

Táto erbová tabuľa je dnes takisto nezvestná, pretože múr, na ktorom sa ešte v 70-tych rokoch 20. storočia nachádzala, sa zrútil.

Výpočet heraldických pamiatok hradu Sklabiňa samozrejme nie je úplný. V rôznych druhoch prameňov sa stretávame so zmienkami o existencii ďalších erbov,

¹³ Roku pána 1610. Veľkomožný pán Peter Révai, dedičný turčiansky župan, magister kúrie svätého kráľovského majestátu a kráľovský radca, ako aj strážca svätej koruny uhorského kráľovstva a Mária Forgáčova z Gymeša dali zhotoviť.

7. Erbová tabuľa Petra Révaia a Márie Forgáčovej z roku 1610 a bližšie neznámy révaiovský erb na klenáku portálu na Sklabini (kresba Jozefa Konyökiho, 19. storočie)

8. Rovnaká tabuľa v 70-tych rokoch 20. storočia.

Foto: autor (1, 5), Archív Pamiatkového úradu SR, Bratislava (4, 6, 7, 8) a internet (2)

ktorých podoba ani bližší popis sa však nezachovali. Na novom zámku sa napr. v inventári *dvorianskej svetnice* spomína *kameň okresaný*, čiže kamenná plastika, erb či epigraf.¹⁴ Nákresy pamiatkára Jozefa Konyökiho z roku 1884 okrem ruiny hradu zobrazujú aj viaceré architektonické a výtvarné detaily stavieb. Na výkrese, na ktorom zachytil podobu erbovej tabule Petra Révaia a Márie Forgáčovej, sa nachádza aj ďalšia erbová kartuša Révaiovcov z klenáka bližšie neurčeného portálu, ktorého iná podoba, ani on sám sa nezachovali (obr. 6).

Na hrade Sklabiňa doteraz neprebehol komplexný archeologický výskum. Je možné a dosť pravdepodobné, že niektoré z predstavených, ale aj prípadné ďalšie, histórii neznáme heraldické pamiatky Sklabine v súčasnosti odpočívajú v sutine hradnej ruiny.

¹⁴ Anno 1610, 1. mai. Inventovane zboží všelijake i jiný dobytek na stranu syrot, Georgio Rohacz uredníkovi zamkov Sklabine a Blatnice. Slovenský národný archív Bratislava, AR, škatuľa 56, fascikel č. 4.

RODINA WELSOVCOV A AUDREY HEPBURNOVÁ

Šarlota Drahošová

Prázdniny v Ríme, Vojna a mier, My Fair Lady, Raňajky u Tiffanyho. Kto zo strednej a staršej generácie by nemal príjemné spomienky pri vyslovovaní názvov týchto filmov. Je to len vzorka tých úspešných, v ktorých hlavné úlohy veľmi prirodzene stvárnila pôvabná svetová filmová hviezda Audrey Hepburnová. Z encyklopédií či množstva článkov sa ľahko dozvieme, že sa narodila 4. mája 1929 v Bruseli ako Edda van Heemstra Hepburn-Rustonová v rodine anglického bankára a holandskej barónky. Pre nás je však omnoho zaujímavejšia skutočnosť, že časť jej rodostromu sa priamo dotýka Slovenska. Túto spojitosť dokazujú archívne dokumenty v Štátnom archíve v Nitre a jeho pobočke v Topoľčanoch.

Welsovci v Kovarciach

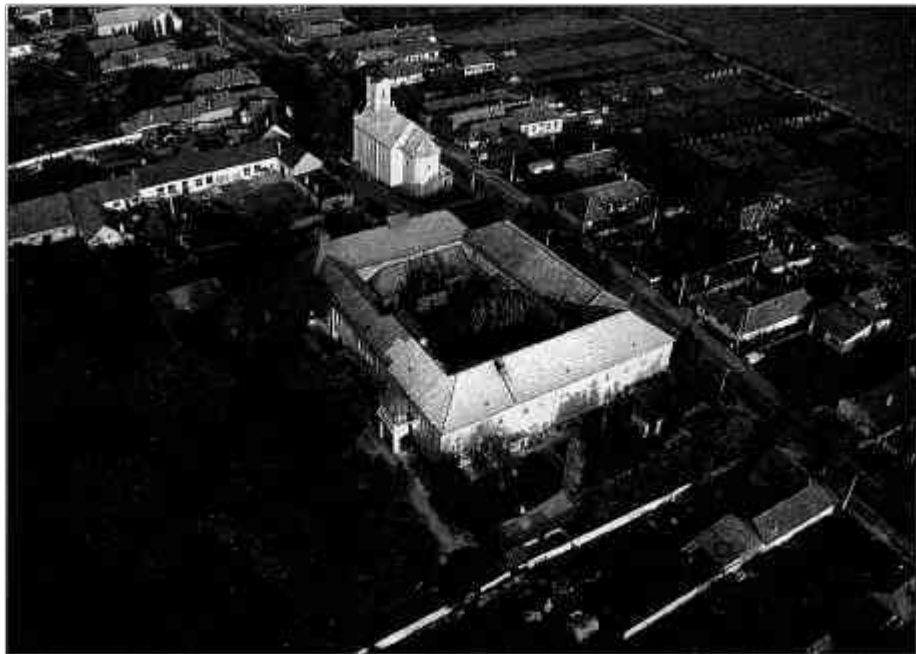
Rodina Welsovcov kúpila od statkára Pavla Motešického v Kovarciach pri Topoľčanoch pravdepodobne v roku 1864 pozemky a kaštieľ, ktorý sa stal ich domovským sídlom. Zrejme hľadali vhodné podmienky na podnikanie, pretože v tom istom roku firma Wels a Wehle založila v obci cukrovar. V roku 1864 požiadala Župný úrad v Nitre o jeho výstavbu, ktorú Služnovský úrad v Bojniciach v písomnom vyjadrení zo 7. novembra 1864 privítal, vidiac v nej i v samotnej prevádzke cukrovaru zdroj pracovných príležitostí pre chudobných ľudí. So súhlasom Miestodržiteľskej rady v Budapešti vydal stavebný úrad v Nitre 2. mája 1865 povolenie na výstavbu objektu na vlastnom pozemku žiadateľov.¹ V čase najlepšej produkcie cukrovar zamestnával 300 robotníkov z Kovariac a okolia.

Spoluzakladateľom a spolumajiteľom firmy bol Anton Wels, pradedo Audrey Hepburnovej. Jeho korene, podobne ako aj korene jeho manželky Karolíny Schutzovej, vedú na Moravu. Usadeniu sa v Kovarciach predchádzal ich pobyt v moravskej obci Bavorsy, dnes v okrese Břeclav, kde sa im v roku 1860 narodil syn **Karol**. Ďalšia ich cesta na Morave viedla do Brna, v ktorom sa narodili dve ich dcéry – v roku 1863 **Amália** (*Ameli*) a v roku 1864 **Mária** (*Mari*).

V roku 1869 sa v Uhorsku uskutočnilo sčítanie ľudu. Kovarce boli v tomto období poľnohospodárskou obcou, ktorá mala 1181 obyvateľov. Welsovci patrili k najbohatšej vrstve, o čom svedčí aj popis ich bývania a počet služobníctva. Údaje o narodení členov rodiny z tohto zdroja v porovnaní s matričnými zápismi sú čiastočne nepresné. Sčítací komisár uviedol ako miesto narodenia Antona Welsa Prahu. Zrejme však išlo len o jedno z miest jeho prechodných pobytov. Nepresný je aj rok narodenia dcéry Márie – 1865. Keby prišla na svet v tomto roku, našli by sme o tom zápis v kovareckej matrike.

¹ Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA Nitra), Nitrianska župa I, podžupan, adm. 1864/XII/139.

Pohľad na Kovarce s kaštieľom (uprostred). Foto M. Žiak

Stará matka

Do sčítacieho hárku už zapísali i Antonovu dcéru **Annu** (Julianu Františku Karolínu), neskoršiu starú mamu Audrey Hepburnovej. Narodila sa 23. júla 1868 v Kovarciach. Neskorší krst, 3. augusta 1868, vyplynul zo skutočnosti, že jej krstní rodičia Karol Schütz s manželkou museli pricestovať z Brna.

Welsovci v tom čase žili v kaštieli (s popisným číslom 8), ktorý mal 14 izieb, 2 kuchyne a 3 komory. O výchovu detí sa staral domáci učiteľ Richard *Leibnicz* pochádzajúci z Dobrej na Morave a dve vychovávateľky. V tomto objekte žili i dvaja slobodní hospodárski správcovia Teodor *Kinclen* z Wurtembergeru, Karol Lehofer z Viedne, ako aj dve chyžné, dve slúžky a kuchárka. Na udržiavanie zelene v okolí rodina zamestnávala tiež záhradníka Heinricha Lintnera z Moravy, ktorý tu žil aj s rodinou, a o bezpečnosť sa staral nočný strážnik Ondrej Rajčáni. Statok v domácom hospodárstve predstavovali 4 kone, z ktorých dva boli ťažné, 6 kráv a jeden býk. Ťažisko chovu však tvorili ošípané – 40 kusov.²

V Kovarciach sa Welsovcom narodila aj ďalšia dcéra – **Helena** (21. februára 1870).³

² ŠA Nitra, Sčítanie obyvateľov Nitrianskej župy 1869, Kovarce.

³ ŠA Nitra, Rímskokatolícky farský úrad v Kovarciach, matrika narodených, inv. č. 1630.

Audrey Hepburnová
(1926 – 1993)

Dedičstvo Antona Welsa

Antona Welsa (prastarého otca Audrey Hepburnovej) a Pavla Wehleho sme našli i v zozname najväčších platičov daní v Nitrianskej župe. So sumou 1570 zlatých sa nachádzali na slušnom 26. a 27. poradovom mieste.⁴ Ich cukrovar pracoval sezónne, ale pre nedostatok suroviny málokedy na plnú kapacitu. Kvôli absencii železničnej trate cukor z neho dopravovali konskými povozmi do Nitry a odtiaľ vlakmi do skladov vo Viedni, Brne a Budapešti. V noci z 24. na 25. decembra 1873 cukrovar vyhorel. Príčinu požiaru nezistili. V obci sa pováralo, že mohlo ísť aj o úmysel. V tom čase bolo cukrovarníctvo v kríze a rentabilita cukrovaru bola slabá. Poistovňa zaň poškodeným majiteľom vyplatila 130 000 zlatých.

Začiatkom sedemdesiatych rokov 19. storočia sa Anton Wels pokúšal s niektorými veľkostatkármi z oblasti oživiť činnosť Hospodárskeho spolku nitrianskeho údolia. V tomto smere spolupracoval i so známym Georgom Friesenhofom z Nedanovic.⁵ Zomrel v Kovarciach 18. augusta 1876 vo veku 45 rokov na vodnatieľku. Pochovali ho v krypte pod sakristiou kostola.⁶ Úpadok jeho podnikateľských aktivít bol zrejmý už v roku 1874, keď spoločník Pavol Wehle predal svoj majetok – dolný kaštieľ a pôdu – Šándorovi Wágnerovi, lekárnikovi z Pešti.

Nehnutelnosti po Antonovi Welsovi zdedili jeho deti, o čom sa dozvedáme zo zápisu v pozemkovej knihe (v roku 1880). V roku 1894 ich však prepísali na nového majiteľa – Ľudovíta Oponického.⁷ Pravdepodobne začiatok deväťdesiatych rokov je obdobím, v ktorom rodina opustila Kovarce a odsťahovala sa do Rakúska.

⁴ ŠA Nitra, Nitrianska župa I, administratívne písomnosti župana, 1871/18.

⁵ KLČO, M. – ILLÁŠOVÁ, L.: *História Kovariec*. Nitra 1993, s. 44, 49.

⁶ ŠA Nitra, Rímskokatolícky farský úrad v Kovarciach, matrika zomrelých, inv. č. 1630.

⁷ ŠA Nitra, pobočka Topoľčany, Okresný súd v Topoľčanoch, pozemková kniha, Kovarce.

Otvorené otázky

Žiaľ, ani v matrikách z Kovariet, ani v matrikách z Topolčan a Zlatých Moraviec sa nám nepodarilo nájsť záznam o sobáši Anny Welsovej s Viktorom Rustonom, ktorý sa mal konať 15. januára 1889. Ich syn Jozef, anglický bankár, bol otcom Audrey Hepburnovej (matkou bola Ella van Heemstra). Welsovci a potom Rustonovci často migrovali, Audrey sa narodila v Belgicku, v Bruseli.

Pre historickú presnosť musíme uviesť, že v októbri 1871 sa v Topolčanoch istej Františke Welsovej pochádzajúcej z Moravy narodila ilegálna dcéra Anna. V sčítacom hárku rodiny Welsovcov z roku 1869 táto Františka zapísaná nie je. Určite išlo o rodinne spriaznenú členku, pravdepodobne sestru Antona Welsa, ktorá žila oddelene, vlastným životom.

Kaštieľ, v ktorom bývali Welsovci, stojí dodnes. V roku 1900 ho mal aj s časťou kovareckých lesov v prenájme americký miliónár Thomas Cardéz, ktorý sa v roku 1921 vrátil do USA. V roku 1928 ho Henrich Oponický predal Československej republike. V súčasnosti je vo vlastníctve Slovenskej republiky a slúži ako domov dôchodcov pre mentálne postihnuté osoby.

Herečka Audrey Hepburnová mala dvoch synov – Seana a Luca – z manželstiev s americkým hercom Melom Ferrerom a talianskym psychiatrom Andreom Dottom. Zomrela vo Švajčiarsku, v Tolochenaz, 20. januára 1993 vo veku 63 rokov na rakovinu tráviaceho traktu. V tom čase žila v pokojnom manželskom vzťahu s producentom Robertom Woldersom.

NEZNÁMY ARMÁLES PRE NÁRIOVCOV Z BEDEGU Z ROKU 1457

Peter Keresteš

Ňáριοvci¹ z Bedegu patria medzi známe rody a jestvuje o nich pomerne bohatá literatúra. V rokoch 1535 a 1574 získali ich vetvy baronáty a v rokoch 1632 a 1655 aj grófske tituly. Pochádzali zo Šomodskej a Tolnianskej stolice. Už pred získaním prvého baronátu sa však ich trvalým domovom stalo územie Slovenska. V tridsiatych rokoch 16. storočia sem vďaka Františkovi a Vavrincovi Ňáριοvcom, ktorí sa v bojoch o uhorský trón postavili na habsburskú stranu, presunuli svoje hlavné sídla (na územia Nitrianskej a Turčianskej stolice).² Ich potomkovia tu potom pôsobili až do 20. storočia a významným spôsobom zasahovali do našich politických, hospodárskych a kultúrnych dejín. Za zmienku stojí, že už v druhej polovici 16. storočia si osvojili základy slovenčiny natoľko, že v tomto jazyku prijímali aj korešpondenciu.³

František († 1551) bol vojakom a pôvodne začínal ako kapitán cisárskych vojsk (istý čas velil pevnosti v Šuranoch). V roku 1535 získal funkciu hontianskeho župana, ktorú zastával až do roku 1547, v rokoch 1549 – 1551 bol županom v Tekove.⁴ Bol aj hlavným kráľovským koniarnikom. Manželstvom s Alžbetou z Bučian a Korlátky vyženil majetkové diely na panstvách Korlátka (Ostrý Kameň) a Branč v záhorskej časti Nitrianskej stolice (niektoré však zdedil už po svojej matke Anne Pongrácovej), v ďalších nitrianskych obciach (Bučany, Trakovice, Horné Zelenice, Lukáčovce a Dolné Otrokovce), ako aj v Komárňanskej a Bratislavskej stolici. Zomrel bezdetný. Testamentom (v ktorom sa spomína aj azda ním vybudovaný špitál v Senici) prešla časť jeho majetkov na panstvách Branč a Korlátka na jeho brata Jána Ňáριοho a príbuzných Gašpara Tardyho, Bernarda Literáta Zičiho a Dionýza Polkorába z Nebojse.⁵

O jednu generáciu mladší Vavrinec (1538, † po 1582) začínal spočiatku ako familiár ostrihomského arcibiskupa Pavla Várdaia, v tejto funkcii sme sa s ním stretli v roku 1538. V roku 1547 prevzal po Františkovi hodnosť hontianskeho župana a bol ním až do roku 1553. Manželstvom s dcérou Mikuláša Turóčioho z Turčianskeho Michala vyženil Sučany v Turci. Kráľovskými donáciami získal aj menšie majetky v Tekove, Honte a v Nitrianskej stolici. Rod pokračoval jeho potomkami.

¹ Do slovenskej transkripcie prepisujeme z pôvodného *Nyary*.

² Podľa publikovaných genealogických tabuliek išlo o vzdialených príbuzných, aj keď v prameňoch sme sa stretli s označením *fratres*.

³ Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA Nitra), Uzovič z Kyneku, šk 4, fasc. E. Tam fragmenty písomnosti Ňáριοvcov zo 16. storočia.

⁴ FEDERMAYER, F. *Erby panov Korlátskeho hradu, II. časť, 16. storočie*. In: *Záhorie*, 10, 2001, č. 2 (ďalej FEDERMAYER), s. 9 – 10.

⁵ Slovenský národný archív v Bratislave, Aponi z Jablonice, šk 9, inv. č. 36, MOL Budapest, A 57, MKA, Librii regii, zv. II, s. 430 – 433; ŠA Nitra, Uzovič z Kyneku, šk 10, fasc. 1474 – 1698 (tam tiež odpis testamentu Františka Ňáριοho ako aj *Genealogia Thardiana a Nyariana*).

Aj napriek tomu, že išlo o vplyvný magnátsky rod, o jeho počiatkoch a pôvodnom erbe jestvuje viacero nejasností. Preberá ich aj novšia literatúra.⁶ Z tohto hľadiska nás potešil odpis ňáriovského armálesu z roku 1457,⁷ ktorý sa nám podarilo objaviť vo fondoch Štátneho archívu v Nitre. Svedčí o existencii privilegijálnej listiny, ktorú pre ňáriovcov v roku 1457 vydal uhorský panovník Ladislav V. Pohrobok (deň a mesiac jej vydania nepoznáme, v texte odpisu sa neuvádzajú). Časť starších autorov o tomto dokumente vedela, vnímała ho však len ako nobilitačnú listinu (s rôznym datovaním: 1451, 1452 či 1457).⁸ Mnohé práce o armálesoch ho preto neevidujú.⁹

Hlavným adresátom spomínaného privilegia bol Ján ňári (*Nyáry*) z Bedegu, syn Juraja ňáriho a Heleny Ďulaiovej (*Gyula*). Získal ho za služby vo viacerých vojenských výpravách: sprevádzal uhorského panovníka Albrechta I. Habsburského do Čiech, v druhej polovici roku 1443 sa tiež zúčastnil protitureckej výpravy gubernátora Jána Huňadyho a Vladislava III., počas ktorej utrpel zranenie na pravom boku.

Listina zverejňuje aj stredovekú postupnosť rodu, s ktorou sme sa v literatúre doposiaľ nestretli; všeobecne sa jeho počiatky odvodzujú od Havla ňáriho doloženého v roku 1485.¹⁰ Objavený odpis vymenúva líniu pätnástich generácií predkov adresáta (Jána ňáriho) siahajúcu až do 12. storočia. Uvádza sa v nej, že bol synom Juraja, vnukom Jána, pravnukom ďalšieho Jána, potomkom Štefana, Mikuláša, Havla, Bartolomeja, Pavla, Jána, Gašpara, Štefana, komesa Havla, Juraja, Jána a nakoniec Štefana, údajného zakladateľa rodu,¹¹ ktorý mal mať sarmatský pôvod a mal prísť do Uhorska za vlády Štefana III. (1161 – 1171).¹² Zrejme išlo o tradova-

⁶ NOVÁK, J.: *Rodové erby na Slovensku I. Kubínyho zbierka pečatí*. Bratislava 1980, s. 183 – 186 (sústreďuje sa najmä na barónsky erb rodu z roku 1535, tam aj odkazy na staršiu literatúru), FEDERMAYER, s. 7 – 10, najnovšie NOVÁK, J. – VITEK, P.: *Lexikón erbov šľachty na Slovensku II. Liptovská stolica*. Bratislava 2004, s. 88 – 89.

⁷ SA Nitra, ŽN I, Nob. OA-224.

⁸ Ojedinelé zmienky *Magyarország vármegyei és városai. Nyitravármegye*. Budapest 1898, s. 698, REXA, D.: *Törvényhatósági levéltárak címeres levelei (Litterae armales)*. Budapest 1909, s. 142, 171, KEMPELEN, B.: *Magyar nemes családok II*. Budapest 1911, s. 14, NYÁRY, Zs.: *Adatok a bedeghi és berencsi Nyáry család történetéhez a kezdetek (1329 – 1535)*. In Turul, 66, 1994, č. 1 – 2, s. 13.

⁹ Súpisý stredovekých armálesov uhorskej proveniencie z konca 19. storočia (BÁRCZAY, O.: *A Heraldika kézikönyve*. Budapest 1897, s. 442 – 449, CSOMA, J.: *Mohácsi vész előtti címzer levelek nyomai*. Turul, 1906, č. 1, s. 22 – 25), ako aj najnovšie práce tento armáles neevidujú. Porovnaj KOLLEGA TÁRSOLY, I. – NYULÁSZINE STRAUB, É.: *A Magyar Országos levéltári címereslevelei*. Budapest 2000.

¹⁰ Najkompletnejšiu genealogickú tabuľku rodu publikoval najnovšie SZLUHA, M.: *Nyitra vármegye nemes családjai*. II. Budapest 2005, s. 206 – 215, ktorý sa ale erbu rodu zvlášť nevenoval. K stredovekej postupnosti pozri aj NYÁRY, Zs.: c. d., s. 12 – 23.

¹¹ Od čias Ptolemaia sa Sarmáciou nazýval historický kraj medzi riekami Visla a Volga, na ktorom žili sarmátske kočovné a pastierske kmeňe (zhruba územie dnešného Poľska, Bieloruska a Ukrajiny), ktoré pohltili staršie usadených Skýtov. Od 5. storočia, možno i skôr, bola táto oblasť osídlená slovanským obyvateľstvom.

¹² Na základe tejto zmienky predpokladal G. Fejér vymyslenú deperditnú listinu Štefana III. pre Štefana „zo Sarmácie“, zakladateľa ňáriovcov, na zem Bedeg (FEJÉR, G.: *Codex diplomaticus et ecclesiasticus Hungariae*. Tom. VII. Vol. 5. Budae 1841, s. 121, č. 63).

*Barónsky erb Náriovcov
z armálesu vydaného
16. augusta 1535
(Kollega Társoly
– Nyulásziné Straub
2000)*

*Pečať hontianskeho
župana a hlavného
kráľovského stolníka
Štefana Náriho z roku
1576
(Štátny archív v Nitre)*

nú legendu, pretože písomné pramene dokladajú prvých predkov rodu až o dve storočia neskôr. Tieto údaje bude musieť preveriť minuciózny výskum stredovekej genealógie rodu.

Azda najzaujímavejšie poznatky sa týkajú pôvodnej podoby náriovského erbu. Odpis čiastočne potvrdzuje domnienku armálesu z roku 1535, že pôvodný erb rodu obsahoval tri ruže.¹³ Podľa blázonu z roku 1457 bola skutočne pôvodným symbolom rodu zlatá kráľovská korunka v červenom (nie teda v modrom) štíte, z ktorej vyrastali tri biele (nie neskoršie červené) ruže. Nad štítom bola prilbica so zlatou korunkou a troma bielymi ružami zo štítu. Z nájdeného odpisu sa tiež dozvedáme, že nezvestný originál armálesu (na pergamene) obsahoval aj maľovanú miniatúru tohto erbu. Žiaľ, doteraz nepoznáme žiadnu pečať Náriovcov s ním.

V staršej literatúre sa stretneme aj s tvrdením, že v 15. storočí mali Náriovci dostať ešte dva armálesy – v rokoch 1475 a 1485. Doposiaľ ich však nik neuverejnil. Zdá sa teda, že privilegium z roku 1457 bolo jedinou erbovou listinou pre rod vydanou v stredoveku. Ďalšou v poradí bola až listina zo 16. augusta 1535,¹⁴ ktorou hlavný kráľovský koniarnik a hontiansky župan František Nári získal od Ferdinanda I. barónát a súčasne polepšenie erbu (ním táto barónska vetva aj vymrela). Novou, hlavnou figúrou Františkovho barónskeho erbu bol v modrom (nie teda už červenom) štíte z koruny vyrastajúci doprava obrátený zlatý lev držiaci v pravej prednej labe tri biele kvety. S rovnakou podobou erbu sa stretávame aj na pečati Františka Náriho z roku 1542¹⁵ a na pečatiach hontianskeho župana a hlavného kráľovského stolníka Štefana Náriho z roku 1576.¹⁶

Tolniansku obec Bedeg však Náriovci získali až v 15. storočí, pričom ich korene siahajú do šomodskej obce Nyár, kde sú doložení začiatkom 14. storočia; táto obec im dala aj priezvisko.

¹³ NOVÁK, J.: c. d., 1980, s. 184 – 185.

¹⁴ Publikovali ho najnovšie KOLLEGA TÁRSOLY, I. – NYULÁSZINÉ STRAUB, É.: *A Magyar Országos levéltári címereslevelei*. Budapest 2000.

¹⁵ Publikoval ju FEDERMAYER, s. 10.

¹⁶ ŠA Nitra, Uzovič z Kyneku, šk. 4, fasc. E.

Výskum bude musieť ešte zodpovedať otázku, kedy (znova) došlo k zmene farby štítu v barónskom erbe na červenú. Akiste ju však nepriniesol barónat z roku 1574, pretože ten potvrdil erb udelený v roku 1535, v ktorom bol štít modrý.

Príloha

Budin, 1457

Ladislav V., kráľ Uhorska, potvrdzuje Jánovi Nárimu z Bedegu uhorské šľachtictvo a erb za jeho vojenské zásluhy.

Jednoduchý odpis originálu písaný rukou druhej polovice 18. storočia je uložený v Štátnom archíve v Nitre, Nitrianska župa I, Nob., OA-224 (A). Fotokópia jednoduchého odpisu písaného rukou 18. storočia sa nachádza aj v Maďarskom krajinškom archíve v Budapešti – MOL Budapest, DL 73 510 (B). Nepriame zmienky o listine uviedli Feyer, G. Codex diplomaticus et ecclesiasticus Hungariae. Tom. VII. Vol. 5. Budae 1841, s. 121, č. 63; Rexa, D. Törvényhatósági levéltárak czímeres levelei. Budapest 1909, s. 142, 171 a Kempelen, B. Magyar nemes családok II. Budapest 1911, s. 14; Nyáry, Zs. Adatok a bedeghi és berencsi Nyáry család történetéhez a kezdetek (1329 – 1535). In Turul, 66, 1994, č 1 – 2, s. 13.

Ladislaus, Hungarie, Bohemie, Dalmatie, Croatie, Sclavonie, Servie, Rame, Bulgarie, Galitie, Lodomerieque rex. Tibi fideli nostro cum primis dilecto Ioanni Nyary de Bedegh* gratie et favoris in te nostri regis incrementum re ipsa, atque usu comperit habemus, ea demum quam firmissima regni presidia ac munimenta esse, que in animis hominum clementia et liberalitate principum collocantur. Et si vero omnibus quoad eius fieri potestur benigne facere studeamus, libenter tamen hac voluntate prolicius erga eos retimur, qui virtute, fidelitate et natalium splendore alios antecellunt, quo in ordine quanto magis eminent Ioannes, tanto sumus a te beneficiis et honoribus onerandum propensiores, nam quod ad genus tuum attinet si quidem certorum litteralium, instrumentorum et fidelium nostrum fidedigna relatione edocti sumus te Ioannem Nyary de dicta Bedegh inter nobiles semper familias fuisse, quin ab ipsis vestustissimis Sarmatorum principibus originem ducere. Patre natus Georgio, avo autem Ioanne filio Stephani, filii Nicolai, filii alterius Nicolai, filii Galli, filii Bartholomei, qui fuit Pauli, filii Ioannis, filii Gasparis, filii predicti filii Stephani, qui fuit Galli comitis comitatus Simeghiensis, filii Georgii, filii autem Ioannis, primi de Bedegh, a quo Bedeghiani nuncupamini, ea patre Stephano Nyary viro fortissimo et strenuo sub Stephano hujus nominis tertio cum Hunyady rege antecessore nostro militante e Sarmatorum principibus oriundo, progeniti. Tu vero avorum tuorum virtutis emulus, tibi a puero non modo ad familie tue decora retinenda, sed etiam agenda proposuisti, nam proficiente augustissimo patre nostro Alberto optime memorie Romanorum Imperatore, ac Hungarie rege, in Bohemicum

* Dnes obec Bedegker v župe Tolna v Maďarskej republike.

expeditionem, ubique presto fuissi, teque in ejusdem domini imperatoris et patris nostri oculo ita gessisti, ut virum bonum, strenuum et fidelem decuit, sed et contra immanem Turcicam nimis Christiani hostem cum gubernatore hujus regni nostri Hungarie Ioanne viro in militaribus comperto ad Albam virtutis sue militantis insigne specimen edidisti, dum irruentem in stationem tuam hostium multitudinem, contempto vulnere, quod in latere dextro accepisti, fortiter cum tuis repelleres raro eoque sane egregio apud omnes exemplo. Ideoque ut non solum apud te, sed etiam apud universam^a familiam et posteritatem tuam nostri erga te favoris esset testimonium ex singulari gratia nostra regia et animi in te affectu, tibi primum Ioanni Nyary dicti Georgii Nyary patris et generose et magnifice Helene Gyula matris, filio et per te universis liberis et posteritatibus tuis legitime natis et nascituris *confirmamus* et quatenus opus auctoritatem^b nostram regiam novam nobilitate *donamus*, ac per novam donationem *conferimus*, omnia illa avite nobilitatis ornamenta privilegio libertates, immunitates et jura, que a dicti majoribus tuis accepisti, quo vero hec tua, domusque tue decora illustriora sint, largimus tibi insignia hec nobilitaria, quorum maiori parte antecessores quoque tui usi fuerunt, videlicet rubrum *scutum*, in quo aurea corona regia, cui tre rami cum totidem rosis albi coloris superimpositi, supra scutum vero galea et aurea corona regia redimita, ea que faciei obicitur^c, parte cancellata et supra coronam rosis tribus eadem, que in scuto est, forma exstantibus, hoc autem nominatum, que in^d imago est originis vite et studiorum tuorum, cum tibi ob intemeratam fidelitatem tuam mirifice convenire, tum nepotibus tuis non modo gloriosum, sed etiam utile fore, iudicavimus, ut nimirum in hoc crebrices intuentes, ad virtutis tue recordationem et imitationem excitentur. Unde pro auctoritate nostra regia statuimus, ut hec vere nobilitatis insignia instar aliorum quorumlibet et regni nostri verorum nobilium perpetuo ubiis gentium in omnibus actionibus^e, expeditionibus in proeliis^f, monomachiis et quibuscunque pugnis et exercitus vexillis, tentoriis, scutis et sigillis, monumentis et picturis, edificiisque ferro et gestare tu Ioannes Nyary possis et valeas, univarseque posteritates tue legitime possint et valeant, nemire unquam prohibenter damus ergo immo conferimus privilegium hoc et decretum nostrum pro perpetua stabilitate confirmamus, harum nostrarum chyrographo et duplici sigillo nostro authentico munitarum vigore et testimonio litterarum^g. Datum per manus reverendissimi in Christo Patris Dionisii, Sacre Romane Ecclesie cardinalis archiepiscopi Strigoniensis, primatis et perpetui legati, summi cancellari nostri aulici et fidelis nostri charissimi in arce nostra regia Buda Anno Domini Incarnationis 1457,^h regnorum nostrorum Hungarie et Bohemie duodecimo.

^a Z pôvodneho universas prepisane odpisovatelom na universam v A.

^b Opravil som, v A. auctoritate.

^c Opravil som, v A. objicitur.

^d V A. prepisane z nespravneho ea na in.

^e Opravil som, v A. actientibus.

^f Opravil som, v A. praeliis.

^g Opravil som, v A. litterarum.

^h V A. je uvádzany rok 1452, v B. správny rok 1457.

KE STUDIU NOVÉ ŠLECHTY V ČESKÝCH ZEMÍCH V 18. – 19. STOLETÍ

Jiří Brňovják – Tomáš Krejčík

Zájem o novou šlechtu byl prozatím pouze okrajovým tématem české historiografie, na rozdíl od studia české aristokracie, které v posledních desetiletích prodělalo velkou konjunkturu. Z úsilí skupiny historiků, jejímiž hlavními představiteli jsou Jaroslav Pánek, Václav Bůžek či Zdeněk Hojda, vznikla celá řada studií zabývajících se životním stylem české aristokracie a jejich kariérou v zemském nebo dvorském měřítku. Detailně byla prozkoumána řada aspektů životní dráhy šlechtického velmože: od narození, výchovy a studií přes uplatnění v státním aparátu, církvi nebo armádě, sňatky, majetkové zázemí, hospodářství a kulturní mecenát až po úmrtí. Velmi přínosné se toto studium stalo díky komparativnímu propojení se zahraničními historiky, věnujícími se obdobnému tématu, které vyústilo ve studium nejvýznamnějšího místa setkávání aristokratů z celé habsburské monarchie – císařského dvora.¹ Z okruhu historiků této školy vzešly vedle nepřehledného množství menších či větších studií dvě významné syntetické práce.² Vedle výše zmíněných historiků se české šlechtě věnovala také řada badatelů, jejichž úhlem pohledu se stala problematika šlechtického majetku a hospodaření aristokratů na jejich velkostatech, která se dál rozvíjela ve studium struktury šlechtické společnosti na základě majetkové diferenciacce.³ Studie věnované struktuře české

¹ Studie shrnující dosavadní výzkum a výzkumné tendence BŮŽEK, V. a kol. *Šlechta v raném novověku v historickoantropologických proudech současně evropské historiografie*. In: *Časopis Matice moravské*, 122, 2003, č. 2, s. 375 – 409; PÁNEK, J. *Šlechta v raně novověké Evropě z pohledu českého a evropského badání*. In: BŮŽEK, V. (ed.) *Život na dvorech barokní šlechty (1600 – 1750)*. České Budějovice 1996, s. 38; KUBEŠ, J. *Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650 – 1750. Úvod do tematu*. In: KUBEŠ, J. (ed.) *Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650 – 1750)*. Pardubice 2007, s. 9 – 33.

² BŮŽEK, V. a kol. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl 2002; MAŤA, P. *Svět české aristokracie 1500 – 1700*. Praha 2004.

³ POLIŠENSKÝ, J. – SNIDER, F. *Změny ve složení české šlechty v 16. a 17. století*. In: *Český časopis historický (dále ČČH)*, 20, 1972, s. 515 – 526; MAUR, E. *Der böhmische und mährische Adel vom 16. bis zum 18. Jahrhundert*. In: FEIGL, H. – ROSENER, W. (ed.) *Adel im Wandel*. Wien 1991, s. 17 – 37; FELCMAN, O. *Majetkové poměry české feudální třídy v polovině 17. století*. In: *Acta Universitatis Carolinae, Philosophica et Historica*, 1, 1976, s. 195 – 228; MYŠKA, M. *Šlechta v Čechách, na Moravě a ve Slezsku na prahu buržoazní ery (Hospodářská aktivita české aristokracie a tzv. „kapitalistická modernizace“)*. In: *Časopis Slezského muzea*, 36, Série B, 1987, s. 46 – 65, týž. *Der Adel der böhmischen Länder. Seine wirtschaftliche Basis und ihre Entwicklung*. In: REDEN-DOHNA, A. von – MELVILLE, R. (ed.) *Der Adel an der Schwelle des bürgerlichen Zeitalters 1780 – 1860*. Stuttgart 1988, s. 169 – 189; SMUTNÝ, B. *Jan Ludvík Harbuval ze Chamaré, zakladatel plátenické manufaktury v Potštejně a jeho rodina*. In: *Dissertationes historicae* 1, 1993, s. 159 – 168, týž. *Loscani a Chamaré o východočeském plátenictví. Studie o hospodářské politice habsburské monarchie mezi slezskými válkami*

šlechtické společnosti se pochopitelně nevyhnuly (byť jen velmi okrajově) problematice přijímání nových členů a jejich vzestupu v rámci šlechtických stavů.⁴ Zájem o novověkou šlechtu mezi zahraničními historiky dokládá řada sborníků a syntéz k dějinám šlechty. Inspirující jsou práce rakouských a německých badatelů, publikované v několika významných sbornících.⁵

Ačkoliv ani v zahraničí nepatří výzkum nové šlechty mezi preferovaná témata, přesto zde vznikla řada velmi podnětných prací. Pozornost byla věnována hlavně nové šlechtě v 19. století, v souvislosti s výzkumem občanské společnosti (*Bürger-tum*) a tzv. „druhé společnosti“ (*zweite Gesellschaft*).⁶ Na filosofické fakultě vídeňské univerzity bylo od 60. let 19. století obhájeno několik disertačních prací, věnovaných sociální skupině nobilitovaných podnikatelů v období 18. a 19. století. Nobilitacím posledního rakousko-uherského císaře Karla I. byla věnována disertace Petera Wiesfleckera.⁷ Vydání několika prací, shrnujících tzv. šlechtické právo (*Adelsrecht*) bylo významným počinem, usnadňujícím se vyznat ve složitosti právních aspektů nobilitací.⁸ Zahraniční badatelé se mohli opřít o poměrně kvalitní seznamy nobilitací Karla Friedricha Franka a Petera Frank-Döferinga a jejich analýzy, zpracované

a válkou sedmiletou a edice korespondence z let 1754 – 1757. Sborník prací východočeských archivů. Suppl. 2. Zámorsk 1998, týž. *K obchodním aktivitám rodiny Zebů s jihlavským sukem v 18. století*. In: Vlastivědný sborník Vysočiny XI. Oddíl věd společenských, 1998, s. 147 – 165.

⁴ Ojedinelou studií, zabývající se přímo postupem v hierarchii stavovských titulů, je práce MÁDLOVÁ, C.: *Sebedefinice nové úřednické šlechty na příkladě rodiny Hartigů – návrat k nobilitačním listinám*. In: BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (ed.): *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526 – 1740)*. České Budějovice 2006, s. 303 – 320.

⁵ SIEGERT, H. (ed.): *Adel in Österreich*. Wien 1971, REDEN-DOHNA, A. von – MELVILLE, R. (ed.): c. d., WEHLER, H.-U.: *Europaischer Adel 1750 – 1950*. Göttingen 1990, FEIGL, H. – ROSENER, W. (ed.): c. d., SCOTT, H. M. (ed.): *The European Nobilities in the Seventeenth and Eighteenth Centuries. Volume One. Western Europe. Volume Two. Northern, Central and Eastern Europe*. London – New York 1995, REIF, H.: *Adel im 19. und 20. Jahrhundert*. München 1999, DEWALD, J.: *The European Nobility 1400 – 1800*. Cambridge 1996, LUKOWSKI, J.: *The European Nobility in the Eighteenth Century*. London 2003.

⁶ WANDRUSZKA, A.: *Die zweite Gesellschaft der Donaumonarchie*. In: SIEGERT, H. (ed.): c. d., s. 56 – 70; s. 173, BERGHOFF, H.: *Aristokratisierung des Bürgertums. Zur Sozialgeschichte der Nobilitierungen in Preussen und Grossbritannien 1870 bis 1918*. In: *Vierteljahrsschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte*, 81, 1994, s. 178 – 204, BRÜCKMÜLLER, E. – STECKL, H.: *Zur Geschichte des Bürgertums in Österreich*. In: KOČKA, J. (ed.): *Bürgertum im 19. Jahrhunderts. Deutschland im europäischen Vergleich*, Bd. 1 – 3. München 1988, BRÜCKMÜLLER, E.: *Sozialgeschichte Österreichs*. Wien – München 1985, LENDEROVÁ, M. – BEZECNY, Z. – KUBEŠ, J. (ed.): *Proměny elit v moderní době*. České Budějovice 2003.

⁷ MAHRINGER, P.: *Österreichischer Wirtschaftsadel von 1701 bis 1740*. Dis., Wien 1968, FESSEN, A.: *Der österreichische Wirtschaftsadel 1909 – 1918*. Dis., Wien 1974, KOMANOVITZ, R.: *Der Wirtschaftsadel unter Kaiser Franz II. (I.) in der Zeit von 1792 – 1815*. Dis., Wien 1974, WIESFLECKER, P.: *Nobilitierungen Kaiser Karls I. von Österreich. Studien zum österreichischen Adel am Ende der Donaumonarchie*. Dis., Wien 1992.

⁸ Nejnověji BINDER-KRIEGLSTEIN, R.: *Österreichisches Adelsrecht 1868 – 1918/19. Von der Ausgestaltung des Adelsrechts der cisleithanischen Reichhälfte bis zum Adelsaufhebungsgesetz der Republik unter besonderen Berücksichtigung des Adelligen Namensrecht*. Frankfurt am Main – Wien 2000, FRÖHLICH VON FRÖHLICHSTHAL, G.: *Nobilitierungen im Heiligen Römischen Reich*. In: ELVERFELDT-ULM, S. (ed.): *Adelsrecht. Entstehung – Struktur – Bedeutung*

Hansem Jäger-Sunstenaum a Nicolasem von Preradovich.⁹ Tradičně vysokou kvalitou se vyznačují heraldické studie H. Jäger-Sunstenaua a Michaela Gobla.¹⁰ Erbovními listinami a jejich diplomatickou a heraldickou stránkou se zabýval jihotyrolský archivář Gustav Pfeifer.¹¹ Z prostředí slovenských badatelů je nutné připomenout průkopnické práce Ovidia Fausta o typologii erbovních listin uherských panovníků a studie polského historika Sławomira Górzynského o nobilitacích a heraldice Haličanů v letech 1773 – 1918.¹² Z výše popsaného je zřetelné, že ve výzkumu problematiky nové šlechty v posledních dvou století existence podunajské monarchie je možné se opřít o výsledky zahraničního studia, inspirovat se jimi, a rovněž navázat na řadu starších studií českých historiků¹³ a genealogickou a heraldickou literaturu,¹⁴ doplněnou značným počtem drobnějších příspěvků s často vysokou vědeckou

in der Moderne des historischen Adels und seiner Nachkommen. Limburg a. d. Lahn 2001, s. 67 – 119.

⁹ FRANK, K. F.: *Standeserhebungen und Gnadeakte für das Deutsche Reich und die Österreichische Erblande bis 1806 sowie kaiserlich österreichische bis 1823*. I – V. Schloss Senftenegg 1967 – 1974; FRANK-DÖFERING, P.: *Adelslexikon des österreichischen Kaisertums 1804 – 1918*. Wien 1989; PRERADOVICH, N. von: *Die Führungsschichten in Österreich und Preussen (1804 – 1918) mit einem Ausblick bis zum Jahre 1945*. Wiesbaden 1955; JÄGER-SUNSTENAU, H.: *Statistik der Nobilitierungen in Österreich 1701 – 1918*. In: Österreichisches Familienarchiv, 1, 1963, s. 3 – 16.

¹⁰ JÄGER-SUNSTENAU, H.: *Die Wappenzensoren in den Hofkanzleien in Wien 1707 – 1918*. In: *Genealogica et Heraldica*. Helsinki 1984, s. 354 – 364, překlad viz *Erbovní cenzoři v Dvorských kancelářích ve Vídni 1707 – 1918*. In: *Genealogické a heraldické informace (dále GHI)*, 1988, 2 – 3, s. 115 – 132; GÖBL, M.: *Kanzleiheraldik und Wappensymbolik des 19. Jahrhunderts am Beispiel von Wappenverleihungen an Militärpersonen*. In: *Jahrbuch der Heraldisch-genealogischen Gesellschaft Adler*, 1986/87, s. 54 – 108, tyž *Österreichische Kanzleiheraldik und Wappensymbolik des 19. Jahrhunderts am Beispiel von Wappenverleihungen an Zivilpersonen*. Dis., Wien 1992, tyž *Wappenmalers an den Wiener Hofkanzleien von 1700 bis zum Ende der Monarchie*. In: *Herold-Jahrbuch*. Neue Folge 9, 2004, s. 9 – 69.

¹¹ PFEIFER, G.: *Wappen und Kleinod. Wappenbriefe in öffentlichen Archiven Südtirols*. Bozen 2002.

¹² FAUST, O.: *Archív mesta Bratislavy I. Súpis erbových listín zemianskych*. Bratislava, s. d.; JANKOVIČ, Ľ.: *Umelecko-historický rozbor armálesov 15. – 19. storočia. Typológia a analýza armálesov bratislavskej zbierky*. In: *Slovenská archivistika*, 22, 1987, č. 2, s. 114 – 129; GÓRZYSKI, S.: *Nobilitacje w Galicji w latach 1772 – 1918*. Warszawa 1999, tyž: *Standeserhebungen in Galizien 1773 – 1918*. In: *Zeitschrift Adler*, 1993, č. 3, s. 67 – 70; MICHTA, J.: *Nobilitacje i indygenaty w Rzeczypospolitej 1434 – 1794*. 1 – 28. Kielce 1991 – 1997.

¹³ GINDELY, A.: *Die Entwicklung des böhmischen Adels und der Incolatsverhältnisse seit dem 16. Jahrhunderte*. In: *Abhandlungen der böhm. Gesellschaft der Wissenschaften*, 7/1, 1886; MEJTSKÝ, J.: *Příspěvky k dějinám šlechty v Čechách*. Praha 1901; KLECANDA, V.: *Přijímání do rytířského stavu v zemích českých a rakouských na počátku novověku. Příspěvek k dějinám nižší šlechty*. Praha 1928; PINSKER, Č.: *Český panský stav a říšské hrabství. Uryvek z rodopisu*. Praha 1899; KALOUSEK, J.: *České státní právo*. Praha 1892; BAXA, B.: *Inkolát a indygenát v zemích koruny České 1749 – 1848*. Praha 1908.

¹⁴ Např. SCHIMON, A.: *Ein alphabetisches geordnetes Verzeichniss der Adel von Bohmen, Mähren und Schlesien*. Česká Lípa 1859; BLÁŽEK, C.: *Der Adel von Oesterreichisch-Schlesien* (J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Bd. IV, 11. Abth.). Nürnberg 1885; MERAVIGLIA-CRIVELLI, R. J.: *Der böhmische Adel* (J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Bd. IV, 9. Abth.). Nürnberg 1885; KADICH, H. von – BLÁŽEK, C.: *Der mährische*

úrovni, publikovaných v ročenkách a časopisech heraldických a genealogických klubů a spolků.¹⁵

Studium nové šlechty v prostředí českých historiků se původně zaměřilo především na oblast pomocných věd historických, zejména heraldiky, sfragistiky a genealogie. Nové šlechty se rovněž dotýká řada drobných biogramů nobilitovaných osobností, publikovaná ve sbornících, časopisech a encyklopediích.¹⁶ V posledních desetiletích můžeme pozorovat zvýšený zájem o erbovní listiny se snahou zhodnotit jejich heraldickou, diplomatickou a umělecko-historickou stránku.¹⁷ Bylo vydáno několik tematicky zaměřených soupisů erbovních listin obsahujících důležité úvodní studie, regesta vlastních privilegií a kvalitní reprodukce erbovních miniatur.¹⁸ Vedle dochovaných originálů erbovních listin jsou studovány také prameny obsahující jejich opisy a kopie erbovních miniatur.¹⁹ Na velké možnosti mezinárodního komparativního studia v oblasti bývalé habsburské monarchie ukázala konference *Erbové listiny*, uspořádaná na podzim roku 2005 v Martině Slovenskou genealogicko-heraldickou společností a Slovenskou národní knihnicou.²⁰ Zájem o nobilitace a novou šlechtu jako specifickou společenskou skupinu se také objevil v oblasti sociálních a hospodářských dějin.²¹ V řadě výše citovaných studií se jejich autoři

Adel (J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch, Bd. IV, 10. Abth.). Nürnberg 1899; DOERR, A. von: *Der Adel der böhmischen Kronländer*. Prag 1900; KOLÁŘ, M. – SEDLÁČEK, A.: *Českomoravská heraldika. Část zvláštní*. Praha 1925; KRÁL VON DOBRA VODA, A.: *Der Adel von Böhmen, Mähren und Schlesien. Genealogisch-heraldisches Repertorium*. Prag 1904; PILNÁČEK, J.: *Staromoravští rodové*. Brno 1972, týž: *Neznámé rody a znaky staré Moravy*. Brno 1983, týž: *Rody starého Slezska I – V*. Brno 1991 – 1998 (reprint).

¹⁵ Např. GHI (od roku 1983 vydává Moravská genealogická a heraldická společnost v Brně), Heraldická ročenka (od roku 1976 vydává Heraldická společnost v Praze), Zpravodaj KGHO (v letech 1978 – 1993 vydával Klub genealogů a heraldiků Ostrava). Srov. také PALÁT, P. a kol.: *Bibliografie české práce heraldické I. (1901 – 1980)*. Ostrava 1983.

¹⁶ Např. DOKOUPIL, L. – MYŠKA, M. (ed.): *Biografický slovník Slezska a severní Moravy*. Seš. 1 – 12. Ostrava – Opava 1993 – 1999, Nová řada. Seš. 1 – 7 (13 – 17). Ostrava 2000 – 2004; MYŠKA, M. a kol.: *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století*. Ostrava 2003.

¹⁷ KREJČÍK, T.: *Ke studiu erbovních listin*. In: Archivní časopis, 27, 1977, s. 145 – 150, týž: *Metodologický příspěvek k využití erbovních listin jako historického pramene*. In: Slovenská archivistika, 29, 1984, č. 1, s. 70 – 85; FIALA, M.: *Tři studie k české renesanční heraldice. Znaký měšťanů Starého Města pražského v letech 1526 – 1618 ve světle salbuchů*. In: Heraldická ročenka 1993, s. 3 – 32, 1994, s. 3 – 87.

¹⁸ MULLER, K.: *Erbovní listiny v archivech Slezska a severní Moravy*. Opava 2001; FIALA, M. – HRDLIČKA, J. – KREJČÍK, T. – ŽUPANIČ, J.: *Erbovní listiny Archivu hl. m. Prahy a Archivu Národního muzea*. CD-ROM, Praha 2001; FIALA, M. – ŽUPANIČ, J.: *Praha 1648. Nobilitační listiny pro obránců pražských měst roku 1648*. Praha 2001; MULLER, K.: *Nad soupisy erbovních listin*. In: ŠÍSMÍŠ, M. (ed.): *Erbové listiny*, Martin 2006 (dále *Erbové listiny*), s. 203 – 207.

¹⁹ FIALA, M.: *Tři studie k české renesanční heraldice*, c. d., SEDLÁČEK, P.: *České zemské desky a heraldika (1642 – 1869)*. In: VOREL, P. (ed.): *Heraldica viva II*. Pardubice 2002, s. 84 – 92.

²⁰ *Erbové listiny*. Zpráva o konferenci viz BRNOVJÁK, J. – ŽOUŽELKA, Z.: *Erbové listiny*. In: ČČH, 104, 2006, č. 4, s. 998 – 999.

²¹ KROUPA, J.: *Alchymie štěstí. Pozdní osvícenství a moravská společnost 1770 – 1810*. Brno 1987; BEZECNÝ, Z.: *Šlechtici v občanské době*. In: MACHAČOVÁ, J. – MATEJČEK, J. (ed.): *Studie k sociálním dějinám 19. století*, 7, 1997, s. 92 – 97; MYŠKA, M.: *Merita mercatorum aneb jak tři*

nevyhnuli alespoň nástinu některých problémů tzv. šlechtického práva popř. jim věnovali samostatné studie.²²

V následujících řádcích bychom chtěli detailněji informovat o studiu nové šlechty na Ostravské univerzitě v Ostravě. Na zdejší katedře historie již delší dobu uskutečňuje výzkum nové šlechty v českých zemích Tomáš Krejčík, autor řady studií, postihujících problematiku v oblasti diplomatiky a heraldiky a zpracovávajících otázky metodologie výzkumu a práce s prameny.²³ Studium nové šlechty na Ostravské univerzitě úzce souvisí s výzkumem měšťanské společnosti (*bürgerliche Gesellschaft*) a podnikatelských elit, jemuž se dlouhodobě věnuje řada členů zdejší katedry historie (Milan Myška, Aleš Zářický).²⁴ Zaměřením na problematiku občanských elit, především podnikatelstva, zapadá výzkum nové šlechty rovněž do problematiky tzv. druhé společnosti (*zweite Gesellschaft*). Je také úzce spojen s problematikou nobilitací židů, konvertitů i těch, kteří zůstali věrni víře svých předků.²⁵ Takto pojaté studium umožňuje srovnání s některými obdobně zaměřenými výzkumy v zahraničí, především v Rakousku, Německu a Polsku. Výzkum nové šlechty se však neomezuje pouze na období 19. století, ale postupně se snaží postihnout také starší období, nyní především 18. století.

T. Krejčík vytvořil z řad studentů historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity skupinu historiků, kteří se na problematiku nové šlechty specializovali ve

obchodníci z Moravy a Slezska za časů Marie Terezie přišli k šlechtickým titulům. In: PANIC, I. – WANATOWICZ, M. W. (ed.) *Wieky stare i nowe.* Katowice 2000, s. 93 – 109, týž *„Nová šlechta“ z řad peněžníků, obchodníků a průmyslníků v českých zemích v 19. století (Poznámky – problémy – perspektivy výzkumu).* In: Pocta Janu Janákovi, předsedovi Matice moravské, profesorů Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci. Brno 2002, s. 355 – 361.

²² ŽUPANIČ, J. *Nobilitace českých elit v Rakousko-uherské monarchii.* In: František Ladislav Rieger a česká společnost 2. poloviny 19. století. Semily 2003, s. 181 – 200, týž *Zdarma nebo za peníze? Šlechtické tituly a jejich udílení v Rakousku-Uhersku.* In: Heraldická ročenka 2005, s. 97 – 118, týž *Vznik jednotné rakouské nobility.* In: Sborník archivních prací, 56, 2006, 2, s. 345 – 416. Ke studiu mechanismů nobilitací a přijímání mezi stavy v období před a po Bílé hoře se naposled vrátil STARY, M. *Udílení erbů a stavu v českém zemském právu před a po Bílé hoře.* In: *Erbové listiny*, s. 121 – 131, týž *Přijímání moravských a slezských šlechticů do panského stavu království českého v 16. a na počátku 17. století.* In: BOBKOVÁ, L. – KONVIČNÁ, J. (ed.) *Korunní země v dějinách českého státu II.* Praha 2005, s. 251 – 288.

²³ KREJČÍK, T.: *Výzkum nobilitovaných osob z českých zemí v letech 1804 – 1918.* In: VOREL, P. (ed.) c. d., s. 95 – 106, týž *„Neue“ Adel in Böhmen, Mähren und Schlesien im 19. Jahrhundert.* In: *Les noblesses de Bohême et de Moravie au XIXe siècle.* Etudes danubiennes, 19, 2003, Num. 1 – 2, s. 49 – 58, týž *Kultivace a dekulтивace nové šlechty na Moravě – stav poznání a možnosti dalšího zkoumání.* In: *Studie k sociálním dějinám*, 11, 2004, s. 32 – 50.

²⁴ K pracím M. Myšky viz pozn. č. 3, 15 a 21.

²⁵ KREJČÍK, T.: *Nobilitovaní bankéři 19. století.* In: DVOŘÁK, T. – VLČEK, R. – VYKOUPIIL, L. (ed.) *Milý Bore ...* Profesoru Ctiboru Nečasovi k jeho sedmdesátým narozeninám věnují přátelé, kolegové a žáci. Brno 2003, s. 129 – 135, ZÁŘICKÝ, A.: *K počátkům důlního podnikání židovské rodiny Gutmannů v Ostravsko-karvinském revíru v letech 1865 – 1873.* In: *Židé a Morava.* Kroměříž 1999, s. 46 – 52, týž *Wilhelm a David Gutmannové, aneb jak dva chudí lipničtí židé k rytířským titulům přišli.* In: GHI, 2004, s. 27 – 32, týž *Velkopodnikatel – Příklad Heinricha hraběte Larisch-Mönnicha, Josefa Zwierziny a Wilhelma Gutmanna.* In: FASORA, L. – HANUŠ, J. – MALÍŘ, J. (ed.) *Člověk na Moravě 19. století.* Brno 2004, s. 28 – 46.

svých diplomových a disertačních pracích, a současně usiluje o zapojení dalších zájemců. Práce studentů byly zaměřeny na postžení základních pramenů a jejich diplomaticko-správní analýzu a na rozbor nobilitačního řízení. Jiří Brňovják a Zbyněk Źouželka ve svých diplomových pracích studovali nobilitované úředníky moravské státní správy v 19. století²⁶ a ve svých disertačních pracích se zaměřili na zhodnocení nobilitačního řízení České dvorské kanceláře v období let 1712 – 1762.²⁷ Radim Machaň ve své diplomové práci zpracoval nobilitace důstojníků rakousko-uherské armády v 2. polovině 19. století. Při badání ostravského kolektivu bylo využito několik grantových projektů (dotace poskytli především Fond rozvoje vysokých škol Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, Grantová agentura ČR a Ostravská univerzita). Ostravští historikové publikovali řadu odborných studií, otištěných v českých odborných periodikách a sbornících. Zúčastnili se také několika odborných konferencí, kde referovali o výsledcích svého výzkumu a jednotlivých problémech. V současnosti je na katedře historie Filozofické fakulty Ostravské univerzity zpracováváno několik nových bakalářských, diplomových a disertačních prací s tematikou nové šlechty v 18. – 19. století.

V rámci výzkumu nové šlechty v habsburské monarchii je věnována velká pozornost erbovní symbolice nově udělovaných znaků. V součinnosti s citovanými pracemi M. Gobla (viz pozn. č. 10) byly zatím analyzovány menší soubory erbů, přičemž základním hlediskem bylo úzké časové období (především 19. a počátek 20. století), profesní zaměření uživatelů těchto erbů či proměny dobové heraldiky a jejich formálních pravidel.²⁸ Určité pozornosti se dočkal erbovní censor William O'Kelly – významná a mimořádně vlivná osobnost v heraldice habsburské monarchie z počátku 18. století.²⁹

²⁶ BRŇOVJÁK, J.: *Nobilitovaní úředníci státní správy markrabství moravského v letech 1850 – 1918*. Dipl. práce, Ostrava 2002; též: *Nová šlechta z řad úřednictva moravské státní správy 1850 – 1918*. In: Slezský sborník, 101, 2003, 1, s. 1 – 16. ŽOUŽELKA, Z.: *Nově nobilitovaní úředníci státní a zemské správy na Moravě a ve Slezsku v první polovině 19. století ve světle šlechtické matriky Zemských desk moravských*. Dipl. práce, Ostrava 2003; též: *Nobilitovaní příslušníci státního úřednictva na Moravě a ve Slezsku v první polovině 19. století. Příspěvek k dějinám státního úřednictva na Moravě a ve Slezsku v době předbrěznovně*. In: GHI, 2005, s. 46 – 62; též: ŽOUŽELKA, Z.: *Nobilitační spisy jako pramen k dějinám státního úřednictva v na Moravě a ve Slezsku v 1. polovině 19. století*. In: Erbové listiny, s. 171 – 180.

²⁷ BRŇOVJÁK, J.: *Nobilitační politika císaře Karla VI. v českých zemích 1712 – 1740*. Dis., Ostrava 2005.

²⁸ KREJČÍK, T.: *Možnosti studia heraldiky nové šlechty v 19. století*. In: Genealogia ac heraldica Bohemica, Praha 2002, s. 106 – 111; též: *Význam symboliky v erbech právníků v 18. a 19. století*. In: Symbol a symbolika v právu. Brno 2006, s. 85 – 90. MACHAŇ, R.: *Erby a predikaty důstojníků rakouské (rakousko-uherské) armády v 19. století*. In: GHI, 2004, s. 13 – 26. ŽOUŽELKA, Z.: *Nobilitovaní příslušníci státního úřednictva na Moravě a ve Slezsku v první polovině 19. století*. In: GHI, 2005, s. 45 – 62. ŽUPANIČ, J.: *Heraldické předpisy Rakouského císařství*. In: Erbové listiny, s. 162 – 170.

²⁹ BRŇOVJÁK, J. – HRUBON, P.: *Erbovní návrh a erbovní censura v českých nobilitacích císaře Karla VI. (1712 – 1740)*. In: Erbové listiny, s. 152 – 161. BRŇOVJÁK, J.: *Erb a přídomek – atributy českých nobilitací císaře Karla VI.* In: GHI, 2005, s. 7 – 40.

V roce 2006 byl zahájen tříletý výzkumný projekt *Nová šlechta v českých zemích v 18. a 19. století* (projekt je financován Grantovou agenturou ČR). Tento projekt se zaměřuje na výzkum vybraných skupin nové šlechty v českých zemích od 18. století do zániku Rakouska-Uherska. Nová šlechta je studována v procesu proměny politických, ekonomických a kulturních elit. Na projektu se podílejí pracovníci Filozofické fakulty Ostravské univerzity (řešitel T. Krejčík, spolupracovníci R. Machaň, Z. Žouželka), Archivu města Ostravy (spolupracovník J. Brňovjak) a Filozofické fakulty Karlovy univerzity v Praze (spoluřešitel Jan Zupanec a spolupracovník Rudolf Kučera). Součástí projektu je vytvoření skupiny badatelů, kteří by se zabývali problematikou i po jeho skončení nebo v případných následných projektech. Informace o průběhu řešení grantu a o dosažených výsledcích jsou průběžně prezentovány na domácích i zahraničních konferencích.³⁰

Na počátku října 2006 se v budově olomoucké pobočky Zemského archivu v Opavě konal pracovní seminář účastníků grantu a pozvaných českých i zahraničních historiků (z Polska, Itálie a Rakouska). Hlavním smyslem setkání byla potřeba prodiskutovat základní otázky týkající se studia nobilitací osob, pocházejících z českých zemí, v souvislostech dějin habsburské monarchie resp. její rakouské části v 18. – 19. století. Důraz byl kladen především na archivní, diplomatickou a správní stránku výzkumu, možnosti evidenční a ediční činnosti a na používanou dobovou i současnou odbornou terminologii. Výsledky setkání ukázaly na možnosti mezinárodního výzkumu nobilitací v prostoru byvalé habsburské monarchie.

Seminář prokázal důležitost diplomatického zkoumání nobilitací a erbovnic listin. Tomuto aspektu studia nové šlechty je proto nadále věnována velká pozornost. Nejdetailněji je prozatím prozkoumáno období vlády císaře Karla VI. ve studiích J. Brňovjaka.³¹ Předmětem těchto studií je především diplomatická analýza písemnosti – tzv. nobilitačních spisů, které vznikaly v průběhu nobilitačních řízení, uskutečněných Českou dvorskou kanceláří v době Karla VI. J. Brňovjak se současně zabývá

³⁰ Referáty T. Krejčíka a J. Brňovjaka o výzkumu nové šlechty v českých zemích v 18. – 19. století na Ostravské univerzitě v Ostravě a J. Zupanice o fenoménu nové šlechty a jejím vztahu k české společnosti v 19. století na česko-rakouském setkání historiků na téma „Nejnovější poznatky z historie českých zemí v období 16. – 20. století“ (20. – 21. 10. 2006, Waidhofen a. d. Thaya, Rakousko); plakát formátu A0 a informační brožura *Nobilitationen der Böhmischen Hofkanzlei und Besonderheiten der Nobilitationen der Schlesier während der Regierung des Kaisers Karl VI. (1712 – 1740). Aus dem Forschungsprojekt 'Der neue Adel in den böhmischen Ländern im 18. – 19. Jahrhundert'* pro mezinárodní konferenci „Szlachta na Śląsku. Władza, kultura, samoreprezentacja“ (26. – 28. 10. 2006, Wratislav, Polsko), autoři J. Brňovjak a T. Krejčík. Zpráva o konferenci viz BŮZEK, V. – ŠEBEK, J. *Druhé česko-rakouské rozhovory o dějinách českých zemí*. In: ČČH, 105, 2007, č. 1, s. 265 – 268.

³¹ BRŇOVJÁK, J.: *Nobilitační spisy České dvorské kanceláře z období vlády císaře Karla VI. (1712 – 1740)*. In: Sborník archivních prací, 56, 2006, č. 1, s. 69 – 111, též *Nobilitační řízení české dvorské kanceláře v I. polovině 18. století a jeho písemnosti*. Referát, přednesený na konferenci Pragmatické písemnosti v kontextu právním a správním (26. – 28. 10. 2006, pořadatelé Katedra pomocných věd historických a archivního studia FF UK, Archiv hl. města Prahy a Národní archiv), text přijat k publikaci ve sborníku.

rekonstrukcí úředního procesu nobilitace (tzv. nobilitační řízení) a zhodnocení vzájemných relací mezi žadateli o nobilitaci a Českou dvorskou kanceláří, zastupující panovníka.³² Obdobím prvních dvou desetiletí vlády Marie Terezie se obdobně zabývá Z. Žouželka. Vedle nobilitačních spisů je pozornost mladých historiků z Ostravské univerzity zaměřena také na další prameny, nyní v první řadě na tzv. kvaterny majestátů a šlechtickou matriku Moravských desk zemských.³³ Členové výzkumného kolektivu nadále využívají možnosti publikovat drobné studie, zaměřené především na biografy jednotlivých nobilitovaných osobností a heraldiku jim udělených erbů.³⁴

Participace na grantu T. Krejčíka přispěla k vydání publikace J. Županiče *Nová šlechta rakouského císařství*.³⁵ J. Županič v této své práci shrnul dosavadní zahraniční i domácí literaturu, věnující se Adelsrehtu a doplnil ji o své poznatky ze studia archivního materiálu, především nobilitačních spisů. Kniha sice dodržuje schéma klasických prací rakouských badatelů (R. Granichstaedter-Czerva, B. Waldstein-Wartenberg, R. Binder-Kriegelstein),³⁶ ale zároveň přináší řadu nových poznatků. Podrobné líčení jednotlivých případů nobilitací J. Županič vhodně zařadil do kontextu dobové společnosti a významně přispěl k poznání jejího vnímání nové šlechty. Velkou pozornost věnoval také otázkám nobilitací židů a tzv. renobilitačních procesů, nechvalně proslulých falšováním a korupcí ze strany zájemců o renobilitaci nebo agentů, nabízejících jim své služby.

V našem příspěvku jsme se nesnažili zcela vyčerpat problematiku studia nové šlechty v českých zemích v 18. – 19. století, ale poukázat na několik zásadních aspektů jejího vývoje a ilustrovat tak stav současného bádání. Můžeme však konstatovat, že i dílčí přehled některých vybraných zkoumaných otázek ukázal, že se jedná o témata, která jsou stále intenzivněji sledována a nepochybně přispívá k hlubšímu poznání celé problematiky.

³² BRŇOVJÁK, J.: *Význam (šlechtického) vzdělávání a cestování pro nobilitaci v době vlády císaře Karla VI.* In: KUBEŠ, J. (ed.): *Šlechtic na cestách v raném novověku.* Pardubice 2007, s. 193 – 205.

³³ ŽOUŽELKA, Z.: *Šlechtická matrika Zemských desk moravských (pramen k dějinám šlechty českých zemí).* In: GHI, 2003, s. 5 – 15, týž: *Moravská šlechta zastoupená ve svazcích G a H kvaternů majestátů moravských desk zemských.* Rukopis výstupní studie projektu Interní grantové soutěže Ostravské univerzity, 2005, č. 25/1054.

³⁴ KREJČÍK, T.: *Nobilitace žen v habsburské monarchii.* In: *Historie – Historica 14.* Ostrava 2007, s. 119 – 125, MACHÁŇ, R.: *Karl Ritter von Piwonka – důstojník, který pomáhal zachraňovat Rakousko v letech 1848/49.* In: GHI, 2005, s. 41 – 45, týž: *Josef Schön Adler von Corbizthal. Příklad nobilitace důstojníka rakouské armády v 1. polovině 19. století.* In: *Historie – Historica 13.* Ostrava 2007, s. 95 – 104, ŠUSTKOVÁ, H.: *Nobilitování příslušníci slezského zemského sněmu v letech 1681 – 1918.* In: *Historie – Historica 14.* Ostrava 2007, s. 263 – 283, ŽOUŽELKA, Z.: *Nobilitace šumperského obchodníka a podnikatele v plátenictví Franze Xavera Tersche v roce 1806.* In: *Historie – Historica 12.* Ostrava 2005, s. 217 – 227.

³⁵ ŽUPANIČ, J.: *Nová šlechta rakouského císařství.* Praha 2006.

³⁶ GRANICHSTAEDTER-CZERVA, R.: *Altösterreichisches Adels- und Wappenrecht.* In: *Zeitschrift Adler*, 1947, s. 50 – 58, WALDSTEIN-WARTENBERG, B.: *Österreichisches Adelsrecht 1804 – 1918.* In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 17 – 18, 1964 – 1965, s. 16 – 35, BINDER-KRIEGLSTEIN, R.: c. d.

BRITSKÝ CECH VÝSKUMU PRIEZVISK

Väčšina z nás sa zaujíma o výskum vlastných predkov, často aj o ich príbuzných, ich rodiny, susedov... „Hladačov menovcov“ však nadchýna výskum osôb, ktoré majú rovnaké priezviská – bez ohľadu na ich príbuzenské vzťahy. Niekedy, zvlášť ak ide o zriedkavé priezviská, sú všetci ich nositelia príbuznými. Je však veľa rodov, ktorých rovnako znejúce mená vznikli na rozličných miestach, v rozličnom čase a z rozličných príčin.

Nikoho z nás zrejme neprekvapí, že priezviská odvodené od zamestnaní a lokalít nie sú jedinečné. Veď aj dnes majú mnohí, navzájom nepríbuzní ľudia rovnaké povolania (*Butcher, Baker, Smith* – u nás napr. *Masár, Kováč, Minárik*) alebo vzťah k rovnakej či rovnako nazvanej lokalite (*Ratcliff, Mellor, Hulme* – na Slovensku napr. *Porubský, Moťovský, Súčanský*). To isté možno povedať o patronymikách (*Johnson, Davidson, Dawson* – u nás, povedzme, *Jánošík, Dávidík, Ondrašovič*) a prezývkových menách (*Whitehead, Lightfoot, Armstrong*).

Pre členov britského Cechu výskumu priezvisk (doslovne Cechu jednomenných štúdií: *Guild of One-Name Studies*), založeného pred 26 rokmi, je koníčkom práve štúdiom jednotlivých priezvisk. Podobná organizácia, *the Association of One-Name Studies*, jestvovala pred niekoľkými rokmi aj v USA, bola však nútená svoju činnosť ukončiť. Na druhej strane je – tak v Británii, ako aj mimo anglicky hovoriacich krajín – veľa ľudí, ktorí skúmajú svojich menovcov a nie sú pritom nikde organizovaní.

V čom sú členovia Cechu špecifickí? Zaujímajú ich nielen vlastní príbuzní, ale aj menovci. Vyhľadávajú všetky zmienky o svojom priezvisku (a jeho variantách) – od údajov z matrík po informácie v tlači. Usilujú sa pokryť všetky miesta jeho výskytu a všetky obdobia. Tým, ktorí skúmajú menej všedné mená, sa z nahromadených údajov neraz podarí zostaviť rodokmene. Tí, ktorých výskumy sú zamerané širšie, majú možnosť sledovať migračné trendy, mobilitu a pomenúvacie vzory, robiť rôzne štatistiky.

Mnohí členovia organizujú stretnutia menovcov, na ktorých nadväzujú kontakty s ďalšími zaujemcami o výskum daného mena (u nás sa tiež uskutočnilo viacero takýchto stretnutí, patrili k nim napr. stretnutia Jánošíkovcov, Lehotských/Lehockých či najväčšie a stále pokračujúce stretnutia Kováčikovcov).

Prečo by mala práca Cechu zaujímať aj ostatných genealógov? Túžbou mnohých jeho členov je pomáhať druhým bádateľom. Podmienkou ich vstupu do Cechu je vôľa odpovedať na všetky listy s pripojenou ofrankovanou obálkou, s nástupom internetu sa od členov očakáva, že budú odpovedať aj na všetky e-mailové dopyty. Pre ktoréhokoľvek genealóga je teda isto potešujúce, ak nájde niekoho, kto sa „stará o jeho meno“.

Podľa Dereka Palgravea, anglického genealogického autora, „k rozhodnutiu založiť ‚cech‘ na podporu výskumu jednotlivých priezvisk došlo počas konferencie na

túto tému, organizovanej Federáciou rodinno-historických spoločností v Leicesteri v roku 1978.“ Keď sa osoby, ktoré prejavili záujem o členstvo, očíslovali, bolo ich okolo 140. Tento počet za viac ako 26 rokov vzrástol na vyše 2-tisíc, pričom približne toľko záujemcov časom rezignovalo, odišlo do dôchodku alebo zomrelo.

Prvý register skúmaných priezvisk publikovala Federácia rodinno-historických spoločností. Ďalšie, aktualizované, vydával už samotný Cech. Registre sa postupne premenili na ročenku, ktorá vychádza už 22. rok. Raz štvrtročne, súbežne s časopisom Cechu, k nim vychádzajú aj doplnky. Registre poskytujú čitateľovi prehľad o menách a ich variantoch, ktoré sú predmetom evidovaných výskumov. Obsahujú tiež kontakty na príslušných členov. Členstvo v Cechu je pritom otvorené pre všetkých, či už svoje mená a kontakty chcú zverejniť alebo nie (povolená je registrácia 5 variánt mena).

Aj keď počítače takmer nahradili písacie potreby, Cech si stále cení tradičné techniky práce. Kvôli kontinuite a širšiemu sprístupneniu získaných materiálov nechal však štúdie, ktoré má k dispozícii, digitalizovať a neustále zintenzívňuje komunikáciu s potenciálnymi pokračovateľmi. Služí mu k tomu hlavne vlastné periodikum, ktoré prekonalo vývoj od strojopisných zošitkov po súčasný plnofarebný časopis (nedávno vyšlo jeho jubilejné 100. číslo). Komunikáciu zabezpečujú aj správy rozosielané e-mailom (email newsletter).

Vzdelávacie a sociálne aspekty pôsobenia Cechu plnia regionálne semináre (organizované 4 – 5-krát do roka) a výročné víkendové konferencie. Mnohí členovia organizujú aj regionálne stretnutia „lovcov“ priezvisk. Asi v apríli 1997 Cech sprístupnil na internete vlastné diskusné fórum, ktoré je pozoruhodným zdrojom informácií nielen pre členov, ale aj pre širšiu genealogickú komunitu.

Od počiatkov v 90-tych rokoch sa vyvíjajú aj cechové webovské stránky (www.one-name.org). Dnes obsahujú veľa informácií, časť z nich je však prístupná len pre členov. Tí si na nich môžu vytvárať aj svoje vlastné podstránky (vzorovými sú napr. podstránky www.one-name.org/homepages/toll). Na stránkach možno nájsť aj rôzne on-line indexy priezvisk, resp. údajov, ktoré vznikli spracovaním matričných dát (napr. register údajov zo sobášnych matrik z rokov 1837 – 1911 – Guild Marriage Index, GMI). Tvoria ich dobrovoľníci z rôznych častí Veľkej Británie.

Ideálnou pomôckou pre “hladačov” priezvisk sú yDNA testy. Pomáhajú overovať alebo triediť údaje získané tradičnými metódami. Členovia Cechu, ktorí ich už využili, sa delia o svoje skúsenosti s inými.

(Podľa Ken Toll: The Guild of One-Name Studies. In: Genealogists' Magazine /London/, Vol. 28, No. 12, Dec. 2006, s. 537 – 540 spracoval Milan Šišmiš)

O našich priezviskách v 18. storočí

V predošlom (pozn. osemnástom) storočí bola medzi Slovákmi cudzia obyčaj, že chvastavi učitelia slovenské priezviská svojich žiakov prekladali v škole do latinčiny, napr. Kováč na Faber, Líška na Vulpus, Vulpini, Medveď na Ursini, Vrabec na Passer, Passerini, Vrana na Cornides, atď. Tak vraj i priezvisko deda mojej matky Drozd, Drozdík maďarizujúci zemanía pretlmočili na Rigo a latinizujúci učitelia na Turdus, Turda. Toto meno v ústach pospolitého neučeného ľudu zmenilo sa na Trda, Trnda, Frnda.

(Ján Kollár: Pamäti z mladších rokov života. Bratislava 1950, s. 17. J. Kollár žil v rokoch 1793 – 1852)

Prečo mali poľskí Židia nemecké mená?

V dôsledku konečného rozdelenia „šľachtickej“ republiky v roku 1795 Prusko postúpilo na východ. Do roku 1807 Varšava a Białystok patrili k pruskej ríši. Židia žijúci na týchto územiach v samosprávnych komunitách obvykle nemali priezviská. Pruský administratívny aparát vykonal povinné označenie štátneho občianstva u všetkých obyvateľov, čo nebolo možné u bezmenných. Preto začala kampaň za adopciu mien.

Ako prebiehala?

Podľa nariadení. V dôsledku toho špecifické mená, vnútené pruskými úradníkmi, uľahčili po jeden a pol storočí smutne známu selektívnu procedúru nacistickým pohľadárom.

Je známe, že Ernst Hoffmann, ktorý sa preslávil ako hudobník a spisovateľ, vtedy zaujímal vo Varšave vysoké postavenie v pruskom administratívnom aparáte. Na základe jeho varšavských diel Jacques Offenbach zložil operu Hoffmannove poviedky a Piotr Čajkovskij balet Luskáčik. Aj on sa zúčastnil na „menoprideľovacej“ kampani?

Dokonca veľmi aktívne. Ľudia, čakajúci v dlhom rade, prechádzali jeden po druhom jeho kabinetom, aby dostali meno, ktoré si v tom okamžiku vymyslel. Diktoval svojmu zapisovateľovi slová, ktoré náhodou vznikli v jeho mozgu. Angličan Norman Davies, kompetentný odborník na poľské dejiny, citoval zábavné historky o Hoffmannovej činnosti. Vedelo sa, že kto vkročí do kancelárie predpoludním, dostane smutné meno, popoludní – veselé. Ak boli mená kombináciou s rybacou témou, znamenalo to, že úradník mal na obed rybu, čo bolo zvyčajne v piatok. Za zlého jesenného počasia človek riskoval, že dostane meno *Kiesewetter*. Keď svietilo slnko, mal šancu dostať meno *Himmelblau* alebo *Sonnenfeld*. Niekedy po úspešnom koncerte dostal Hoffmann ako zbormajster kyticu ruží, „pokrstil“ teda ľudí menami: *Rosenkranz*, *Rosenzweig*, *Rosenberg*, *Rosenfeld* atď. Žiadateľ, ktorý bol úradníkoví nesympatický, mohol dostať smiešne meno, napríklad *Dreyfuss*, po ktorom ihneď nasledovali ďalšie „nohy“, ako *Plattfuss* alebo *Breitfuss*. Samozrejme, toto vtipné

vysvetlenie nevyčerpáva tému pridelovania mien. Mnoho Židov dostalo meno odvodené od ich bydliska. Nechýbali ani takí, ktorí mali meno už skôr.

Pravdepodobne vaše meno ako zloženina dvoch nemeckých slov „semiačko“ a „dvor“ malo najskôr formu Samenhof. Potom sa prispôsobilo poľskému pravopisu ako Zamenhof.

Nielen poľskému spôsobu písania, ale aj esperantskému. V roku 1904 sa na to pýtali starého otca esperantisti z Berlína. Vo svojej odpovedi vyjadril myšlienku, že raz budú všetky mená písané podľa medzinárodnej fonetiky.

(Z rozhovoru s L. C. Zaleským-Zamenhofom, vnukom Ľudovíta Zamenhofa, tvorca esperanta. Z publikácie Roman Dobrzyński Zamenhofova ulica. Preklad Stano Marček. Martin 2006, s. 117 – 118. Ľ. Zamenhof sa narodil v Białystoku v roku 1859 a zomrel vo Varšave v roku 1917. Jeho vnuk žije v Paríži.)

Najrozšírenejšie slovenské priezviská

Ku koncu apríla evidovali na Slovensku 185 288 priezvisk mužov a žien. Pri počte približne 5,4 milióna obyvateľov tak jedno priezvisko pripadá na asi 29 ľudí. Svedčí to o ich veľkej pestrosti.

Najrozšírenejšími „spoločnými“ priezviskami, ktorých je 30 813, sú *Horvath* a *Horváthová*. „Vlastní“ ich 15 371 mužov a 15 442 žien. Predkovia ich nositeľov pravdepodobne prišli z juhu Európy, z „Horvátska“, podľa čoho ich aj pomenovali. Ďalšími najrozšírenejšími priezviskami sú už typicky slovenské – *Kováč* a *Kováčová*. Za svojim krstným menom ich má 29 079 ľudí, z nich je 14 206 mužov a 14 873 žien. Tretie najpočetnejšie priezviská *Varga*, *Vargová* majú pôvod v maďarčine a znamenajú obuvník, či skôr opravár obuvi. Patria 10 622 mužom a 11 028 ženám.

Aj v poradí štvrté a piate priezviská podľa ich počtu majú maďarský alebo po-maďarčený pôvod. Priezvisko *Tóth* má 10 622 mužov a *Tóthová* 10 982 žien a *Nagy* 9 609 mužov a *Nagyová* 9 732 žien. Medzi desať najrozšírenejších priezvisk patria ešte *Baláz* a *Balázová* – spolu 14 114 priezvisk, *Szabó* a *Szabóová* – 13 998 priezvisk a *Molnár*, *Molnárová* – dovedna 12 632 priezvisk. Na deviatej priečke pomyselného rebríčka TOP 10 sú s 10 872 priezviskami *Balog* a *Balogová* a na desiatom *Lukáč* a *Lukáčová*, ktorým patrí týchto 9 718 priezvisk.

Z celkového počtu priezvisk patrí vyše 40 tisíc len jednému mužovi, alebo len jednej žene. Takými sú napríklad *Čakúľ*, *Čakúľová*, alebo *Čonka-Skyba*. V poslednom čase, podľa zdroja z Centrálnej evidencie pobytu obyvateľov Ministerstva vnútra SR, pribúdajú takzvané spojené priezviská. Vznikajú tým, že žena po sobáši prijme manželovo a ponechá si i dievčenské priezvisko. Značne sa v posledných rokoch rozmáhajú aj priezviská, ktoré majú pôvod v Ázii, menej už v západoeurópskych štátoch.

(TASR, 26. 5. 2003)

Štátne archívy Slovenskej republiky s regionálnou územnou pôsobnosťou a bádateľská verejnosť v roku 2006

Záujem bádateľov o štúdium archívnych dokumentov našich štátnych archívov bol aj v uplynulom roku 2006 stále veľký napriek tomu, že oproti roku 2005 celkový počet bádateľov aj bádateľských návštev mierne poklesol. Tento pokles spôsobila predovšetkým žalostná priestorová situácia Archívu hlavného mesta SR Bratislavy, ktorý mal v roku 2005 349 bádateľov, ktorí navštívili archív spolu 2176-krát a v roku 2006, keď bol archív nútený presťahovať sa do provizórnych priestorov, mohli v tomto archíve poskytnúť služby len 158 bádateľom počas 704 bádateľských návštev. Celkovo poskytli štátne archívy s regionálnou územnou pôsobnosťou služby 2526 domácim a 270 zahraničným bádateľom počas ich 9648 návštev.

V roku 2006 sa oproti predchádzajúcim rokom nezmenilo ani tematické zameranie študujúcich. Naďalej pretrváva záujem predovšetkým o genealogické pramene, osobné fondy, pramene k regionálnym dejinám, cirkevným dejinám, ako aj k histórii cechov, spolkov a pod.

Neutícha ani záujem o vyhotovovanie genealogických rešerší. Najväčší počet rešerší spracoval Štátny archív v Prešove – 176, z toho až 135 pre zahraničných žiadateľov. Za ním nasleduje Archív hlavného mesta SR Bratislavy s 132 rešeršami. Súhrnne vyhotovili štátne archívy 546 rešerší, z toho 336 pre zahraničie, predovšetkým pre USA, Izrael, Nemecko a Francúzsko. Keďže ide o odborne, ale najmä časovo veľmi náročnú prácu, odbor archí-

vov a registratúr sekcie verejnej správy MV SR chce v budúcnosti od tejto služby pre verejnosť upustiť. Vzhľadom na nedobrú personálnu situáciu našich archívov je potrebné, aby sa aj archivári spracúvajúcí rešerše mohli viac venovať sprístupňovaniu starších archívnych fondov. Napokon v poslednej dobe u nás podobné služby poskytuje čoraz viac profesionálnych (súkromných) geneológov.

Júlia Hautová

Z genealogickej produkcie na Slovensku v roku 2006

Pomerne veľký počet prác publikovaných v roku 2006 je svedectvom rastúceho záujmu našich bádateľov o osvetľovanie príbuzenských vzťahov slovenskej populácie. Vychádzajúc z nich, ako aj z príspevkov publikovaných v Genealogicko-heraldickom hlase (ktoré sme do tohto prehľadu nezahrnuli), možno konštatovať, že výskum v uplynulom období priniesol ďalšie poznatky o historicky najstarších rodoch Slovenska (Konkoly, Radvanský, Mariáši, Sádecký) i sondy do príbuzenských vzťahov v 15. – 18. storočí. Najviac sprístupnených faktov sa však týkalo posledných dvoch storočí. V centre pozornosti boli pritom – popri šľachtických a meštianskych – prevažne novodobé remeselnícke a podnikateľské rody. K ich výskumu prispeli tak profesionálni, ako aj voľnočasoví bádatelia, pričom všetky z uvedených diel možno považovať za prínosné (hoci niektoré s výhradami).

Sme si vedomí toho, že mnohé tlačené genealógie mohli ujsť našej pozornosti. Ich vyhľadávanie je stále dosť komplikované

vané. O niektorých sa dozvedáme neskoro, mnohé i po profesionálnom bibliografickom spracovaní zostávajú skryté. V tejto súvislosti si opäť kladieme otázku, ako ich zachytiť pokiaľ možno všetky a ako čo najlepšie spracovať a sprístupniť aj detailné informácie, ktoré obsahujú.

A. Monografie

KOVAČIČOVÁ-HUSKOVÁ, Olga *Brezovský staviteľ organov Martin Šaško, jeho predkovia a potomkovia*. Brezová pod Bradlom : Olga Kovačičová-Húsková 2006, 194 s. + pripojené tabuľky ISBN 80-89158-08-0. Táto genealogická monografia je výsledkom vyše 35-ročného úsilia p. Olgy Kovačičovej, rod. Húskovej (nar. 1938), klavirnej pedagogičky z Brezovej pod Bradlom, jej sestry a ďalších príbuzných. Čitateľom sprístupňuje údaje o členoch a potomkoch organárskej „dynastie“ Šaškovcov z Brezovej pod Bradlom. Údajne pochádzali z Náchodu a pôvodne sa volali Čepelkovci. V práci i v samostatných tabuľkách možno nájsť údaje o vetvení Šaškovcov, Kriškovcov, Plačkovcov, Húskovcov, Osuských, Fajnorovcov, Ostrovských, Krajčovičovcov, Holubovcov a iných rodín z oblasti Brezovej pod Bradlom a Lubiny, ako aj o pôsobení ich členov doma i vo svete (od konca 17., najmä však od 19. storočia do súčasnosti).

MÁRIÁSSY, Péter *X storočí rodu Máriássy*. Košice : (Máriássy Péter) 2006, 144 s. ISBN 80-89082-08-4. Publikácia v úvode stručne informuje o vývoji rodového archívu, genealogického výskumu a samotného rodu. Prináša podrobné genealogické tabuľky (rodokmeň od r. 1094 do súčasnosti, zachytáva spolu 27 gene-

rácií na s. 13 – 77), podrobne osobné registre a zoznam použitej literatúry. Autor vychádzal zo starších genealógií, údajov z matrik, informácií, ktoré poznal z rodiny a ktoré mu poskytli ďalší genealógovia. Praca nedávno vyšla aj v maďarčine (*A Máriássy nemzetség tíz évszázada*. Košice 2007, 214 s.)

SÁDECKÝ, Gejza *Osem storočí rodu Sádecký*. (Dohňany) : Ametyst 2006, 80 s.

+ pripojená tabuľka, ISBN 80-969244-6-X. Pedagóg, publicista a bývalý pracovník Ministerstva školstva SR (nar. roku 1943 a žijúci v Sádočnom) na základe informácií, ktoré získal sčasti od vzdialených

príbuzných z Budapešti, predstavuje genezu rodu Sádeckých zo Sádočného, jeho vetiev (ktoré postupne vystupovali aj pod inými menami – Kardoš, Sádecký-Kardoš ai.). Postupuje po storočiach – od 13. storočia až do prítomnosti. Kapitoly začínajú informáciami o aktuálnych panovníkoch a stručnou charakteristikou obdobia. Pripojené tabuľky zachytávajú 24 generácií potomkov, v 20. storočí najmä členov vetvy Sádecký-Kardoš, žijúcich v Maďarsku.

B. Štúdie, články, genealogické tabuľky

ĎURIŠKA, Zdenko *Hodžovci v slovenských dejinách*. In: Milan Hodža a integrácia strednej Európy. Bratislava : Ústav politických vied SAV – Veda 2006, s. 16 – 27. Ide o genealogickú štúdiu v zborníku z vedeckej konferencie venovanej bývalému čs. ministerskému predsedovi Dr.

Milanovi Hodžovi (1878 – 1944). Autorovi sa podarilo nadviazať na medzivojnový genealogický výskum, ktorý inicioval ev. a. v. cirkevný zbor v Sučanoch – rodostrom spracovaný v roku 1938 akad. maliarom Jaroslavom Vodrážkom. Predkovia M. Hodžu boli mlynármi v Rakši (doložení od r. 1709, v rakšianskom „vyšnom mlyne“ pôsobili aj v 19. storočí). Tradované domnienky o ich pôvode v šľachtickom rode Ďurčanských, nobilitovaných v roku 1587 sa nepodarilo s určitosťou potvrdiť. Štúdia prehľadne informuje o pôsobení viacerých členov rodu v 19. – 20. storočí.

ĎURKOVÁ, Mária: Radvanskovci z Radvane. Najstaršie dejiny rodu. In: Historický zborník, 15, 2005, č. 2, s. 13 – 22 (vyšlo v roku 2006). Radvanskovci patrili v stredoveku medzi najstaršie a najznámejšie rody v Zvolenskej stolici. Hlavné majetky mali v Radvani, dnes miestnej časti Banskej Bystrice. Autorka sleduje prvých doložených majiteľov Radvane (v 13. storočí) a od 2. polovice 13. storočia vývoj Radvanskovcov (potomkov Juraja a jeho syna komesa Dionýza) – ich príbuzenské vzťahy, majetkové presuny, spory, biografické údaje. Rekonštruje ich na základe prameňov (sčasti uložených v Maďarskom krajiniskom archive v Budapešti) až do 20-tých rokov 16. storočia. Štúdia obsahuje aj genealogickú tabuľku (zachytáva 9 generácií rodu).

FEDERMAYER, Frederik: Leopold Peck (1560 – 1625), uhorský kráľovský pokladník a jeho rodina. In: Kapitoly z dejín Bratislavy. Bratislava: Kalligram 2006, s. 150 – 194. Životné osudy jedného uhorského kráľovského úradníka (pôsobiaceho

v Bratislave), jeho príbuzných a potomkov zasadené do širších regionalno-spoľočen-ských súvislostí. Peckovci patrili k popredným bratislavským meštianskym rodom (rakúskeho pôvodu), v meste pôsobili od 60-tých rokov 16. do konca 17. storočia. Autor poukazuje aj na príbuzenské vzťahy medzi elitnými (v správe mesta pôsobiacimi) rodinami vtedajšej Bratislavy. Súčasťou štúdie je tiež pasáž o vývoji erbů a viaceré prílohy – genealogické tabuľky, preklad testamentu at.

GREGUŠ, Milan: Max Reinhardt a jeho stupavské korene. In: Stupava, 2, 2006, č. 1, s. 25 – 28. Autor odhaľuje vzťahy Maxa Reinharda (1873 – 1943), svetoznámeho divadelného režiséra a herca, k Stupave. Reinhardt pochádzal zo stupavskej židovskej rodiny Goldmannovcov, v ktorej sa hovorilo po nemecky. Z príspevku sa dozvedáme, že priezvisko si zmenil v roku 1904, na začiatku svojej divadelnej kariéry (vraj podľa postavy z novely Immensee od Theodora Storma). Prijali ho aj rodičia a súrodenci. Maxov otec pochádzal zo Stupavy, v r. 1869 sa vysťahoval do Viedne. Matka bola z moravského Mikulova. Max sa narodil v Badene pri Viedni a mal viacero súrodencov. Od roku 1894 pôsobil v Nemecku, odkiaľ sa po nástupe národných socialistov v r. 1932 vrátil do Rakúska (autor zistil, že v 30-tých rokoch žiadal aj o čs. štátne občianstvo). V roku 1937 emigroval do USA, kde strávil „sedem chudobných rokov v Hollywoode“. Zomrel ako 70-ročný v New Yorku. Autor si všima jeho osudy a popisuje aj jeho užšie príbuzenstvo (zmiňuje sa o starých rodičoch, podrobnejšie o otcovi a matke, okrajovo spomína aj súrodencov).

HERUCOVÁ, Marta: **Romantická hrobka Szumrákovcov v Banskej Bystrici.** In: *Minulosť a prítomnosť Banskej Bystrice 1. Banská Bystrica: Katedra histórie FHV UMB a Štátna vedecká knižnica, 2006, s. 183 – 205.* Viac ako polovicu citovanej štúdie tvorí pasáž *Rodina Szumrákovcov v 19. storočí (genealógia)* na s. 193 – 204. Ide o genealogické tabuľky (čiasťočný rozrod) spracované vo forme textu, na základe archívneho výskumu v Banskej Bystrici a Budapešti. Szumrákovci boli váženou bansko-bystrickou obchodníckou (evanjelickou) rodinou. Odvolávali sa na svoj pôvod zo Zemplína (Szomrák) a nobilitáciu v roku 1625. Tabuľky začínajú Samuelom (1744 – 1813), hostinským a potom obchodníkom v Banskej Bystrici, zachytávajú 4 generácie jeho potomkov (sčasti aj v ženských líniách) a vyznačujú osoby pochované v hrobke na ev. cintoríne v Banskej Bystrici, ktorej vzniku a výzdobe je venovaná prvá časť príspevku.

HRONČEK, Pavel: **Obec v období novoveku – panstvo Čemických.** In: *Hronček, Pavel: Krajina a história obce Veľké Straciny. Banská Bystrica: Ústav vedy a výskumu Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, 2006, s. 89 – 97.* V monografii o obci Veľké Straciny v okr. Veľký Krtíš si popri iných rodoch autor podrobnejšie všima stracinskú vetvu pôvodom liptovského rodu Čemických, ktorí sa v obci usadili v roku 1736. Text i genealogické tabuľky (popri základných údajoch od r. 1250) obsahujú hlavne údaje z 18. až začiatku 20. storočia (1914). Evidujú posledných 5 – 6 generácií rodu.

KERESTEŠ, Peter: **Medzi starým a novým. Život dolnonitrianskeho mestečka**

Urmín v 18. a 19. storočí. Nitra: *Obecný úrad Mojmirovce 2006, s. 65 – 81, s. 260 ai.* Monografia spracovaná na základe prevažne archívnych materiálov približuje rôzne podrobnosti z dejín Mojmiroviec. Na uvedených i ďalších stranách si všima pôsobenie pôvodných zemepánov obce – Huňadyovcov z Urmína, v prílohe publikuje ich rodokmeň (od 17. do 20. storočia). Autor pôsobí v Štátnom archíve v Nitre.

KMEŤ, Miroslav: **Mlynárske dynastie v regióne Banskej Bystrice (na príklade rodín šalkovských mlynárov).** In: *Mlyny a mlynárske remeslo. Zborník príspevkov z rovnomeného celoslovenského odborného seminára konaného v dňoch 10. – 12. októbra 2006 vo Vlastivednom múzeu v Galante. Galanta: Vlastivedné múzeum v Galante 2006, s. 41 – 54.* Autor pôsobí na Katedre histórie UMB v Banskej Bystrici. V príspevku si všima pôsobenie a príbuzenstvo Františka Peťka (+1834), prvého doloženého mlynára v Šalkovej pri Banskej Bystrici, zvlášť však „mlynárskej dynastie“ Spišiakovcov, ktorí pochádzali z Riečky. Sleduje ich od konca 18. stor. do polovice 20. storočia. Všima si ich pôsobenie, príbuzenské vzťahy, kmotrovské vzťahy s inými mlynárskymi rodinami v regióne, majetkové transakcie a pod.

PAVUK, Marian: **Rod Kachelmannovcov.** In: *Vyhne. Minulosť a súčasnosť. Banská Štiavnica: Slovenské banské múzeum 2006, s. 81 – 85.* Ide o zborník prednášok, týkajúcich sa Vyhni, ktorý plní funkciu monografie. Jeden z príspevkov je venovaný rodine, ktorá významne ovplyvnila život v spomínanej obci i vo vtedajšom Uhorsku (zachytáva obdobie 1772 – 2006). Autor

opisuje príbuzenské vzťahy a osudy Kachelmannovcov, ktorých predok pochádzal z Bavorska, ako kováčsky tovariš sa v r. 1804 usadil v Banskej Štiavnici a neskôr sa stal kováčskym majstrom vo Vyhniach. Jeho potomkovia tu vybudovali továreň na výrobu strojných zariadení pre bane a nový pivovar, ďalší pôsobili v oblasti vedy, banského školstva, v lesnej správe, v uhorskom verejnom i politickom živote. Posledný majiteľ továrne vo Vyhniach, Karol Kachelmann, sa v r. 1934 vysťahoval do Budapešti. Jeho potomkovia žijú dnes v Maďarsku, Francúzsku a Kanade.

RAGAČ, Radoslav **Kremnické korene banskoštiavnického notára Baltazára Stecka.** In: *Kremnický letopis*, 5, 2006, č. 2, s. 6 – 8. V rámci príspevku o osobnosti banskoštiavnického vzdelanca Baltazára Stecka (cca 1460 až 1465 – 1521?) si autor všima aj jeho užšie príbuzenské vzťahy (otec, brat, ďalší brat s manželkou, sestra s manželom, manželka, 3 synovia, dcéra, synovec). V zhode s L. Zolnayom (maď. genealógom, 1938) považuje Steckovcov z Kremnice, Banskej Štiavnice a Zolnej za príbuzných so spoločnými koreňmi v Kremnici.

RAGAČOVÁ, Júlia **Korene detvianskej bryndziarskej rodiny Vagačovcov.** In: *Detva. Tradície, premeny a súčasnosť. Detva: Mesto Detva* 2006, s. 167 – 174. Štúdiá v zborníku (monografii) k dejinám Detvy založená na matričom výskume i dostupnej literatúre. Zachytáva 6 generácií rodu bryndziarov Vagačovcov, ktorých korene siahajú do Starej Turej. V 2. polovici 18. storočia patrili medzi bohatých katolíckych obyvateľov tohto mestečka,

ich najstarším doložitelným predkom bol Ján Vagač (1759 – 1835). On tiež založil detviansku bryndziareň, ktorú dedili ďalšie generácie potomkov, kým im ju v roku 1948 neznarodnili. Filip Vagač z najmladšej generácii potomkov svojho času viedol Nadáciu pre deti Slovenska. Pôsobil tiež v diplomatických službách.

POLÁKOVÁ, Ivana **Rodokmeň rodu Gulisovcov.** In: *Kratučké objatia. Spomienky na Želmíru Tarcalovú* Martin 2006, s. 50 – 53. Zbierka spomienok na starú mamu zostavovateľky, pedagogičku Želmíru Tarcalovú, rod. Gulisovú (1910 – 2005), ktorá pôsobila na viacerých školách v Martine a naposledy na Katedre slovenského jazyka a literatúry Pedagogickej fakulty v Banskej Bystrici. V prílohe sú uverejnené aj genealogické tabuľky približujúce širšie príbuzenstvo, užšiu rodinu a potomkov Ž. Tarcalovej (6 generácií od 2. polovice 19. storočia po súčasnosť). Ide o rozrod Gulisovcov z Kaľamenovej v okrese Turčianske Teplice. Zostavovateľka je pracovníčkou Slovenskej národnej knižnice v Martine.

STANČIAKOVÁ, Kristína **Genealogický výskum bratislavských klarisiek v druhej polovici 17. storočia.** In: *Slovenská archivistika*, 51, 2006, č. 2, s. 52 – 76. Štúdiu sme už predstavili v GH-hlase 1/2007 (s. 62). Všima si pôvod mníšok klarisiek pôsobiacich v 2. polovici 17. storočia v kláštore v Bratislave, ako aj príbuzenské vzťahy viacerých uhorských šľachtických rodov, ktorých členky boli klariskami (Vešeléni, Čáki, Peréni, Balaša, Berčéni, Korniš, Nad'miháli, Amade, Esterházi, Révai, Kohári, Moróc ai.)

Za cenné informácie k prehľadu ďakujeme Z. Ďuriškovi z Národného biografického ústavu Slovenskej národnej knižnice, P. Maliniakovi z Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, p. Alžbete Sedliakovej z Historického ústavu Slovenskej akadémie vied v Bratislave, ako aj samotným autorom. Pri hľadaní ďalších genealogických prác odporúčame navštíviť databázu <http://databazy.dejiny.sk/>.

Milan Šišmiš

ALZO, Lisa A. **Finding your Slovak ancestors.** Toronto (Ontario, Canada): Heritage Productions 2005, 385 s. + 8 príloh (formulárov), ISBN 1-894018-49-4

V rokoch 1875 – 1914 odišlo do Severnej Ameriky okolo 650-tisíc Slovákov. Nečudo, že mnohí bádatelia v súčasnosti hľadajú spôsob, ako preklenúť oceán. Jedným i druhým smerom. Táto knižka im to ponúka.

Lisa Alzo je svojím spôsobom prvá autorka, ktorá komplexne mapuje možnosti slovacikálneho genealogického výskumu v USA a Kanade. V príručke poskytuje informácie o množstve tradičných („papierových“) i internetových (online) zdrojov, ktoré Američanom slovenského pôvodu môžu vydať svedectvo o cestách a živote ich predkov na americkom kontinente. Sčítacie hárky, záznamy o sociálnom poistení, imigračné a naturalizačné dokumenty, dokumenty týkajúce sa pozemkového vlastníctva, vojenské záznamy, spolkové písomnosti a samozrejme matriky (cirkevné i štátne) sú len niektoré z nich. Krok za krokom autorka sprevádza nášho krajana „džungľou“ informácií, ktoré môže získať ešte predtým, ako sa rozhodne prekročiť oceán a pokračovať v bádani na starom

kontinente. Tu, keďže vychádzala z nedobre informovaných zdrojov, sa však nevyhla nepresnostiam.

Pre znalosť amerických reálií môže práca poslúžiť aj „európskym“ Slovákom, hľadajúcim svojich príbuzných v USA či

v Kanade. Mali by sa preto o ňu zaujímať nielen pracovníci našich archívov a knižníc, ale napr. aj zastupiteľských úradov. Kontakt na vydavateľa a distribútora publikácie je www.genealogystore.com.

Príručka obsahuje tiež praktické rady, ako osloviť príbuzných, postupovať pri rozhovoroch s nimi, vydávať rodinný časopis, zakladať spolky príbuzných a rodákov, organizovať ich stretnutia a pod. (gh)

SMOLENYAK SMOLENYAK Megan a TURNER Ann **Trace Your Roots with DNA. Using Genetic Tests to Explore Your Family Tree.** USA, Rodale Inc. 2004, 272 s.

Prvá autorka publikácie, Megan Smolenyak, je významná americká genealogička (a autorka viacerých knižných publikácií z oblasti genealógie), ktorá má svoje genealogické korene na Slovensku, konkrétne v podtatranskej obci Osturni, odkiaľ jej predkovia (a rovnako aj predkovia jej manžela, ktorého priezvisko je taktiež Smolenyak) emigrovali na prelome devätnásteho a dvadsiateho storočia. Čitateľom GHH je známa svojím príspevkom z čísla 2/2006 „DNA testy rozptyľujú genealogický mýtus“, v ktorom opisuje, aké možnosti (a výsledky) jej poskytli testy DNA pri pátraní po svojich vlastných (a manželových) sloven-

ských koreňoch. Téma DNA testy v genealógii sa venuje recenzovaná kniha.

Metódy štúdia ľudského genetického materiálu – DNA – sa využívajú v medicíne už takmer tri desaťročia, v kriminalistike pri individuálnej identifikácii zhruba dvadsať rokov, ale len v posledných necelých desiatich rokoch sa zdokonalili a zjednodušili do takej miery, že sa začali využívať aj v iných oblastiach. Jednou z týchto oblastí je genealógia.

Testy DNA genealogický výskum nenahradzujú, ale ho veľmi účinne dopĺňajú a pomáhajú veľmi často pri zostavovaní rodokmeňov, genealogických rozrodov a vývodov vtedy, keď klasické genealogické pramene zlyhávajú – najčastejšie preto, lebo chýbajú či sú nedostupné. No pre genealóga, či už profesionála alebo amatéra, je zväčša veľmi ťažké sa v problematike DNA testov zorientovať a to je hlavný dôvod, prečo ich využíva nedostatočne alebo vôbec nie. DNA testy sú jedným z plodov genetiky, ktorá má síce časť svojej histórie aj časť svojej metodiky spoločnú s genealógiou, jednáno sa od nej v mnohom odlišuje, napríklad už len samotnou veľmi špecifickou terminológiou – pre neodborníka neraz prakticky nezrozumiteľnou. Pomôcť môže kniha, ktorá vysvetlí princíp DNA testov a objasní možnosti (a obmedzenia) ich využitia v genealogickom výskume jazykom, zrozumiteľným pre čitateľa bez akéhokoľvek predbežného genetického vzdelania. Práve toto je cieľom recenzovanej publikácie. Cieľom, ktorý publikácia bezo zvyšku splnila. Je napísaná nielen zasvätené, zrozumiteľne a prehľadne, ale aj pútavo a sviežo, s množstvom praktických príkladov.

Prvé kapitoly – zhruba štvrtina knihy – sú venované úvodu do genetiky so špe-

ciálnym zameraním na DNA, a to hlavne na DNA chromozómu Y (prenášaného cez generácie len mužmi) a DNA mitochondrií (mtDNA, prenášanej cez generácie výlučne ženami). Podstatná časť publikácie je venovaná testom DNA. Čitateľ sa o každom DNA teste, ktorý je využiteľný v genealógii, dozvie, aký je jeho princíp, aké výsledky poskytuje, v ktorých praktických situáciách ho možno použiť a v ktorých nie, a ako interpretovať jeho výsledky.

Rozsiahla kapitola je venovaná geografii – oblasti na pomedzí genetiky, genealógie a histórie – ktorá využíva testy DNA na objasňovanie dávneho pôvodu jednotlivých ľudských populácií. Žiaľ, táto časť knihy sa pomerne málo zameriava na európske populácie: z pochopiteľných dôvodov je sústredená skôr na situácie, zaujímavé pre amerického čitateľa. Jednáno, princíp geografických testov je rovnaký v ktorejkoľvek populácii, a ten je v knihe opísaný veľmi zrozumiteľne.

Pomerne obsiahla kapitola sa zaoberá problematikou tzv. priezviskových projektov. V týchto projektoch si nositelia rovnakého priezviska – menovci – nechajú testovať DNA chromozómu Y, aby zistili, či majú spoločného predka v mužskej línii (od ktorého zdedili rovnaký Y-chromozóm a rovnaké priezvisko), alebo má každý iného predka, ktorých priezviská vznikli od seba nezávisle. Takýchto projektov je vo svete v súčasnosti niekoľko tisíc, ale slovenské priezviská sú medzi nimi zastúpené nepatrne; jednou z mála výnimiek je práve priezvisko „Smolenyak“.

Publikáciu dopĺňa zoznam základných genealogických zdrojov (najmä www-stránok) a adresár firiem, vykonávajúcich komerčné testovanie DNA pre genealogické

účely (slovenská firma DNAtest v dobe vydania knihy ešte neexistovala). Vítaným doplnkom knihy je výkladový slovníček základných používaných odborných termínov, najmä genetických.

Knižných titulov na tému „DNA v genealógii“ je v súčasnosti na trhu viac. Jednako, recenzovaná publikácia autoriek Megan Smolenyak a Ann Turner nepochybne patrí medzi najlepšie. V hodnotení, ktoré uverejňuje internetová predajňa *Amazon.com* získala od všetkých recenzentov najvyššie ocenenie – päť hviezdíčiek.

Vladimír Ferák

O súčasných genealogických aktivitách v Maďarsku

Kolegovia zo SGHS sa ma opýtali, či by som na stránkach Genealogicko-heraldického hlasu nechcel pravidelne informovať o udalostiach spojených s genealogickým výskumom v Maďarsku. S radosťou plním túto prosbu v nádeji, že jeho čitateľom poskytnem užitočné informácie.

V roku 1983 v Budapešti obnovila činnosť *Maďarská heraldická a genealogická spoločnosť* (Magyar genealógiai és heraldikai társaság), ktorá vydáva časopis *Turul* (o nej tiež GHH 1/93). Odborné sekcie Spoločnosti raz mesačne usporadúvajú rôzne prednášky. Konajú sa v posledné štvrtky v mesiaci o 17. hodine v Univerzitej knižnici na námestí Ferenciek (františkánov) v Budapešti. V tomto roku sa zatiaľ uskutočnili dve. Prvou bola prednáška Dr. Arisztida Harmatha o Siebmacherových omyloch, druhou prednáška Elisabeth Longovej a Lászlóa Rudolfa, Američanov žijúcich v Budapešti, „Bukovinskí Sikulovia a vývoj ich matríc“. Longová so svojimi spolupracovníkmi počas dlhoročného vý-

skumu objavila bukovinské matriky, ktoré boli pokladané za stratené, a pomocou programu *Family Tree Maker* spracovala viac ako stotisíc údajov o osobách, ktoré prišli do Bukoviny (dnes v Rumunsku) v 18. storočí. V oblasti žili okrem Maďarov aj Slováci, Nemci a Poliáci. Po 2. svetovej vojne sa sčasti rozišli po svete.

Sekcia, ktorá sa venuje pramenným výskumom, zorganizovala prednášku Dr. Arisztida Harmatha „O občianskej genealógii v Maďarsku“. Autor predstavil osobné spomienky na vývoj genealogického výskumu v Maďarsku medzi dvoma svetovými vojnami.

V súvislosti s tohtoročnými plánmi Maďarskej genealogickej a heraldickej spoločnosti treba spomenúť na október 2007 pripravovanú *medzinárodnú konferenciu v Keszthelyi* (meste na brehu Balatonu), kde sa už jedno takéto podujatie uskutočnilo (v kaštieli grófa Festeticsa začiatkom 90-tych rokov). Organizátori s radosťou očakávajú aj záujemcov zo Slovenska. Konferencia je v súčasnosti v štádiu príprav a jej program bude po konečnom spracovaní zverejnený na internete.

Predseda Maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti *Dr. Attila Pandula* (odborný asistent na Univerzite Eötvösa Lóránda) vedie v súčasnosti cyklus 10 prednášok v Klube Kossuth na Múzejnej ulici v Budapešti (www.kossuth-klub.hu/jasze/index.html). Týkajú sa tém Dejiny rodov včera a dnes, Z čoho môžeme čerpať pri písaní dejín rodov, Vyššia šľachta, Zemianstvo, Sedmohradská šľachta, Meštianske rody, Sedliaci, Ako postupovať pri výskume dejín rodov, Hodnosti, funkcie a genealógia, Obraz našich predkov – výtvarne stvárnenia predkov. Cyklus sa

s veľkou pravdepodobnosťou zopakuje aj v budúcom polroku.

V Maďarsku pôsobí aj *Spoločnosť genealógov skúmajúcich nemecké rodiny z Maďarska* (Arbeitskreis ungarndeutscher Familienforscher, AKuFF, www.akuff.org). Je sesterskou spoločnosťou nemeckej Spoločnosti podunajsko-švábskych genealógov (Arbeitskreis donauschwabischer Familienforscher, AKdFF), vznikla v novembri roku 2000 a jej členovia sa venujú genealogickému výskumu podunajsko-švábskych rodín (rodín z nemeckej enklávy v juhozápadnom Maďarsku – pozn. red.). Táto organizácia má 110 členov, disponuje bohatou odbornou knižnicou, raz štvrtročne vydáva vlastný maďarsko-nemecký spravodaj a každoročne usporadúva trojdňové tematické odborné semináre. 24. marca 2007 sa v Mecseknádasde na juhozápade Maďarska konalo už 26. takéto stretnutie.

Péčsky historik János Bogárdi na svojej internetovej stránke www.radindex.hu už niekoľko rokov vystavuje a dopĺňa údaje potrebné k výskumu rodokmeňov a počet ním zaznamenaných údajov v súčasnosti prekročil jeden milión. V r. 2004 pán Bogárdi otvoril na svojej stránke aj korešpondenčné fórum (<http://csaladfakutato.uw.hu/index.php>), vďaka ktorému si dnes vo výskumoch navzájom pomáhajú už niekoľko sto genealógov z celého sveta. Komunikačným jazykom fóra je maďarčina, no často sa naň obracajú aj anglicky a nemecky hovoriaci záujemcovia. Dva roky fungujúce fórum má taký úspech, že jeho dopisujúci členovia koncom roka 2006 zorganizovali už svoje tretie stretnutie. Na týchto stretnutiach sa schádza 40 – 50-členná skupina ľudí z Maďarska i zo zahraničia. Vymieňajú si informácie

o genealogických programoch a novšej odbornej literatúre, oboznamujú sa so svojimi výskumami a skúsenosťami z nich. Na poslednom stretnutí sa asi 40-ti z nich dohodli, že v auguste tohto roka podniknú spoločnú cestu do Sedmohradska, počas ktorej sa budú venovať výskumu svojich sedmohradských predkov.

Márton Szluha vydal novú knihu s názvom *Šľachtické rody v Oravskej, Trenčianskej a Zvolenskej stolici (Árva, Trencsén, Zolyom vármegyék nemes családjai)* s niekoľko sto rodokmeňmi a údajmi o niekoľko tisíc osobách. Kniha sa dá kúpiť vo vydavateľstve Heraldika (www.heraldikakiado.hu). Rozumnejšie však zrejme bude počkať si na jej CD-verziu, ktorá vyjde v blízkej budúcnosti a bude podstatne lacnejšia.

Redaktor József Pozsonyi pripravil na vydanie ďalšiu zo série rodových monografií – *A foldeáki Návay család története* (Dejiny Návaiovcov z Foldeáku) od Jánosa Giliczeho. Vydalo ju Riaditeľstvo župných múzeí v Hajdú-Bihare. V tejto edícii vyšli už práce venované Šemšeiovcov (Semsey), Kišfaludyovcov (Kisfaludy), Jósovcov a Sirmaiovcov (Szirmay). Plánované sú dejiny Dežófovcov (Dessewffy), Šeréniovcov (Serényi), Vaiovcov (Vay), Kállayovcov, Rátkyovcov a Fiáthovcov.

Veľký záujem určite vyvolá aj dvojité (16 gigabajtové!) DVD *Libri Regii 1527 – 1918* z vydavateľstva Arcanum (www.arcanum.hu). V Maďarskom národnom archíve je k dispozícii databáza s údajmi o erbových listinách a erboch šľachtických rodov historického Uhorska. Je nepochybne cenným zdrojom informácií aj pre slovenských genealógov.

V tomto prehľade by som rád poskytol aj základné informácie o troch profesio-

nálnych maďarských odborníkoch venujúci sa genealogickému výskumu. Už spomínaný János Bogárdi (jeho maďarská stránka je www.csaladfa.biz/kapcsolat.html, anglická <http://bogardi.com/gen/>) z Pécsu sa venuje najmä výskumu rodín z maďarského juhozápadu.

Arisztid Harmath je doyenom maďarských genealógov. Počas 40-ročnej výskumnej praxe sa stal popredným odborníkom na čítanie latinských a nemeckých listín a prirodzene má aj vynikajúce jazykové znalosti. Jeho budapeštianskym genealogickým projektom je Hungarogens (www.genealogy.hu). Péter Bárdossy (www.bardossy.hu/csaladfa.htm) sa s tímom svojich spolupracovníkov venuje nielen výskumu rodokmeňov, ale aj digitalizácii matrik obcí obývaných nemeckými usadlíkmi. Ním vyvinutý softvér umožňuje širokospektrálne vyhľadávanie podľa rôznych hľadísk. Podobný program nemá zatiaľ vo svete obdobu.

Laszlo Hunyady, Budapešť, 25. marca 2007, hunyady.laszlo@chello.hu

GUDENUS, János József **Magyar Történelmi Családok Egyesülete közhasznú szervezet Nobilitas 2005.** Budapest : Variopress Kft., 2005. 293 s.

Počas osláv 10. výročia založenia Spolku uhorských historických rodov (*Magyar Történelmi Családok Egyesülete*) prišli členovia s návrhom vydať jeho podrobné dejiny a pripojiť k nim aj svoje rodokmeňe. Nápad sa stretol s dobrou odozvou, čoho svedectvom je aj táto publikácia.

Dozvedáme sa z nej, že k založeniu spolku viedla potreba vytvoriť priestor pre stretnutia potomkov bývalých uhorských aristokratov. Objavila sa v roku 1992, no spolok

začal oficiálne pôsobiť až 15. marca 1994. Iniciátorom a prvým predsedom bol (gróf) János Nyáry. Organizačne mu pomáhal genealóg (gróf) János József Gudenus, autor viacerých, aj na Slovensku známych publikácií o uhorskej aristokracii.

Členmi spolku sa môžu stať osoby, ktoré vedia preukázať príslušnosť k niektorému uhorskému šľachtickému rodu. Práca publikuje ich zoznamy (staršie i z roku 2005, s dátumami vstupu do organizácie), tiež stanovy z rokov 1995 a 1998, podľa ktorých spolok „pestuje historické tradície uhorských šľachtických rodov a chráni ich duchovné hodnoty, upevňuje súdržnosť medzi svojimi doma i v zahraničí žijúcimi členmi, umožňuje ich vzájomné styky, vyvíja iniciatívu v rámci zvyšovania kultúry správania sa mladých potomkov šľachtických rodín, ich vzdelávania a spoločenských aktivít...“ Členovia by mali byť stupencami kresťanských ideálov.

Spolok sa prezentuje aj najvýznamnejšími ním zorganizovanými podujatiami a repertóriom *Status et Ordines*, svojho tlačového orgánu. Od 11. augusta 1995, kedy začal vychádzať, do konca decembra 2004 vyšlo 38 čísel. Okrem interných oznamov prináša aj informácie o najnovších výskumoch uhorských aristokratických rodov doma i v zahraničí.

Podstatnú (lexikografickú) časť diela tvoria heslá týkajúce sa rodov súčasných a bývalých členov spolku. Obsahujú stručné dejiny rodu, údaje o erboch, významných predstaviteľoch, majetkoch k roku 1911, genealógiu vo forme štruktúrovaných textov (so základnými biografickými údajmi o členoch až do posledných generácií rodu). Heslá uzatvára bibliografia prác k dejinám daného rodu.

Týmto spôsobom publikácia približuje rody: Apor, Batáni (Batthyány), Bánfi (Bánffy), Bánó (Báno), Bránik (Brányik), Čornai (Csornay), Domahídy, Farkaš (Farkas), Giláni (Ghillány), Gyci (Ghyczy), Gostoň (Gosztony), Götzen, Hajóš (Hajós), Halás (Halász), Heim, Iléši (Illéssy), Irini (Irinyi), Joóš (Joós), Kálai (Kállay), Károli (Károlyi), Nágel (Nagel), Neuenstein, Nédeši (Négyesy), Ňári (Nyáry), Riedel, Rónai (Rónay), Rudňanský (Rudnyánszky), Šeni (Sényi), Šimon (Simon), Spilenberg, Stralendorff, Terdik, Ternovský (Ternovszky), Tunkel, Vízy, Vorosmarty. Členovia a potomkovia mnohých z nich žili alebo stále pôsobia aj na Slovensku.

Eva Augustínova

Predkovia na internete

„Keď som v júni 1998 zaregistroval svoju prvú stránku na Seznam, bola to tretia rodopisná stránka, ktorú vtedy Seznam vedel nájsť,“ uvádza Petr Kroužek, autor Rodopisu Kroužků (www.krouzek.cz). Stránka vznikla v roku 1999 a bola aktualizovaná do roku 2001. Odvtedy stagnuje. Zostal však na nej zoznam iných českých a slovenských stránok s rodopisným obsahom.

Podobný zoznam predstavuje Václav Ilčík z Brna (www.ilcik.cz/genealogie/zacatecnik/osobni/index.htm). Mnohé odkazy na stránky, týkajúce sa rodov so slovenskými vzťahmi sa dajú nájsť aj na maďarskej stránke <http://magyarcsaladok.freeweb.hu/page1.htm>. Najviac ich je však pravdepodobne na stránke www.genealogy-heraldry.sk, v časti Priezviská. Treba ich ale hľadať. Dali sme si tú námahu a začali sme ich počítať. V marci 2007 ich bolo takmer 90. Našli sme medzi nimi stránky zriadené na Slovensku (25), v USA (19),

Českej republike (6), v Maďarsku (3), Poľsku, Srbsku, na Novom Zélande, v Austrálii a pravdepodobne aj v Španielsku (po 1). Asi 30 odkazov bolo však už neaktívnych.

Jazyk prezentácií, na ktoré sme sa dostali, zodpovedal zväčša jazyku tvorcu, viacjazyčné stránky ale neboli zriedkavé. Niektoré boli aktualizované, iné „spočívali“. Našli sme stránky bohaté na informácie i menej výrečné, faktograficky presné i menej dôsledné, graficky zaujímavé i jednoduché, prehľadné i menej prehľadné, genealogické i „menej“ genealogické. Prevažujúco rodopisný obsah mali napríklad stránky o Csiffaryovcoch (www.csiffary.eu), Draveckých (www.dravecky.org) či Dreisigovcoch (www.dreisig.sk). Z maďarských nás zaujali stránky o Galgöczyovcoch (www.galgoczy.hu) a Medveckých (s komplikovanou adresou www.shp.hu/hpc/hpc_member.php?azonosito=medveczky&oldalkod=1113986486). (gh)

Opýtali sme sa: rešerše a digitalizácia matrik v českých archívoch

Podľa viacerých neoficiálnych zdrojov už české archívy údajne upustili od genealogických rešerší a majú začať s digitalizáciou matrik podporovanou grantom EÚ pôvodom z Rakúska. Dr. Vladimír Růžek z Odboru archívnej správy a spisovej služby Ministerstva vnútra ČR, nám k tomu povedal:

„Co se týče genealogických rešerší v státních oblastních archivech, je třeba říci, že tyto archívy je stále vykonávajú, ovšem už bez prostredkování odboru archivní správy a spisové služby MV a příslušného placení přes odbor archivní správy. Náš odbor nanejdvš nasměruje případného zájemce, pokud k nám zabloudí jeho dotaz.“

Co se týče digitalizace matrik, tak o grantu EU z Rakouska nic nevím. Ve spojení s SOA je ale známá genealogická společnost z Utahu (mormoni), která konečně může dosáhnout svých cílů, poté, co náš zákon umožňuje v neomezeném množství pro badatele domácí (a tedy i cizí) pořizovat vlastním reprodukčním zařízením pro studijní účely reprodukce archiválií. Prozatím jsou v jednání s SOA, nikoliv s odborem archivní správy, neboť SOA jsou samostatnými organizačními složkami státu, mají právní subjektivitu a tedy mohou tyto věci dohodnout. Mormoni údajně nabízejí vlastní síly k digitalizaci, techniku a samozřejmě i předání digitálních záznamů pro příslušné archivy. “ (gh)

Ako postupuje súpis českých matrik

Po roční přípravě konečně můžeme představit nové stránky www.genea.cz. Nejdůležitějším prvkem je databáze soupisu matrik, ve které můžete hledat především podle názvu obce. V tuto chvíli obsahuje části SOA v Praze a v Litoměřicích, je ale stále doplňována. Aktuální obsah databáze můžete najít na stránkách v části *Hledám matriky/Obsah databáze*. Genea ale není se svými aktivitami u konce. Jako hlavní cíl je dokončení soupisu matrik v databázové podobě pro celou ČR. Souběžně s tím bude portál vyvíjen tak, aby umožňoval zadávat k jednotlivým matrikám i obsah – tedy samotná jména. Dále umožní i evidenci gruntovních knih

Legendárne Vztýčenie vlajky na Ivodžime (1945). Jedným z aktérov bol aj americký Slováč Michael Strank.

a ďalších pramenů jako jsou internetové odkazy, urbáře a další. A také obsah pro genealogy ve formě dalších článků, pokud budú ochotní prispievateľ.

Za projekt Genea Tomáš Krůta, Praha

Česká Vexilologie Ludvíkovi Muchovi

„Milý příteli ... děkuji Vám, že jste před 35 lety založil Vexilologický klub, a tak zásadním způsobem ovlivnil život můj i mých kolegů“, píše Pavel Fojtik v úvode Vexilologie č. 144, venovanej životnému jubileu p. Ludvíka Muchu (nar. 29. 6. 1927), jedného z priekopníkov českej a československej vexilológie. Zošit prináša aj bibliografiu jeho vexilologických prác a pútavý príspevok venovaný nedávno (20. 8. 2006) zosnulému americkému vojnovému fotografovi Josephovi J. Rosenthalovi. Toho preslávila snímka Vztyčenie vlajky na lvdžime – fotografia šiestich vojakov americkej námornej pechoty vztyčujúcich koncom 2. svetovej vojny americkú vlajku na strategicky dôležitom a Japoncami hůževnato bránenom pacifickom ostrove. Viedol ich seržant Michael Strank (1919 – 1945), potomok rusínskych vystaňovalcov, rodák z Jarabiny v okr. Stará Lubovňa. Keďže táto postava bola u nás dlho pomerne neznáma, „začal jsem se o Strankův život více zajímat a postupně jsem se spojil s jeho příbuznými v pennsylvánském Franklinu a nakonec i s legendárním Joe Rosentalem,“ uvádza v príspevku L. Mucha. Aj vďaka jeho záujmu a úsilíu sa informácie o Strankovi postupne dostali na stránky viacerých českých a slovenských periodík, slovníkov a ďalších publikácií. Aj vďaka nemu sa dnes rozvíjajú i kontakty Slovenskej genealogicko heraldickej spoločnosti a slovenských záujemcov

o vexilológiu s Českou vexilologickou spoločnosťou. Obom jubilantom – tak 80-ročnému p. doc. Muchovi, ako aj jeho, dnes už 35-ročnému vexilologickému „odchovancovi“ – úprimne blahozeláme a ďakujeme za mnohé cenné podnety. – Číslo prináša aj pozoruhodný článok iného, nedávno zosnulého člena ČVS (i SGHS) p. Jiřího Tenoru „Jak získat pěticípu hvězdu jedním stříhem nůžkami?“. Okrem samotnej odpovede na túto otázku sa z neho dozvedáme o okolnostiach vzniku päťcípých hviezd na americkej zástave. (gh)

Nový slovenský rodový erb v Amerike

Občania USA majú možnosť registrovať zdedené alebo novovytvorené osobné erby v The American College of Heraldry, ktorý vo viacročných odstupoch vydáva *The Heraldic Register of America*. V piatom

zväzku tohto registra nachádza sa na strane 35 vyobrazenie erbu, ktorého štít obsahuje celkom 8 prvkov. Dva z nich (trojvršie a dvojkriž) prezrádzajú, že nositeľ erbu chcel upozorniť na svoj slovenský pôvod. Prezrádza ho aj jeho priezvisko. Erb navrhol *Edward John „Jack“ Benchik, B.S., M.S.* z obce South Bend v dištrikte (county) Saint Joseph v štáte Indiana, ktorý bol majorom americkej armády. Erb výtvarne stvárnil Dennis E. Ivallo. Edward J. Benchik ho dal registrovať v roku 1990 pre seba a svojich potomkov. Bol tiež registrovaný v americkom Úrade pre autorské práva (Copyright Office, Library of Congress).

Zdenko G. Alexy

DATABÁZU PRIEZVISK NA SLOVENSKU podľa sčítania obyvateľov z roku 1995 sprístupnil v marci 2007 na svojich webovských stránkach Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV. Podklady poskytol Doc. Peter Ďurčo, mimoriadny profesor na Univerzite sv. Cyrila a Metoda v Trnave, ktorý ich pred niekoľkými rokmi spracoval v rámci jedného medzinárodného projektu (Copernicus Programme, project COP-58: Onomastica – Copernicus Database. CD ROM. Paris: ELRA – 1998). Databáza obsahuje viac ako 228-tisíc mužských a ženských priezvisk. Vyhľadávať možno cez presné znenia, pomocou predpôň, častí slov alebo prípon. Výstup poskytuje informácie o celkovom počte nositeľov príslušného priezviska (priezvisk) na Slovensku a sídlach s ich najväčším výskytom. Databázu nájdete na adrese: <http://slovník.juls.savba.sk>.

NA SLOVENSKEJ ZÁKLADNEJ ŠKOLE V SARVAŠI vyhodnotili 27. apríla 2007 súťaž *Ja a moji predkovia*, ktorú už po druhýkrát vyhlásil Výskumný ústav Slovákov v Maďarsku, pôsobiaci v Békešskej Čabe. Súťaž obslalo celkovo 28 autorov, z toho dvaja zo Slovenska. Viacerí sa venovali genealogickým témam: R. Galát z Békešskej Čaby dejinám Galátovcov (*Po stopách Galátovcov*, 1. miesto v 2. kategórii), J. Rágyanský zo Sarvaša spomienkam svojich predkov-železničiarov (*Na kolaji prvej pozor*, 2. miesto v 2. kategórii), A. Zelmanová zoznámeniu svojich rodičov – Slováka a Baškirky (*Spod Uralu na Komlóš*, mimoriadna cena Slovenského dokumentačného centra Celoštátnej slovenskej samosprávy

v Budapešti). V kategórii vysokoškolských prác zaujal Pavol Maruzs zo Szegedu s dielom *K dejinám Slovenského Komlóša*, v ktorom na základe výskumu v komlóšských matrikách zrekonštruoval príbuzenské vzťahy rodín Karkušovcov, Bogárovcov a Šebovcov. Takmer všetky práce boli napísané v slovenskom jazyku. Súťaž finančne podporilo Ministerstvo školstva a kultúry Maďarskej republiky. Jednej z porôt predsedal Dr. Ján Žilák zo Štátneho archívu v Banskej Bystrici, člen výboru našej spoločnosti.

11. ARCHÍVNE DNI V SR sa v dňoch 23. – 25. mája 2007 konali v Žiline. Účastníci sa venovali téme „Archívy 21. storočia – sprístupňovanie archívnych fondov a nové technológie“, teda najmä digitalizácií.

V BADÍNE sa 30. júna 2007 uskutočnilo stretnutie Hudobovcov, potomkov zemianskeho rodu zo Zvolenskej stolice. Ich pôvod a príbuzenské vzťahy skúmajú viacerí záujemcovia, Ing. Ladislav Hudoba z Bratislavy napísal aj pomerne obsiahlu Kroniku rodu Hudobovcov. Na stretnutí sa spomínal nedávny nález rodového epitafu z roku 1613, ktorý bol nájdený počas rekonštrukčných prác pod podlahou terajšieho rímsko-katolíckeho kostola v Badíne. Podujatie zorganizovali Ing. Miloš Hudoba z Banskej Bystrice a Ing. Martin Hudoba z Badína.

DODATOČNE SME SA DOZVEDELI aj o veľkom stretnutí Kosztolányiovcov (pôvodom zo Zemianskych Kostolian), ktoré sa 20. – 21. apríla 2003 konalo v maďar-

Zo stretnutia Kosztolányiovcov v Dabase

skom mestečku Dabas. Zúčastnilo sa ho okolo 250 členov rodu z rôznych častí Európy, tiež z USA a Nového Zélandu. V prvý deň si v aule miestnej strednej školy vypočuli prednášky o histórii rodu a jeho najvýznamnejších predstaviteľoch. Na druhý deň sa presunuli do Zemianskych Kostolian, kde si prezreli niekdajšie rodové kaštiele, kúrie a rodovú hrobku. Navštívili aj lokalitu Hrádok v Kamenci pod Vtáčnikom, kde sa v stredoveku týčilo opevnené sídlo ich predkov. Hlavnými organizátormi podujatia boli Zoltán Kosztolányi z Aucklandu, Zoltán Kosztolányi z Budapešti a Gyula Kosztolányi z Dabasu. Slovenskú časť programu pripravili Zoltán Kosztolányi z Remscheidu a Jozef Žiak zo Zemianskych Kostolian. Dabas zvolili za miesto stretnutia preto, lebo dnes tu žije

najvyšší počet členov tohto rodu. Za informácie ďakujeme J. Žiakovi zo Zemianskych Kostolian; viac údajov o rode možno nájsť na stránke: <http://rod.kosztolanyi.com>.

85. NARODENINY v septembri 2006 oslávi doyen slovenských heraldikov, člen mnohých heraldických a genealogických spoločností, človek, ktorý významne pomohol daniám v oblasti genealógie a heraldiky u nás i vo svete – pán Ing. Zdenko G. Alexy. K vzácnemu životnému jubileu mu želáme všetko najlepšie, mnoho síl, neopúšťajúci ho humor a ešte veľa dobrých nápadov. Podrobné informácie o pôsobení p. Ing. Alexyho sme publikovali v GHH 2/1991 a 1/1998.

Spracoval Milan Šišmiš

- špičkové laboratórne vybavenie
- poprední odborníci v oblasti molekulárnej genetiky človeka
- biologický materiál: výter ústnej sliznice
- testy DNA využiteľné v genealógii

Y-DNA test

2890 Sk / vzorka

Testom vyšetříme 17 úsekov DNA na chromozóme Y.

Umožňuje spájať genealogické záznamy po mužskej línii. Vhodný len pre mužov.

mtDNA test

2890 Sk / vzorka

Testom stanovíme postupnosť stavebných prvkov úseku tzv. mitochondriálnej DNA (mtDNA), ktorú prenášajú do ďalšej generácie len ženy.

Umožňuje spájať genealogické záznamy po ženskej línii. Vhodný pre mužov aj pre ženy.

Priezviskový projekt

2890 Sk / vzorka

Pomocou Y-DNA testu zistíme, či majú dvaja alebo viacerí muži s rovnakým priezviskom spoločného predka v mužskej línii. Vhodný len pre mužov.

Genografický test

2890 Sk / vzorka

Umožňuje zaradiť vyšetreného jedinca do jednej z približne 10 hlavných mtDNA alebo Y-DNA línii, korešpondujúcich s populáciami, ktoré osídlili Európu pred cca 10 000 až 40 000 rokmi. Vhodný pre mužov i ženy.

Test biologickej príbuznosti

9489 Sk / dve vzorky

Test umožňuje stanoviť pravdepodobnosť blízkej genetickej príbuznosti. Štandardne sa používa na určenie otcovstva, ale možno ho využiť i na stanovenie pravdepodobnosti iného blízkeho príbuzenského vzťahu (napr. starý rodič - vnuk).

Zľavy

20% pre členov SGHS na Y-DNA test alebo na Y-DNA genografický test

Zlava na max. jednu vyšetrenú vzorku na člena. Platí do 30.9.2007.

10% aj pre nečlenov SGHS

Zlava pri zaslaní 5 a viac vzoriek súčasne na rovnaký typ testu.

DNAtest, s.r.o., Poliklinika, Vlčie hrdlo 49, 821 07 Bratislava

Telefón: (02) 4524 12 68 • E-mail: dnatest@dnatest.sk • Web: www.dnatest.sk

Všetky ceny sú uvedené vrátane DPH.

FROM THE CONTENTS

Alena Kredatusová: Physician, scholar and entrepreneur

Samuel Spilenberger (1572 – 1654)

3

Levoča (Leutschau), a town in southeast Slovakia, can boast of a great number of historically distinguished personalities. One of them was also the municipal and Spiš county physician Samuel Spilenberger (1572 – 1654). On the basis of original archival materials, the author brings in her study a number of new facts and corrects some incorrect information about him and his relatives. The Spilenbergers probably came from Augsburg, Germany. They started to operate as mining entrepreneurs in Spiš in the first half of the 16th century. Pavol, Samuel's father, was involved in trade, since 1559 he was also a Levoča pharmacist. Samuel studied in Germany (Görlitz, Wittenberg, Basel and other places), since 1598 he was a physician in Levoča and shortly also in Spišská Nová Ves. He cured many distinguished personalities of his period – Juraj Thurzo, the Palatine of Hungary, Gabriel Betlen and Juraj II Rákoci, he stood by the death-bed of Emperor Matthias II Habsburg (1619). Between 1613 and 1644 he ran his own paper mill in Spišská Teplica. He made friends with humanistic scholars, wrote medical works as well as poetry. In 1615 he was nobilitated. The most famous of his descendants became his sons David (1627 – 1684), a physician, and Samuel (b. 1631), a painter. His daughter Margareta became the wife of Vavrinec Brewer, the significant Levoča book printer. Later the family members operated in various parts of Slovakia, in the territory of present day Hungary and Romania. The descendants are living still today.

Martin Bartoš: The beginnings of the Andráši in Gemer (Part 2)

17

The author follows up his previous study on the earliest history of the family that came from Transylvania and entered Hungarian history in the 16th century (the study appeared in *Genealogicko-heraldický hlas* 1/2006). The article deals with the activities of Žofia Bec (ca 1544 – 1631), widow of Peter Andráši (founder of the Andráši family's power). Due to her, Krásna Hôrka Castle and estate remained in the ownership of the Andráši family. The author describes property transactions in southeast Slovakia the heir of which finally became Matej II Andráši (d. ca 1654), Žofia's grandson. Žofia Bec undoubtedly was a strong-willed and healthy woman. The article mentions the commission investigation of her age in 1633. Several witnesses affirmed that she had lived more than 100 years.

Maroš Mačuha: Heraldic decorations of Sklabiňa Castle

23

The original decoration of Slovak castles is rather poor nowadays. That's why it was a pleasure to find two stone pieces with heraldic signs in Sklabiňa Castle ruins (Martin District, northeast Slovakia). They were fragments of the coat of arms of Hungarian King Matthias Corvinus (1458 – 1490) from the second half of the 15th

century and the arms of Upper Hungary once located over the main entrance of the castle along with the arms of its owner František Révai V (d. 1656) and his spouse Barbora Pongrác. The author of the article also points out other arms known through literature and documentation of the Monuments Board of the Slovak Republic that once decorated the residence castle of the Révai family.

Šarlota Drahošová: The Wels family and Audrey Hepburn **30**

Hardly anybody knows that part of the family history of the world famous film star Audrey Hepburn (1926 – 2003) relates to Slovakia, the village of Kovarce near Topoľčany. Her great grandfather Anton Wels (whose roots extend to Moravia) was likely to purchase a castle and estates in 1864 and in 1865 he and his associate Pavel Wehle established a sugar factory there.

In 1873 the factory burnt down and Anton Wels died in 1876. His estates in Kovarce were taken over by his children, in the 1890s they sold them and moved to Austria. Audrey Hepburn's grandmother married an Englishman, Victor Ruston. Their son Joseph, an English banker, married a Belgian wife, Ella von Heemstra. The Rustons often migrated. Audrey was born in Brussels, Belgium.

The issue also informs about a so far unknown patent of arms issued in 1457 for the Ňáři (Nyáři) family as well as actual studies of the new nobility in the Czech lands in the 18th and 19th centuries (a detailed report done by colleagues from the Ostrava University).

Translated by Mária Okálová

ADRESY AUTOROV

Mgr. Martin Bartoš, Muškátová 30, 040 11 Košice, martin.bartos@sale.vs.sk

Mgr. Jiří Brňovják, Sokolovská 1350739 11 Frýdland nad Orlicí, ČR,

JiriBrnovjak@seznam.cz

Mgr. Šarlota Drahošová, Štátny archív v Nitre, Novozámocká 273,

951 12 Ivanka pri Nitre, sarlota.drahosova@sanr.vs.sk

Mgr. Peter Keresteš, Inovecká 9, 949 01 Nitra, peter.kerestes@sanr.vs.sk

PhDr. Alena Kredatusová, Štátny archív v Levoči, Nám. Majstra Pavla 60,

054 80 Levoča, kredatusova.alena@sale.vs.sk

Doc. PhDr. Tomáš Krejčík, CSc., Grohova 33, 602 00 Brno, ČR, tomas.krejcik@osu.cz

Mgr. Maroš Mačuha, Súmračná 12, 821 02 Bratislava, marosmacuha@yahoo.com

SLOVAK GENEALOGICAL-HERALDIC SOCIETY

Member of the International Confederation of Genealogical and Heraldic Societies
www.genealogy-heraldry.sk

The Slovak Genealogical-Heraldic Society (established 1991 in Martin) encourages those interested in genealogy, heraldry, and related branches, in particular researchers of the origin of Slovakia related families and persons. For this purpose it gives consultation, organizes scholarly and educational undertakings, publishes semi-annual "Genealogicko-heraldický hlas" and other publications, launches various research projects concerning investigation into sources, and maintains its own library and archives.

MEMBERSHIP

The Society is open to members both from Slovakia and foreign countries. The individual or institutional member will be registered after filling a membership form and paying a membership fee.

MEMBERSHIP FEES

EUR 7,- p.a. (Austria, Hungary, Poland, Ukraine)

EUR 10,- p.a. (other Europe)

EUR 20,- p.a. (other countries including Canada and USA)

CONTACT

Slovak Genealogical-Heraldic Society
Nám. J. C. Hronského 1, 036 01 Martin
Phone: +421-43-413 12 67
E-mail: genealogy@snk.sk

BANK CONNECTION

Recipient: Slovenská genealogicko-heraldická spoločnosť
Address: J. C. Hronského 1, 036 01 Martin
IBAN: SK630200000000017237362
BIC (Swift code): SUBASKBX
Bank: Všeobecná úverová banka, a.s.
Address: M. R. Štefánika 2, 036 01 Martin

POKYNY PRE PRISPIEVATEĽOV GENEALOGICKO-HERALDICKEHO HLASU

Genealogicko-heraldický hlas je odbornopopularizačný časopis. Usilujeme o to, aby jednotlivé príspevky mali svoju odbornú úroveň a boli súčasne zrozumiteľné a čitateľsky príťažlivé pre širokú verejnosť. Rozsah odborných štúdií by nemal presiahnuť 10 normalizovaných strán. Pri ostatných typoch príspevkov uprednostňujeme menší rozsah. Oceníme, ak správy o nových publikáciách a uskutočnených podujatiach spracujete čo najstručnejšie. V záujme efektívnej spolupráce pri spracúvaní príspevkov, dodržte, prosím, nasledujúci postup.

- 1) Texty spracujte ako samostatný súbor Wordu.
- 2) Vytvorte základný text (bez tabulácie a obrázkov). Ak chcete, vyznačte v ňom rez písma (kurzíva, tučné, ap.), prípadné indexy a exponenty. Všetky ďalšie úpravy technicky komplikujú prácu s textom v redakcii.
- 3) Na záver príspevku pripíšte svoje meno, presnú adresu (vrátane PSČ, e-mailu a pod.), rodné číslo a vaše bankové spojenie.
- 4) Obrázky, grafy a tabuľky spracujte ako samostatné obrázkové súbory vo formáte TIF alebo JPEG (v rozlíšení 300 dpi) alebo ich pripojte v bežnej forme.
- 5) Ak máte osobitné požiadavky na grafickú úpravu svojho príspevku, vytvorte aj verziu graficky upravenú podľa vašich predstáv.

Podklady nám môžete poslať

- a) elektronickou poštou na adresu genealogy@snk.sk
- b) poštou na adresu
SGHS, Nám. J. C. Hronského 1,
036 01 Martin

Ac chcete poskytnuté materiály vrátiť, upozornite nás na to. Nevyžiadané materiály nevraciam. Príspevky redakčne upravujeme a honorujeme podľa možností SGHS.

*...chcete získať viac informácií?
Navštívte internetové stránky*

<http://www.genealogy-heraldry.sk>

*Dozviete sa z nich to,
čo sa nezmestilo
na stránky tohto časopisu.
Nájdete tam
niektoré podrobnosti
o aktuálnom dianí,
užitočné adresy,
zoznamy rodín
i tých,
ktorí skúmajú ich dejiny.*